

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

938

A

22

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

2072 0048

**BELEG ,
BOMBARDEMENT**

EN

OVERGAVE

VAN

GORINCHEM;

IN DEN WINTER VAN 1813 OP 1814.

Nieuwe beknopter Uitgave. — Met een Naschrift.

A. VAN DER MAST, — GORINCHEM. — 1864.

geen wij naderhand hebben zien gebeuren. Weinig dachten wij toen, dat de dappere krijgsbenden van het Noorden, ten gevolge van de groote, zoozeer bekende gebeurtenissen, welke in Duitschland en elders voorheen hadden plaats gehad, ons dezen winter binnen onze muren zouden opsluiten en belegeren.

In October 11. bij het aannaderen der geallieerden, vermeerderde en verdubbelde men alle krijgstoerusting in en om de vesting, waardoor dit plekje gronds, ter oorzaak zijner ligging voor Frankrijk zoo belangrijk, in een geduchten staat van tegenweer werd gebragt. Geschut, kruid en lood, alsook veel werkhout, werden op nieuw aangevoerd, en op de wallen en batterijen gebragt, of in de kruidkelders en magazijnen geborgen.

In het begin en omtrent het midden van November zag men eene groote menigte vlugtelingen uit het binnenste van Holland tot ons stroomen, zoodat men noch logementen, noch rijtuig en of schuiten genoeg kon bekomen om dit groot aantal voortvlugtigen te bergen of te vervoeren. Eene ontrustende beweging, een onafgebroken gewoel en gewemel op de straten, duurden nacht en dag voort.

De hertog van Plaisance, de prefecten van de departementen der Monden van de Maas en Zuiderzee, de generaal Molitor, de plaatselijke commandanten van den Haag, Delft enz., directeuren, generaal van politie met hunne mindere beampten, geëmployeerden van de droits-réunis, douanen met hunne vrouwen en kinderen, in één woord, een mengelmoes van alles, reeds elders door schrik bevangen, rigtten hunne schreden naar deze stad, als het laatste punt van overtocht naar Frankrijk. Sommigen bleven eenige dagen binnen onze muren, anderen verlieten ons dadelijk den weg naar Breda inslaande.

G. J. Bos, lith.

Stedelyk v. H. van Nieuwstraten, Graveur.

BRAND IN DE MOLENSTRAAT DEN 30 JANUARIJ 1814.

104

Verhaal betrekkelijk het beleg, bombardement en de overgave van Gorinchem.

Donderdag den 18 November 1813, nadat de militaire autoriteiten, onder de bevelen van den stads-commandant Langlois, die sedert de inlijving van ons land bij Frankrijk, hier het bevel had gevoerd, alles, zooveel tijd en omstandigheden toelieten, in staat van verdediging gebragt, en de stad voorloopig van levensmiddelen hadden voorzien, werd zij op hoog bevel in staat van beleg verklaard, waardoor wij van een burgerlijk onder een militair bestuur overgingen.

Angst en schrik begonnen toen onze harten voor de toekomst te beklemmen.

Den vorigen dag was ons reeds aangekondigd, dat wij ons tot de ontvangst van drie duizend man troepen, in gereedheid moesten houden. Zooveel manschappen bij degenen, die wij reeds hadden, te moeten huisvesten en verzorgen, daarenboven onder de militaire bevelen staande, waarvan wij al spoedig de uitwerking ondervonden, — deden ons met kommer uitzien naar het lot, dat over ons beschooren scheen te zijn.

Daar wij van te voren vrij en ongehinderd de poorten uit- en ingingen, werd nu ieder, die slechts eenigzins het aanzien had een vreemdeling of reiziger te zijn, of niet zeer wel als burger en inwoner bekend was, aangehouden en naar den commandant geleid. Elk moest een pas door hem onderteekend bij zich hebben en aan de poorten vertoonen, of bij gebreke van dien binnen de stad blijven. Dit gaf al aanstonds groote moeilijkheid en veroorzaakte veel oponthoud, daar de toeloop om passen zoo menigvuldig werd, dat men ze meestal niet anders dan na verloop van veel tijd konde bekomen. Hier gevoelden wij, den

*

eersten dag zelfs dezer verandering van bestuur, het onaangename van een militair bewind.

Vrijdag den 19 en vele volgende dagen vermeerderde telkens het krijgsumoer. Daarbij veroorzaakte de groote menigte vlugtelingen, die nog gestadig door onze stad naar Brabant en Frankrijk trokken of liever joegen, het was inderdaad als eene jagt, eene droevige en angstvallige levendigheid op onze straten. Eene beweging, die al meer en meer onze harten beangstigde.

Ons garnizoen dat tot hiertoe bestond uit eene compagnie artillerie-veteranen, — een bataillon koloniale troepen of zoogenoemd straf-bataillon voor weinige dagen van den Helder gekomen, — een bataillon garde soldée van Amsterdam, en 50 man kustbewaarders, benevens eene compagnie nationale garde uit Friesland, ongeveer te zamen 12 à 1300 man, werd op heden, door het eerste en tweede regiment nationale garde van Brabant, uit Antwerpen komende, verstrekt. Deze regimenten stonden onder de bevelen van den senator en generaal, graaf Rampon, die tevens als gouverneur dezer stad het opperbevel over het garnizoen op zich kwam nemen. De bezetting was nu omtrent 5000 man sterk. Al deze troepen en die welke nog naderhand zijn aangekomen, zooals eene compagnie artillerie, 300 mariniers van de vloot van Antwerpen, en een gedeelte van het bataillon N. G. van het departement du Nord, omtrent 6000 man uitmakende, werden bij de burgers ingekwartierd. Deze inkwartiering was en bleef het geheele beleg door zeer drukkend, daar er huisgezinnen waren, welke 12, 16 tot 20 manschappen weken lang in huis hadden, en door de inwoners veelal, in het begin der belegering, niet alleen van huisvesting, maar ook menigmaal van velerlei behoeften, moesten voorzien worden.

Nadat vele douanen op den middag van den kant van Dordrecht waren binnen getrokken, trok kort

daarna eene afdeeling naar gezegde stad terug, om daar, zooals zij zeiden, hunne gewone verrigtingen te gaan hervatten. Dat deze onverrigter zake zijn terug gekomen, en dat nog volgende expeditien naar Dordrecht vruchteloos zijn afgeloopen, weet men van elders en zal hierna blijken.

Zaterdag de 20 was een onrustige en treurige dag voor ons. Niet alleen, dat met het zoo sterk vermeerderd garnizoen ook de krijgsbewegingen in de stad en het gewoel der soldaten in onze huizen aanmerkelijk vermeerderden; maar eene zeer ontmoedigende aankondiging 1) van wege den maire, den heer A. P. Rauws, sloeg ons geheel ter neder. — Deze was van den navolgenden inhoud:

„De maire der stad Gorinchem maakt bij dezen den ingezetenen bekend, dat sedert den 13 dezer, de stad in staat van beleg is verklaard, en dat op morgen al de huizen, welke in den omtrek der stad gelegen zijn, zullen worden afgebroken; zulende zij dien ten gevolge moeten worden ontruimd; waarom de maire den ingezetenen verzoekt onverwijld een aanvang hiermede te maken.”

Ach, dit was eene droevige mare voor ons! Men begon handen aan het werk te slaan; doch met weinig voortvarenheid, terwijl men nog hoopte op uitstel of verschooning. Het eerste werd, ja, door den kommandant der genie Destour, op aanzoek van eenige inwoners, oogluikende verleend, maar het tweede, daarin kon men eindelijk niet toestemmen. De gegeven orders, na nog al gehoopt en gevreesd te hebben, moesten uitgevoerd worden. Een ieder moest dus, van heden af aan, een begin maken met zijn eigendom, willig

1) Deze aankondiging, zoowel als vele andere geboden en bevelen werden altoos met bekkenslag, van wege den maire, op last van den generaal of stads-commandant, door al de straten aangekondigd. Wij waren immers onder een militair bestuur, en dus waren de militairen ook onze wetgevers. Ongelukkig genoeg voor ons!

of onwillig, neder te werpen en te verwoesten. Daar wij gebrek hadden aan paarden en voerlieden, welke bezig waren de vlugtenden te vervoeren, of door de genie gerequireerd waren, konden wij weinig of bijna niets stadswaarts voeren en aldus reddden. Zoo werden dan onze rampen op dezen dag begonnen, en op vele volgende, ja weken achter elkander, al meer en meer voltooid. Gansche benden van soldaten zagen wij in ons bijzijn onze boomen vellen, onze tuinen verwoesten, onze huizen afbreken.

Zondag den 21, des morgens, trokken het eerste en tweede bataillon N. G. van hier uit naar Utrecht, waar zich toen de generaal Molitor met eenige troepen bevond. Een gedeelte dier N. G. rigtten hun weg op Nieuwpoort en naar de kanten van Schoonhoven, terwijl zij weinige dagen daarna in onze stad terug keerden. Op den middag van denzelfden dag trokken tusschen de 2- en 300 man, zoo Brabantsche garden, douanen als gensdarmes, met twee veldstukjes, op nieuw naar Dordrecht uit. Na een kleinen aanval op die stad, zijn zij, zooals wij naderhand hoorden, er des anderen daags binnen getrokken, alwaar zij evenwel niet lang vertoefden, vermits wij ze, na verloop van een paar dagen, hier weêr zagen terug komen.

Maandag den 22 vernam men in de stad, dat er op de omgelegen dorpen vele onrustige bewegingen onder de landlieden werden bespeurd. Het uitsteken van oude Hollandsche vlaggen, het luiden der klokken enz. waren genoegzame kenteekenen voor ons, dat de zaken in Holland eene andere wending namen. Intusschen moesten wij ons meestal maar met hooren zeggen vergenoegen, daar men niet anders dan met moeite de poorten uit en in kon gaan.

Dingsdag den 23 werd den inwoners bij beken-slag verboden zonder schriftelijke toestemming van den commandant op de wallen te gaan,

die werkelijk overal met schildwachten waren bezet. Deze toestemming vroeg men niet, terwijl men haar ook bezwaarlijk zoude bekomen hebben. Eene vernieuwde expeditie naar Dordrecht of de dorpen langs den dijk had plaats, van waar onze helden des anderen daags alreeds terug keerden.

Woensdag den 24 en twee tot drie volgende dagen kwamen hier verscheiden, door hun staat en hunne hooge jaren aanzienlijke en achtbare personen aan, welke voornamelijk te Utrecht gearresteerd waren, en onder militaire geleide hier gebragt werden. Deze brave Hollanders moesten hun intrek op de gevangenpoort nemen, en na eenige dagen vertoevens zijn zij naar Brabant, en, zooals men vernam, zelfs naar Parijs vervoerd. Om trent ter zelfder tijd zag men eenige burgers met den kolonel Oldenbarneveld, genaamd *Witte Tulling*, te Woerden krijgsgevangen gemaakt, hier door- en onder geleide van douanen naar de overzijde der rivier vervoeren. Ook bragt men twee nieuwe drieponds-stukken kanon binnen, welke, zooals men ons verhaalde, de zegeteekenen der verovering van Woerden waren.

Een bataillon der Brabantsche N. G. benevens gemeld bataillon koloniale trokken naar Utrecht, van waar het eerste al spoedig tot ons terug keerde, en het laatste zagen wij tot onze blijdschap niet weer, dan welligt bij den na te melden nachtelijken terugtogt van den generaal Molitor, onder wiens bevelen het gebleven was. Het bataillon garde sol-dée, onder bevel van den overste Bataille, kreeg order om zich van hier naar den Bosch te begeven, hetgeen het dan willig of onwillig deed; daarentegen werd het garnizoen door 300 mariniers van het eskader der Schelde versterkt.

Hadden wij voor eenige dagen ons bedroefd over de aanvankelijke verwoesting onzer bezittingen buiten de stad, nu moesten wij dezer dagen onze

rampen en smarten al meer en meer zien voltooijen. Het omhakken der boomen en lanen, en het vernielen onzer tuinen werd met eene alles vernielende kracht, ja met eene soort van razernij voortgezet. — Groot en klein plantsoen, alles werd nedergeveld, en moest voor de woede der soldaten, die met geheele hoopen werden uitgezonden, bukken. — Ach, hoe jammerde het ons, onze met zoo veel zorg aangekweekte vrucht- en andere schaduwrijke boomen en lanen te zien omhouwen, bederven en vernielen.

Ja, alle lanen, boomen en boomgaarden om onze stad, zijn van nu af aan en gedurende de belegering geveld geworden, waardoor onze weleer zoo vrolijke en bevalige omtrek, na het openen der poorten, of liever van onze stadsgevangenis, niets meer aan ons aanbodt dan eene dorre, akelige kaalte, waar hier en daar een steenhoop of een brok muurs, ons zoekend en weenend oog boeide!

Donderdag en Vrijdag den 25 en 26 werden door het garnizoen sterke verkenningen uitgezonden, meer om levensmiddelen voor menschen en vee binnen te halen, dan wel om den zoogenoemden vijand afbreuk te doen, of overwinningen te bevechten. Dezen dag deed men weder een togt naar Papendrecht, een dorp regt tegenover Dordrecht gelegen, doch bij de terugkomst der troepen vernamen wij weinig van hunne krijgsbedrijven.

Zaterdag den 27 en volgende dagen werden vele levensmiddelen en andere noodwendigheden, voornamelijk: wijn, jenever, bier, koren, aardappelen, pruimen, rijst, kaarsen, turf, takkebossen enz. door den adjunct-maire, den heer J. H. Snoek, vergezeld door een plaatselijken adjudant, aan al de huizen der inwoners opgeschreven. Gelukkig voor ons, dat bij het aannaderend wintersaizoen, de kuipen, zolders en kelders der meeste burgers, nog al tamelijk van voorraad voorzien waren. Was onze stad zoowel bij het naderen des zomers wan-

neer de levensvoorraad meestal verteerd zoude geweest zijn, berend geworden, welk een akelig tooneel van honger en kommer had dan welligt in onze driemaandsche gevangenis, zich onder ons vertoond.

Zondag en Maandag den 28 en 29 genoten wij nog al eenige rust, zoo men in eene stad vol krijgsumoer, dat nacht en dag onze ooren vervulde, rust kan genieten. Neen, het was slechts eene schijnbare rust, die door oneindig veel onrust, ramp, jammer en ellende gevolgd is geworden. Een ieder de toekomst schroomvalliger beginnende in te zien, was men op redding en berging van personen en goederen bedacht.

Vele onzer medeburgers, die door pligt en betrekkingen tot blijven niet volstrekt gedrongen werden, begaven zich op dezen dag en volgende dagen naar elders in veiligheid. En waarlijk had men den geest van voorwetenschap gehad, dan zouden er nog veel meer vertrokken zijn, om zich niet aan de onaangenaamheden en rampen eener belegering bloot te stellen.

Daar de loop der posten gestuit en de brieven, die nog aankwamen, op hooge orders geopend werden, bleven wij van alle zekere nieuwstijdingen verstoken, en wisten dus bijna niets van hetgeen er om ons heen gebeurde. Naar hetgeen wij uit loopende geruchten afleidde, meenden wij ieder oogenblik de geallieerde krijgsbenden voor onze poorten te zien verschijnen. Hunne aankomst hoezeer gewenscht om ons uit den naderenden nood en dood welligt te redden, gaf ons genoegzame reden om een geduchten aanval van buiten te vreezen. De stad was toch van genoegzaam garnizoen voorzien. Wel is waar, de Brabantsche N. G. waren alle geen helden. Velen onder hen wisten zelfs geen geweer te voeren noch te laden, en geladen zijnde, durfden sommigen het naauwelijks lostrekken. Een groot gedeelte onder hen

waren ook niet tot de krijgsdienst opgeleid, en hadden zoo pas hunne akkers of handwerken verlaten, om in Gorinchem opgesloten te worden. De wallen waren met het noodige geschut beplant, krijgsvoorraad was er genoeg; — kruid was er in zoo grooten overvloed, dat de bestaande kelders en bergplaatsen ontoereikend waren, om het alles te bevatten. Zoogenoemde blindages, kazematten en holen in den wal moesten vervaardigd worden, om het overvloedige te bergen. Levensvoorraad was er voor de bezetting ook rijkelijk, op eenige weinige artikelen na. Sterke drank en tabak konden eerst ontbreken. Dit alles te zamen genomen, deed ons gemakkelijk vermoeden, dat de Franschen eene zoo sterke en welvoorzienne vesting niet spoedig, of bij een eersten aanval, zooals sommigen onder ons meenden en hartelijk wenschten, zouden overgeven. In deze vreeze gingen enkelen aan het werk, om met vele kosten en moeiten kazematten 2) te bouwen, kelders en kluizen met mest, hout, takebossen, en alles wat men maar als beveiligingsmiddelen dienstig achtte, te voorzien en te versterken. — Hoezeer men alle pogingen vlijtig aanwendde om deze schuilhoeken zoodanig te verzekeren, dat wij ons leven en bestaan in den nood er in zouden behouden, bedrogen mij ons hierin. — Menige bergplaats was te zwak om de woedende kracht der aansnellende schrikwapenen te weerstaan. Het later te melden bombardement heeft ons dit, helaas, maar al te zeer geleerd! — De goede Voorzienigheid heeft ons door vele toevallige omstandigheden gered, en in het leven behouden!

Dingsdag den 30 deed een bataillon met twee kanon-

2) Er zijn door sommige inwoners kazematten vervaardigd, die duizend à twaalf honderd guldens gekost hebben. Er waren er ook, die op veel mindere, ja zelfs op geringe kosten, kwamen te staan. — Zulks hing veelal af van de plaatsen en bouwstoffen, die men had of konde bekomen.

nen en een kruidwagen, op nieuw een uitval naar Papendrecht en Dordrecht, zooals men ons deed gelooven. Al spoedig kwam deze troep in de stad terug. Twee stukken geschut en eene vlag, welke laatste zij op het eerstgenoemde dorp of elders genomen hadden, waren, zeide men, de zegeteekenen die zij veroverd hadden. Deze uitval is mijns wetens, de laatste, die het garnizoen naar den kant van Dordrecht gedaan heeft.

De bondgenooten thans meer en meer de stad naderende, was de genie met verdubbelde krachten aan het werk om al de toegangen naar de stad af te sluiten. Ten dien einde werden te Dalem, als ook voor de Arkelpoort aan den dijk naar den papiermolen, en voor de Kanselpoort aan de herberg de Gebroken Flesch, zware en sterke palissaderingen, verhakkingen en doorsnijdingen in de dijken gemaakt, om aldus de aanleiding der belegeraars bezwaarlijk te maken. Door deze werken werd ook de toegang tot de Waterpoort belet, wijl de dijk van de Waterpoort en de platte weg van de Kanselpoort, zich aldaar in één weg vereenigen. Tot meerdere zekerheid maakte men ook nog bij de reeds staande barrières andere en sterkere voor al de poorten. Rusteloos was de genie werkzaam, zoolang de insluiting en de belegering duurden, om op alle punten in de stad, op en buiten de wallen meerdere versterking aan te brengen. Onder anderen werd eene versterking of zoogenoemd fort in de stad zelve, tusschen de Kalkhaven en den wal, nabij de Dalempoort tot aan den mond der Groote Haven vervaardigd. Bijna van alle kanten werd deze aanmerkelijke plek gronds door stevige stormpalen omgeven, terwijl een gedeelte der fraaije boomen op de Kalkhaven staande geveld werden. Deze zoo schrikbarende toestel bragt den bewoners, wier huizen in dien omkring werden ingesloten, niet weinig vrees aan. Sommige dezer huizen moesten met den meesten spoed ontruimd

worden. In andere gebouwen werden schietgaten gehouwen.

Al deze toestel werd gemaakt, zoo men wil, om de bezetting, in den hoogsten nood, dan, wanneer de belegeraars reeds meester van het overige gedeelte der stad zouden geweest zijn, tot eene laatste schuilplaats en verdediging te verstrekken. Gelukkig voor ons, het is tot dit verschrikkelijk uiterste niet gekomen. — Zoo ook wierp men later eene batterij op, in de kromte of op den hoek van den zoogenoemde krinkelwinkel, waardoor de rivier meer van nabij kon bestreken worden, dan wel van de andere batterijen aan de rivierzijde. Ook werd de dijk van genoemde batterij tot aan de Gebroken Flesch aan de binnenzijde afgestoken en een wal op den kruin opgeworpen, welke tot eene borstwering diende, terwijl gemelde dijk aan de rivierzijde met stormpalen werd bezet.

Op heden verscheen de eerste dagorder 3 van den generaal Rampon aan de troepen, waarbij zij aangemaand werden om alle overtollige bagage en de vrouwen naar Breda te zenden, aan welke order de meeste militairen, en vooral de officieren, dadelijk voldeden. Alweêr eene reden waaruit wij het vernemen van des generaals zijde tot eene ernstige verdediging moesten opmaken.

Woensdag den 1 December werden al meerder maatregelen ter verdediging der stad in het werk gesteld. Men begon vooreerst sommige gebouwen om de stad te sloopen en ten gronde toe af te breken. Ten andere nam men ook toevlugt tot de overstromingen om de stad. De Lingedijk der Nederbetuw, welke van den Gelderschen kant, aan

3) Gaarne gaf ik deze en alle volgende dagorders als bijlagen van dit verhaal; doch daar het daardoor te omslagtig zoude worden, wil ik van sommige den voornamen inhoud alleen aanhalen, en anderen als meer belangrijk voor den lezer in haar geheel laten volgen.

de oostzijde der stad, aan de vesten aansluit, werd door de genie tot op eene zekere diepte doorgegraven. De dijk van den Alblasserwaard, waarin onze stad ligt, onderging hetzelfde lot. Door deze doorsnijdingen kon men de vesting aan drie kanten onder water zetten. Aan de zuidzijde door de Merwede of Waal besproeid, konden wij van alle kanten door het water omgeven worden. In dit geval bleef den belegeraars geene andere toenadering over dan langs de twee Waal- en twee Lingedijken. Ook werd de schuif der sluis aan de Waterpoort, bij den zoogenoemden Tol, open gezet, waardoor het water uit de Merwede weken lang onophoudelijk door de stad in den Alblasserwaard liep, hetgeen ten gevolge had, dat voornamelijk de Gorinchemsche polder overstroomd is geworden. Ook werd eene doorsnijding aan de Schotdeuren, een uur van hier, door de Zederikkade gemaakt. Deze echter is al spoedig weêr dicht gemaakt geworden, doordien de geallieerdent kort daarna dezen post bezetten en de Franschen ter stad indrongen.

In den namiddag van voormelden Woensdag werd der burgerij aangekondigd, om den volgende nacht zich in gereedheid te houden tot het ontvangen van een corps troepen, dat zich in de stad zoude ververschen en welligt van 20 tot 30 man in ieder huis. Hoe bezwarend voor ons bij de veelvuldige inkwartiering die wij reeds hadden. Onze levensmiddelen reeds opgenomen zijnde, en nu nog zoovele ongenoodigde gasten daarenboven te voeden, was ons gansch niet aangenaam. Ook bekomerde men zich zeer over dit bezoek. Wie die vrienden waren, en van waar zij kwamen, was ons geheel onbekend. Genoeg, wij wachtten ze met geduld, toch niet zonder angstvalligheid af. De keukens en potten werden in gereedheid gebracht. Gering evenwel was het bezoek. Het was het corps van den generaal Molitor, die reeds voor

eenige dagen zijn hoofdkwartier hier gevestigd had, terwijl zijne troepen te Utrecht waren gebleven, en die nu van daar, eene terugwaartsche beweging naar Bommel maakten. Door dezen aftogt of liever door deze vlugt, liet hij de toenadering voor de geallieerden naar onze stad geheel open. Deze troepen, ruim 4000 man sterk, waarbij een trein artillerie, eene menigte bagage en eenige gendarmes waren, trok gedurende den nacht vrij stil door onze stad. Slechts weinigen begaven zich voor eenige oogenblikken in sommige huizen dier straten waardoor zij trokken. Onder dit corps waren ook eenige der plundersaars van het ongelukkige Woerden. Tot lof van onzen commandant Langlois, en ook inzonderheid van den plaatsmajoor L. van 't Sant, mag men verhalen, dat zij deze roovers, zonder bij de burgers inkwartiering te geven, de eene poort in- en na een kort oponthoud op de markt, de andere uit deden trekken. Dus waren wij met den schrik vrij!

Dezen 1 December verscheen weêr eene dagorder aan de troepen, waarbij de generaal zich beklaagde over het schandelijk gedrag der soldaten, dat zij op de naburige dorpen bij hunne uitvallen hadden gehouden, en waarbij hun tevens het benoemen van een raad van oorlog (*conseil de guerre*) werd bekend gemaakt. Op dezelfde wijze werden alle compagnien, ingeval van vijandelijken aanval hunne plaatsen op de wallen en andere posten aangewezen.

Op dezen dag werden ook alle ambachtslieden in de stad opgeschreven om aan de vestingwerken te arbeiden; weinige evenwel zijn voor korten tijd daartoe gebruikt.

Op nieuw werd den inwoners bij openbare aankondiging op straffe des doods verboden op de wallen te komen, en tevens geboden zich des avonds om zeven uren binnen hunne huizen te houden, en zich volstrekt na dezen tijd niet op de straat

te vertoonen zonder schriftelijk verlof van den commandant. Dit verlof werd wel door enkele inwoners gevraagd; doch weinig of in het geheel niet verleend. Gemeld verbod werd al spoedig door een ander, onder bedreiging van dezelfde straf, opgevolgd, inhoudende: dat niemand der burgers zich bij het slaan van alarm, bij eenig gevecht met de voorposten, noch zelfs bij het ontstaan van brand, alsmede, dat geene vijf menschen bij elkander zich op straat mogten vertoonen. Zoovele geboden en bedreigingen vielen ons hard, zeer hard; want in nood, ach, ja, dan is men meer dan ooit vrienden. Men deelt dan zoo gaarne zijne gedachten aan zijne lotgenooten mede. Dan eerst heeft men wezenlijk troost en opbeuring noodig. Dan toch is hulp en een enkel woord eens vriends balsem in de ternedergedrukte ziel. De ondervinding heeft mij dit zoo zeer in onzen bangen toestand geleerd. Deze gestrengde orders beroofden ons van vele genoegens; want nu toch konden wij menigmaal, niet anders dan ter sluips, eens bij elkander komen, en dan nog moesten wij als met arendsoogen rondzien of niemand ons gramstorig aanblikte. Bijna dagelijks hoorden wij het schieten van het klein geweer op de voorposten, of werden door eenig ander krijgsumroer in de stad verontrust, — altoos moesten wij dan met eene kinderlijke gehoorzaamheid ons aan het militair gebod onderwerpen, en ons in onze huizen, bij onze bedrukte magen en vrienden opsluiten. Van alle zijden door dagelijkschen angst en dwang omgeven, misten wij daarenboven het genoeg van een vrij en gezellig verkeer; dat in onze omstandigheden nu meer dan ooit eene ware behoefte was geworden.

Een ander verbod, dat de vorigen onmiddellijk opvolgde, benam ons nog eene overgebleven troost. Wij mogten met geene goederen beladen op straat verschijnen. Daar wij nu op het punt waren, om

van alle kanten geheel ingesloten te worden, was men bezig om zijne dragbare en beste bezittingen te bergen. Door al de aanstalten, die de Franschen maakten, bleek ons genoegzaam, dat zij tot eene hardnekkige verdediging gezind waren. Men had zich nog al gedurig geveleid, dat zij geene formele belegering zouden afwachten; maar liever tot een stillen en spoedigen aftogt besluiten, alvorens de stad van alle kanten zoude omringd worden. Alle hoop ontvlood ons thans en wij vreesden het harde lot eener lange belegering. Bijna alle inwoners pakten en borgen wat zij bergen konden. Kelders, kluisen en verholen hoeken, waren de plaatsen, waaraan wij onze kostbaarste eigendommen toevertrouwden. Met alle bescheidenheid en eene ware broederlijke toegevendheid schikte men voor elkander, en waar nog slechts een plaatsje open was konde men berging vinden. De beveiliging onzer bezittingen, ach, dit weemoedig genoeg werd ons ook nog ontzegd, doordien men, zooals boven aangehaald is, ze niet mogt vervoeren. Wij lieten ze dus waar zij waren, en gaven ons en onze bezittingen, in stille verzuchtingen, aan de beschikking der Voorzienigheid over. En inderdaad, wij hebben de grootste reden, om den goeden God dankbaar te loven voor hun behoud, en vooral voor het redden van ons leven uit zoovele gevaren waarin wij geweest zijn. Bijna alle, ten minste verreweg het grootste gedeelte der inwoners, hebben door en gedurende de belegering en het bombardement veel verloren; maar ook velen hebben van het hunne behouden, sommigen zelfs meer dan men zich vooraf had durven beloven. — Men heeft naderhand vernomen, dat het gezegd bevel meer het vervoeren en verbergen van mondbehoeften bedoelde, dan wel van meubilaire goederen. — Doch keere ik tot mijn dagverhaal terug.

Donderdag den 2 bemerkten wij reeds in den vroegen morgen eene buitengewone beweging op

onze straten, veroorzaakt door het vertrek des prefects van dit departement en van dien der Zuyderzee, benevens den onderprefect van dit arrondissement, en voorts van alle Fransche geëmployeerden, zoo van deze stad als van andere Hollandsche steden, die dus verre zich alhier hadden opgehouden, en nu mede, zoowel als het corps van den generaal Molitor, zich naar de overzijde der rivier begaven. De hertog van Plaisance was den 18 November, toen de stad in staat van beleg verklaard was geworden, reeds vertrokken.

Een corps douanen, dat zich hier verzameld had, en tot op heden hier gebleven was, sloeg tot onze groote blijdschap ook den weg naar Breda in, en wel, zooals men stellig zeide, met eene marschroute naar Bordeaux; zoodat wij ook van dezen onaangenen hoop verlost werden.

Dezen dag en eenige weinige volgende dagen maakten sommige inwoners, waaronder voornamelijk vrouwen en kinderen, gebruik van een bijzonder verlof van wege den commandant, om de vesting te verlaten, dewijl men toch al meer en meer het naderend gevaar eener belegering begon te vreezen. Daarenboven vermeerderden de drukte en het krijgsumroer onder het garnizoen zoo zeer, dat zij ons telkens nieuwen angst en schrik aanjoegen.

Vrijdag de 3 was om verschillende redenen een dag van verschrikking en verwoesting voor ons, daar wij, behalve andere schrikverwekkende bewegingen, onze bezittingen buiten de stad door brandstichten zagen aanranden, en door het vuur verteren. Nadat gedurende den geheelen dag, corvées van 100 à 150 soldaten, met drift en woede mag men wel zeggen, bezig waren geweest, om vele gebouwen, nabij de wallen en onder het geschut der stad staande, af te breken en omver te halen, waartoe genoegzame tijd hun scheen te

ontbreken, zag men tegen den avond een drom van schrikbarende vlammen, welke het helder daglicht tot dusverre voor ons oog verborgen had, ten hemel stijgen. 60 à 70 woon- en tuinhuisen en koepels, waarvan velen vooraf met brandstoffen waren gevuld, stonden op één oogenblik in lichte laaije vlam. De vuurgloed, hierdoor veroorzaakt, was zoo hevig, dat die zich verspreidende, verwijderende en weder vereenigende, in een halven cirkel verre in den dampkring, en als het ware in de wolken, boven de stad teruggekaatst werd. Niet alleen gemelde gebouwen, maar ook de heiningen, schuttingen en boomen zelfs brandden tevens en vormden aldus, al krakende en knappende, eene lijn van vuur en vlam.

Ach, welk een rampvol tooneel voor onze vreedzame en bedrukte inwoners! Alles was om ons heen gedurende dezen akeligen nacht, nooit vergeet ik dien aanblik, een enkele vuurgloed, die luchtwaarts steeg. Zoo zagen dan velen onze goedste inwoners, zoowel als de nijvere landman, de vlijt van lange jaren, in asch verkeeren. Niet genoeg voor ditmaal, neen, verscheiden malen zagen wij deze schriktooneelen hervatten. — Zoo menigmaal de woeste krijgsman, door de hechtheid der gebouwen, in zijne woede belemmerd of vertraagd werd, nam hij zijne toevlugt tot het vuur. — Al onze koepels, tuinhuisen, vele boerderijen, te zamen, ten minste 120 zoo groote als kleine, met drie water-, één koren- en één papiermolen, zijn in de nabijheid onze stad, als ook te Dalem en te Arkel, vernield, en geheel ter prooi van het oorlogsgeweld geworden. Nederhouwen, omverhalen, afbranden was het dagelijksch werk van den soldaat. Wat nog de eene maal als bij toeval aan de vlammen ontkam, moest de andere maal voor haar bezwijken, of werd door kracht van bijl en houweel losgerukt en stadwaarts gesleept. Alles, ja alles wat buiten onze muren was, op eenige

weinig boompjes na, die de woede der verdervers schijnen ontsnapt te zijn, hebben wij verloren. Tuinen, boomgaarden, huizen, alles is daar vernield!

De hoop blijft toch, zelfs in de dreigendste gevallen, nog altoos als eene bemoedigende gezellin, aan de hand des ongelukkigen. Dusverre hadden wij nog al een flauwe hoop behouden. dat niet alles om de vesting zoude afgebroken, omgehakt, verbrand en vernield worden. Nu was het met onze hoop, met onze wenschen, dat maar een gedeelte der vernietiging zoude overgegeven worden, gedaan. Niet gedeeltelijk, neen, geheel moest de verwoesting zijn.

Ook beproefde men op dezen zelfden dag van jammeren, om de Dalemsche verlaatsluis, op een kleinen afstand van de stad, in den Waaldijk gelegen, door buskruid te laten springen; evenwel zonder genoegzaam gevolg. Deze pogingen werden de twee volgende dagen door de officieren en werklieden der genie met geen beteren uitslag herhaald. — Door geweld van het kruid hun doel missende, moest eindelijk de boog der sluis voor hunne houweelen bezwijken. Door het opbreken van gezegde sluis, waarover de kruin des dijks en dus ook de algemeene weg heen lagen, werd den geallieerden de toenadering tot de oostzijde der stad afgesneden. Door het openen dier sluis (de deuren waren door de kracht van het kruid verbrijzeld), stelde men het beneden gedeelte der Nederbetuwsche landen aan eene geheele overstroming bloot. Ongelukkig voor de dorpen Dalem, Vuren, Herwijnen, Asperen, Heukelom en Spijk, deze en hunne bouw- en weilanden zijn meest allen gedurende de belegering tot op eene aanmerkelijke hoogte onder water gezet.

In den namiddag van dezen dag ontstond er eensklaps een algemeen alarm onder het garnizoen, hetwelk zich gedeeltelijk naar de wallen begaf, en piketten naar buiten zond. Deze plotselinge en

*

algemeene beweging ontrustte ons zeer. Al spoedig hoorde men in de stad het musketvuur der voorposten, welke zooals men vernam, op den Arkel-schendijk met de kozakken handgemeen waren. Ook vertoonden zich eenige dier noordsche ruiters naar den kant van Schelluinen. De aanvallen waren evenwel niet bloedig noch van langen duur. Van de zijde der onzen geraakten er eenigen in krijgsgevangenschap, terwijl de Franschen een zwaar gekwetsten officier der kozakken medebragten, die weinige dagen later aan zijne wonden is overleden.

Nu vernamen wij dan voor het eerst met zekerheid, dat de bondgenooten, van welke men al lang gesproken had, het op onze stad gemunt hadden. De stadspoorten werden tengevolge van dezen kleinen aanval finaal gesloten, en de burgers op militaire straf volstrekt en op nieuw ernstig geboden, om na zeven uren des avonds, in geen geval hoegenaamd, zich buiten hunne huizen te begeven, noch op de wallen te komen.

Daar nu alle deze ontrustende omstandigheden de inwoners telkens meer beangstigden, zouden velen zich nog wel uit de stad hebben willen begeven, ware het niet geweest, dat hun de noodige passen, zoo voor hunne personen als goederen volstrekt werden geweigerd.

De zoogenoemde vijanden waren nu, zoo het scheen, nader bij de stad gekomen, en hadden daardoor onze bezetting in een naauweren kring gedrongen. Telkens deed zij dezer dagen en nog vele volgende uitvallen, met geheele compagnien of piketten. Deze uitvallen, merkte men weldra, hadden meer ten oogmerk, om proviand binnen te halen, dan om de belegeraars te verdrijven. De bewoners van Dalem en Arkel, voor zoo ver die niet reeds hunne huizen verlaten hadden, of die verbrand waren, hadden bij deze strooperijen het meeste te lijden. Runderen, varkens, aardappelen, tarwe, haver, boonen, booi, brandhout, en wat al meer

de gading der belegerden was, werden hun ~~te~~ reizen ontnomen, en op daartoe in de stad gerequireerde wagens, soms met 20 à 25 te gelijk, binnen gevoerd. — Al deze verschillende goederen werden in de magazijnen en bergplaatsen gebragt. Tot het eerste diende vooral de zoogenoemde Tol, waarin men reeds in den loop des laatstverleden zomers, veel meel, gezouten vleesch, rijst, zout, jenever enz. had opgeslagen. In het Oudemannenhuis had men eene groote hoeveelheid tonnen wijns en gezouten spek in voorraad verzameld, waarvan de soldaten gedurende het beleg hunne portien werden toegedeeld. Van laatstgenoemde artikelen was zooveel voorraad, dat, na de overgave der stad, er nog eene groote menigte publiek en goedkoop van verkocht is geworden, hetgeen, na eene zoo lange insluiting, vooral der geringer klasse van burgers, tot eene aangename verkwikking en voeding verstrekke. Later moest ook het burgerweeshuis tot eene bergplaats van koren ingeruimd worden, en wel met zooveel overhaasting, dat den onderwijzer met zijn gezin en weezen naauwelijks den noodigen tijd werd overgelaten, zich en hunne goederen elders in bekrompenheid te bergen. In een grooten kelder onder dit gesticht, hadden velen der gegoedste inwoners meubelen, volle kisten en koffers, in stille veiligheid, zoo zij meenden, gebragt. Deze moesten zij met overhaasting naar andere plaatsen vervoeren.

Intusschen werden ook de noodige maatregelen genomen, om een hospitaal in gereedheid te brengen. Daartoe werd in requisitie gesteld het groote en bij uitstek fraaije huis van de erven, wijlen den burgemeester van Lom. Hetgeen daartoe verder vereischt werd, moest met den meesten spoed uitgevoerd worden; want men scheen dus verre op de behoeften van een hospitaal niet gedacht te hebben, ofschoon de commandant, volgens ingekomen en zekere berigten, wel twee maanden

vroeger order had bekomen, zoodanig een verblijf der ellende in onze stad tot stand te brengen. — De overhaasting en onrust, waarmede men zich in deze vesting had opgesloten, lieten wellicht den Franschen den geneezamen tijd niet, om hetgeen noodig was, van elders aan te voeren. — De commissaris van oorlog, die met eene zoodanige inrigting, zich boven alles moest belasten; had, uit den Haag vertrekkende, wel een schip met de voornaamste behoeften voor een hospitaal beladen; van daar naar Gorinchem afgezonden; doch het is niet aangekomen. Om de benoodigdheden van Utrecht aan te brengen, alvorens de generaal Molitor zich van daar weg maakte, ja, daar had men toch ook wel niet aan kunnen denken. — In één woord, er was niets voorhanden, om de zieken, lijdenden en gekwetsten de noodige hulp en lfenis aan te brengen. Hoe luide spreekt toch de stem der menschheid voor dezulken, die door de rampen des oorlogs aan hunne legersteden geboeid worden. Hier evenwel was die stem niet gehoord!

Zoo er al eenige weinige geneesheeren en heelmeeesters bij de bezetting aanwezig waren, waren er noch meubelen, noch heelkundige werktuigen, noch zelfs geneesmiddelen. De stad schafte van hetgeen zij had een gedeelte aan, en de burgers moesten het overige, zooals men later zal zien, op requisitie bezorgen.

Al spoedig kwamen er vele zieken onder de bezetting, zoodat de hulp der militaire geneesheeren niet toereikende was. Om in dit gebrek te voorzien, werden bij eene dagorder van den generaal, gedagteekend den 12 December, de geneesheer G. Sebel, thans hier practiserende, voorheen chirurgijn-majoor, tot „chef,” en de oud-chirurgijn-majoor J. Witt, tot „chirurgijn-principal,” bij het garnizoen aangesteld.

Zaterdag den 4 was het binnen onze muren nog al rustig; maar buiten, daar ging men voort met

branden, verwoesten en vernielen van hetgeen nog was blijven staan. Zoo moesten wij dan dagelijks de droevige getuigen zijn van de rampen, die iederen dag zich om ons schrikbarend vermeerderden.

Zondag de 5 moest een feestdag zijn. Hoe weinig waren onze harten tot feestviering en vreugde gestemd. Wij waren nog Fransche burgers, en moesten dus als Franschen, het zoogenoemde krooningsfeest van hun keizer vieren. Het garnizoen deed dit door groote parade, de verschillende autoriteiten door het bijwonen van een *Te Deum*, en de burgers, op bekomen aanmaning, door eene algemeene verlichting hunner huizen, van half zes tot zeven ure des avonds. Ook werd niet vergeten eene *Rosière* uit te huwen. Alles geschiedde evenwel onder eene groote en doodsche stilte.

Terwijl velen onder de tegenwoordige bevolking binnen onze muren, in onderscheiden betrekkingen geplaatst, zich verheugden of bedroefden, waren de voorposten te Arkel hevig handgemeen, en na den afloop dezer schermutseling, bragten de Franschen een Pruissischen krijgsgevangene binnen.

Hetgeen de ongerustheid op dezen dag, die der vreugde moest gewijd zijn, onder de inwoners aanmerkelijk vermeerderde, was een bevel, dat door alle straten werd aangekondigd, om zich voor een jaar van den noodigen levensvoorraad te voorzien. De stad reeds van drie kanten aan de landzijde ingesloten zijnde, was deze order eene kommervolle treurmare voor ons; want hieruit moesten wij toch besluiten, bij al den toestel, dien wij dagelijks tot verdediging zagen maken, dat de generaal gezind was, de stad tot het uiterste te verdedigen. Welk een beangstigend en schrikbarend vooruitzicht, om een geheel jaar opgesloten te zijn, zooals wij het werkelijk waren! Zulk een lot hadden wij ons eenige weken vroeger niet kunnen voorspellen. Dit denkbeeld bekleemde onze harten vreeselijk. Wij konden aan deze order niet

voldoen, en bleven dus werkeloos. Dit voor ons zoo hard bevel, zegt men, was van wege den keizer gezonden, en moest dus den burgers in diens naam, bekend gemaakt worden; zijnde het drie dagen daarna nog eens hernieuwd. Uit hoofde van de groote moeilijkheid, of liever onmogelijkheid, om toevoer van buiten te kunnen krijgen, dat den generaal ook zeer wel bekend was, werd deze order, eenige dagen later, in vier maanden veranderd.

In den achtermiddag van dezen dag trokken omtrent 400 man eens bataillons N. G. uit het département du Nord over Antwerpen en Breda komende, hier binnen, zijnde 200 man in Woudrichem gebleven. Deze manschappen, nog geheel ongekleed en vrij slecht gewapend, hadden in geenen deele het aanzien hunne spitsbroeders in nood ten dienst te staan. Naderhand is ook gebleken, dat men niet veel vertrouwen in hunne krijgskunde stelde, terwijl zij meestal gebruikt zijn geworden, de posten van mindere aangelegenheid, binnen de stad, te bezetten.

Maandag den 6 trokken verschillende piketten naar buiten, en bragten veel vee, in den omtrek aan den landman ontnomen, mede stadwaarts.

Deze dag moest weêr door verwoesting geteekend worden. Hoe zeer wij allengs aan afbranden, vernielen, omverhalen en eene menigte krijgsgerucht, met weêrzin ons moesten gewennen, bragten de vlammen, die eensklaps van het naburig Dalem opgingen, en de vuurgloed, die zich als het ware, boven de stad vertoonde, ons nieuwen schrik aan, terwijl een diep medelijden over het lot dezer dorpelingen ons beving. Deze vreedzame landbewoners moesten op hunne beurt de rampen des krijgs in al hare woede ondervinden. Binnen het kort tijdsbestek van eenige uren, zagen zij al hunne huizen in asch verkeeren, en moesten, met achterlating van een groot gedeelte hunner

bezittingen, zich door de vlugt redden, en elders eene schuilplaats gaan zoeken. De steenen koren-molen, staande vooraan in dit dorp, en niet verre van de stad, deelde mede in dit rampzalig lot. Een watermolen van dit zelfde dorp werd insgelijks der verwoesting overgegeven, doordien de soldaten der voorposten hem afgebroken en verbrand, en nog drie andere deerlijk gehavend hebben. De voor weinige jaren fraai en geheel nieuw gebouwde kerk, als ook de pastorijs en een paar andere huizen nabij haar gelegen, zijn nog gedeeltelijk der ramp ontkomen. Van het weleer zoo sierlijke school-huis staan slechts eenige brokken van muren, waarin de Franschen schietgaten gehouwen, en dáár zoowel als in de kerk zich of versterkt hadden, of hun bivouac gehouden hebben. — In die plaatsen dus, waar men weleer den God der heerschen loofde of de jeugd beschaafde, woedde nu het oorlogsgeweld, terwijl de krijgsman zich menigmaal in hare vernietiging verlustigde.

Niet minder dan 32 huizen, 23 schuren, eenige hooibergen met koren en honderd duizende ponden hooi, zijn op dit ongelukkige dorp, als een gevolg onzer belegering, eene prooi der vlammen geworden. Daarbij verloren deze zoo zeer beklagenswaardige bewoners veel vee, bouwgereedschappen, meubelen en mondbehoefte. Volgens eene nauwkeurige opgave en daarvan gemaakte berekening, is de schade op dit dorp alleen, niet minder bevonden dan ruim 100,000 guldens.

Ziedaar wat op het rampzalige Dalem, zonder nog te spreken van Spijk, Arkel, Schelluinen, alle dorpen nabij de stad gelegen, de geesels des krijgs heeft aangeregt: een geesels, waardoor deze zoo diep ongelukkige landbewoners in de uiterste armoede zijn gedompeld.

Des voormiddags van *Woensdag den 8* was binnen de vesting alles tamelijk stil, uitgezonderd, dat men eenige niets beduidende schermutselingen

op de voorposten hoorde, welke bijna dagelijks plaats hadden. Vele dier schermutselingen zijn van te weinig gewigt, om er telkens een breed gewag van te maken; doch de navolgende, ter oorzaak van hare gevolgen, is aanmerkelijk, en daarom wil ik er wat breeder bij stil staan. Zij voltooide de geheele insluiting onzer stad.

Des namiddags omtrent half vier ure hoorde men naar den kant van Werkendam, aan de overzijde der rivier, een sterk en aanhoudend musketvuur, welk vuur allengskens meer naar Sleeuwijk, juist over de stad gelegen, naderde. Deze aanval gaf ons te kennen, dat de geallieerden te Hardinxveld de rivier waren overgetrokken, en een onzer voorposten, die van daar naar Werkendam zich had begeven, nu ook van laatstgenoemde plaats teruggedreven en hevig werd aangetast. Onze gissing werd al spoedig opgelost, toen renboden door den commandant van een 50tal mariniers, een paar gendarmes met 4 douanen, die nog te Werkendam post hadden gehouden, om versterking tegen de kosakken, in de vesting, kwamen vragen. Tegen half vijf werden omtrent 150 mariniers in zes vaartuigen, ter hunner hulpe afgezonden; deze kwamen nogtans te laat aan, om hunnen wapenbroeders den noodigen bijstand te verleen. — In dezen tusschentijd werd de strijd van oogenblik tot oogenblik hardnekkiger. Bij elken aanval hoorde men de kreten: *Vive l'empereur* en *hourah* duidelijk over de rivier klinken; doch deze kreten werden ook telkens door het gejammer der gekwetsten en halfstervenden, vervangen. Het gevecht bleef nog ruim een half uur op het veer te Sleeuwijk voortduren. De geallieerden behielden de overhand, en de mariniers waren genoodzaakt met verlies van eenige manschappen, zoo aan dooden als gekwetsten, de wijk naar de stad te nemen 4.)

4) Was het voor de bezetting van Gorinchem niet van het uiterste belang geweest den post te Werkendam te

Eene dagorder van wege den commandant den volgenden dag aan de bezetting voorgelezen, bevatte grooten lof aan 50 mariniers, die 2000 man vijandelijke troepen, zooals daarin gezegd wordt, te Werkendam een langen en moedigen weerstand hadden geboden. Hoe dit gevecht zij afgeloopen, ik beslisste hier niets ten voordeele der mariniers. Dit evenwel kan men van hen zeggen, dat zij gedurende hun verblijf in onze stad onderscheiden bewijzen gegeven hebben van hun moed, goede krijgstuicht en hulpvaardigheid jegens de burgers, in gevallen van nood. Over hunne officieren was men ook zeer voldaan, — vooral over het bescheiden gedrag, dat zij hielden in de huizen, waar zij ingekwartierd waren. De inwoners zouden, geloof ik, niet gaarne hetzelfde van al de Brabantsche N. G. willen getuigen. Daaronder waren evenwel, voornamelijk onder de officieren, ook een groot aantal zeer wel opgevoegde en bescheiden menschen, over wier gedrag men alle redenen van voldoening heeft. Dezen zelfden lof moet men ook geven aan de compagnie artillerie-veteranen.

Kort voor laatstgemeld gevecht werden nog eenige karren met koren beladen, van den Bosch komende, over de rivier gevoerd en ter stad in gebracht.

Thans werd binnen weinige dagen onze insluiting van alle kanten voltooid, omdat Woudrichem en Loevestein, op den volgenden 15, mede door de geallieerden bezet werden. De N. G. daar in bezetting, en tot geene verdediging gezind zijnde, hebben die forten overhaast verlaten, waarna hun commandant, alleen achterblijvende, naar Gorinchem is overgekomen, waar hij om zijne zoogenoemde lafheid, in het ongenoegen van den generaal Rampon

houden? Door het verlaten van dien werd de vesting van alle gemeenschap naar buiten beroofd, en de weg voor de bondgenooten naar Frankrijk opengesteld.

moest deelen. Ten gevolge van dien is hij in de gevangenis opgesloten geworden, tot op het tijdstip dat de Franschen ons verlieten, die hem mede hebben gevoerd. Eene dagorder, door Rampon aan Gorinchem's bezetting in der tijd bekend gemaakt, krijgt hem uit als een lafaard en eerlooze. (Zie bijlage A).

Van de landzijden waren wij reeds sedert den 3den dezer berend, en nu ook zagen wij ons van den rivierkant, op Woudrichem en Loevestein na, ingesloten, zoodat wij door de belegeraars bijna geheel omgeven waren. Alle briefwisseling, alle gemeenschap naar buiten, waren nu moeilijk, ja bijna onmogelijk, daar de geallieerden ons thans van den Sleeuwijkschen kant, zoowel als van dien van Dalem, Arkel en Hardinxveld naauwkeurig gadesloegen, en niets doorlieten.

Niets wisten noch vernamen wij meer van onze vrienden, van onze bloedverwanten, noch van hetgeen in het overige gedeelte van ons vaderland gebeurde. Wij waren nu, zoowel als de bezetting, geheel en al aan ons eigen lot overgelaten. Akelige toestand voor ons waarin wij reeds drie of vier weken verkeerd hadden, en op dezen stond werd het uitzigt in de toekomst, al meer en meer voor ons beneveld, duister en benaauwend. Hoevele gissingen maakten wij, hoevele wenschen en begeerten uitten wij elkander menigmaal; maar allen waren ongegrond, onzeker en te vergeefs. Allen bleven zij nog eenige weken onvoldaan!

Duizende verzuchtingen zonden wij hemelwaarts, terwijl wij beangstigend naar verlossing uit onze gevangenis bleven uitzien.

Intusschen begon eene doodelijke stilte in alle werkplaatsen zich te verspreiden. Beroepsbezigheden stonden geheel stil; neringen en handteringén kwijnden; requisitien vermeerderden en de levensmiddelen daarentegen verminderden merkbaar, voornamelijk uithoofde wij met eene zoo sterke

inkwartiering belast waren. De soldaat, wel is waar, ontving dagelijks een half pond vleesch en anderhalf pond brood, een weinig azijn, zout en jenever uit de magazijnen. Genoemde artikelen waren voor hun onderhoud en hunne voeding niet toereikende. Er moest meer zijn. De burger gaf dus van hetgeen hij nog had, waardoor de voorraad ter zijner eigen verzorging bestemd, welhaast ontoereikend moest worden. Als eene kleine vergoeding voerden de soldaten, zoo menigmaal als zij naar buiten trokken, veel kool en andere najaarsgroenten, die wij in onze tuinen en op onze landen ter hunner beschikking hadden moeten overlaten, naar binnen. Deze strekten ons, voor zover men daarvan in sommige huizen genot had, tot eene kleine vergoeding voor hetgeen wij ten hunnen gevalle moesten ontberen. Al spoedig werd evenwel het invoeren en het gebruik van witte kool bij eene dagorder verboden, dewijl die der gezondheid des soldaats nadeelig scheen te zijn. Moest men zich de ontbering van het noodige of verkwikkende voedsel nu en dan getroosten, ook moest men dit menigmaal ten opzichte van woning en ligging doen. In sommige huizen was het door de veelheid der manschappen toch zeer bekrompen gesteld. Vele burgers hielden naauwelijks plaats genoeg over om zich met hun gezin te bergen, of konden zich ter naauwernood een plaatsje verzorgen om zich bij hun haard, in het vast naderend gure seizoen, te verwarmen.

Op dezen dag werd de order tot proviandering voor een geheel jaar, den 5 op keizerlijk bevel gegeven, nogmaals hernieuwd, onder bedreiging aan degenen, die in gebreke bleven, om hen de stad uit te brengen.

Zoodra het vervrolijkend daglicht op *Donderdag den 9* onzen gezigteinder had opgeklaard, bemerkten wij aan de overzijde der rivier de bewegingen en de vedetten der geallieerden. Onze nieuws-

gierigheid om ze te zien was groot. Gedeeltelijk en maar voor een korten tijd, konden wij daaraan voldoen. Op order van den commandant werden dadelijk alle toegangen en uitzigten naar de rivierzijde, niet alleen in de straten en op de bruggen, maar zelfs in de huizen, met schildwachten bezet. Dit geschiedde misschien, ten minste wij besloten er dit uit, om den inwoners de gelegenheid te benemen, door seinen en teekenen, eenige gemeenschap met de zoogenoemde vijanden te houden.

Hoe onschuldig was toch onze nieuwsgierigheid, en hoe gering ons vermogen om eenige verstandhouding met de vijanden onzer bezetting te bewerkstelligen. Wie toch zoude hebben durven wagen onder een garnizoen, dat zelfs de bevolking in getal evenaarde, zoo niet overtrof, zich te reppen of te roeren. In ons geval was nieuwsgierigheid zeker geene misdaad. De vereenigde krijgsbenden van het Noorden, met die van ons eigen land, trokken onze oplettendheid. Een blik op hen, die ons hulp in den nood konden verleen, schoot welligt een enkele straal van hoop in onzen gesprangden boezem. Uitkomst wenschten wij, uitkomst hoopten wij. Zij, de geallieerden konden ons redden. Van hen alleen wachtten wij, wachtten het vaderland en Europa, — het door den oorlog deerlijk geteisterde Europa — hulp! God lof, die redding is gekomen! De dageraad van rust, vrede en welvaart breekt aan. De woelingen zullen eens een einde hebben. Lof zij hun, die door menschenmin gedreven, en door de zichtbare hand des Albesturders geleid, ons verlossing van overheersching hebben aangebragt. Deze vertroostende gedachten durfden op dezen stond noode in onze harte opwellen. Het was oorlog en aan zijn streng regt moesten wij gehoorzamen. Laat ik tot mijn verhaal terugkeeren.

Hoezeer men voor de insluiting en het beleg der stad veel vee van de omliggende plaatsen, voor

de vesting stadswaarts had doen komen (zie bijlage B), werd er op dezen dag, en zelfs nog op onderscheiden volgende, eenig vee, vele aardappelen, hooi, ongedorscht koren, en zelfs paarden binnen gevoerd. Deze laatsten waren anders toch in handen der vijanden gevallen, en wat doet men niet, om zijne vijanden afbreuk te doen! Arkel en Dalem hadden hierbij alweer het meeste te lijden, welke dorpen nog gedeeltelijk door voorposten en piketten van ons garnizoen bezet waren; en zulks, tot na de capitulatie zelfs, gebleven zijn. — Deze voorraad gevoegd bij dien, welke in den laatstverloopen zomer was verzameld, stelde het garnizoen genoegzaam in staat het beleg wel zes in stede van drie maanden te rekken. O, wat verlangden wij, dat de proviand ras mogte opgeteerd zijn om des te spoediger verlost te worden uit de knellende banden, die ons al meer en meer begonnen te drukken.

Wat men ook buiten de vesting van gebrek onder de bezetting moge verspreid hebben, er waren genoeg levensmiddelen voor. Hadden de meest noodzakelijkste levensbehoeften maar spoediger ontbroken, welligt had een bombardement niet noodzakelijk geweest. — Liever gebrek dan dood en verwoesting, was toen onze wensch!

Alle wapenen, kruid en lood werden op heden den inwoners, op order des commandants afgevraagd, en den soldaten vervolgens bij eene dag-order aangemaand de wapenen aan te geven, die zij in de huizen mogten opsporen.

Van nu af aan, deze geheele maand door, en in Januarij, tot zelfs in Februarij toe, moesten wij telkens van aanvragen; leverantien en requisitien hooren, en daaraan voldoen. Op stadskosten, zooals vooraf gezegd is, had men reeds eene menigte benoodigdheden voor het hospitaal aangeschaft. Kribben, matrassen, dekens; beddelakens, keukengereedschappen en vele andere zaken meer,

waren door de stad ten gebruike der zieken en gekwetsten bezorgd. Deze goederen voor de dagelijks vermeerderende behoeften niet toereikende zijnde, moesten de inwoners van de hunne bijdragen.

Beddelakens, dekens, hemden, oud linnen, pluksel, geneesmiddelen in soorten, kaarsen, wijn, bier, jenever, azijn, rijst, gepelde garst, pruimen, honig, ketels, emmer, potten, kagchels, en eene menigte andere keukengereedschappen, meel, koren, zoowel tarwe, rogge, gerst als haver, mout, werkhout, takkebossen, metselsteenen, tegels, kalk, ijzer, lood, steenkolen, sergie, papier, oud touw, hooi, stroo, riet, mest enz. als ook 5 stuks rundvee en 2 paarden moesten wij, ieder naar zijn stand en vermogen, ten behoeve van het hospitaal, de genie en het garnizoen afstaan. Ook werden eenige schuren en andere gebouwen in requisitie gesteld, om de piketten en wachtdoende troepen in te bergen, welke op het eerste gerucht altijd bij de hand moesten wezen.

Men begrijpt ligtelijk, dat wij door zoo vele requisities ons zelven moesten berooven van eenige dier behoeften, welke wij in lateren tijd zoo zeer noodig hadden gehad. Onze vleeschkuipen bleven onaangeroerd, hoewel men den maire, geheel in het begin de blokkade, bedreigd heeft, dat men den burgers ook hiervan wilde berooven. Deze bedreiging is echter niet uitgevoerd, omdat Z.Ed. zich hiertegen moedig heeft verzet.

Om herhalingen te vermijden, zal ik hier de op verschillende dagen gevraagde en ook de hoeveelheid van sommige der geleverde requisities opgeven, immers voor zoover ik daarvan eene genoegzame zekere opgave heb kunnen bekomen. Tevens voeg ik daarbij eenige ophelderingen en aanwijzingen.

650 beddelakens.

160 dekens.

800 hemden. Deze artikelen werden door de

wijkmeesters, zooals nog vele anderen, aan de huizen der ingezetenen opgehaald.

Het oud linnen en pluksel, dat men in menigte voor de gewonden noodig had, moest men naar het hospitaal zenden. Bij gebreke van dien werden een en ander door een officier en bedienden aan de huizen opgevraagd.

Al de geneesmiddelen, die bij de drogisten en apothekers voorhanden waren moesten mede worden afgegeven.

Dit was een groot gemis voor de inwoners; want daardoor werden wij buiten de mogelijkheid gesteld, om bij voorkomende ziekten ons een laafdrank ter herstelling onzer gezondheid te verschaffen; terwijl het den apothekers tevens verboden was, geneesmiddelen gereed te maken of te verkoopen, zonder daartoe een bijzonder verlof te hebben.

Men eischte onder vele andere geneeskundige kruiden ook 40 pond drop. Men kon die niet bezorgen, dewijl er niet meer dan een vierde dezer hoeveelheid in de winkels der drogisten en apothekers, gevonden werd. In andere winkels deed men er geen onderzoek na en dus bleef deze aanvraag onvoldaan. Ook was er zoo weinig kina 5), dat dit geneesmiddel ontoereikend was voor zoovele koortslidders, die onder de soldaten gevonden werden, en men beproefd heeft, dit gebrek door run of eikenboomschors te vergoeden.

Eenige honderden ponden kaarsen werden gerequireerd.

Veel wijn is bij partikulieren in beslag genomen; doch weinig aan de magazijnen geleverd, en deze is na het sluiten der kapitulatie grootendeels terug gegeven.

Overigens omtrent 25 tonnen bier en een groote duizental flesschen azijn en jenever.

5) De onverwachte en haastige insluiting der stad en de daaruit gevolgde stremming der scheepvaart, waardoor het aanvoeren van goederen belet werd, was de oorzaak der schaarschheid van deze en andere artikelen.

Ofschoon men al den jenever, welken men bij de verkoopers of bij partikulieren had kunnen vinden, in beslag had genomen, en daarvan met dien, welke in de magazijnen voorhanden was, slechts eene kleine hoeveelheid aan de bezetting uitreikte, was er omtrent het einde van December reeds een groot gebrek aan dit artikel. Niet weinig was de soldaat hierover misnoegd, zoodat men dikwijls luide klagten hoorde. De veelvuldige vochtige nachten, welke de soldaten op de buitenposten en op de wallen moesten doorbrengen en de strenge koude, die zij te verduren hadden, waren genoegzame redenen, om een versterkenden dronk te begeeren. Om in deze behoefte te voorzien, werd de branderij van den heer van Borcharen gerequireerd. Men heeft daarvan gebruik gemaakt van het begin van Januarij tot aan het einde der belegering. Een der officieren van de Brabantsche N. G., zelf brander van beroep, was met het beheer belast. Behalve het gebruik dier branderij, heeft de eigenaar nog voor onderscheidene benoodigdheden ten zijnen koste moeten zorgen.

2600 ponden rijst en gepelde gerst, eenige honderde ponden pruimen en al het koren, dat bij de kooplieden, bakkers en partikulieren in de magazijnen of op de zolders gevonden werd en maar eenigzins misbaar was werden opgeëischt.

Dit laatste was eene groote berooving voor ons, en aan dit zoo noodzakelijk artikel zouden wij bij eene langere belegering volstrekt gebrek gehad hebben. Wij ondervonden dit reeds meer dan eenmaal. Onderscheiden inwoners hadden veel brood als beschuit gedroogd, en rekten daardoor hun voorraad; want brood werd toch niet voor de bezetting gevraagd.

Voorts moesten wij leveren: eenige honderde ponden mout, ruim 2,000 stuks boomen, balken, planken enz., bijna 7,000 stuks takkebossen, voornamelijk door een aantal partikulieren, ten gebruike der militaire bakkerij, welke de genie in den zoogenoemden Tol had vervaardigd.

Zoodra deze bakkerij in gereedheid was, waren het niet meer de gewone bakkers uit de stad, die het brood aan de bezetting verschaften: gezegde bakkerij verzorgde van toen af aan het geheele garnizoen van deze zoo groote behoefte voor de Franschen.

Daarbij werden gevorderd: omtrent 30,000 metselsteenen en tegels, als ook eene menigte kalk, waarmede gezegde bakkerij is opgebouwd, 10,000 ponden ijzer, zoo gewerkt als ongewerkt, ten gebuike der genie, en meestal gerequireerd bij de ijzerkoopers en smidsbazen en 9,000 ponden lood.

Van dit laatste werden geweerkogels gegoten.

Eenige burgers, die het lood van hunne huizen gesloopte en verbrande buitenhuizen nog in de stad gered hadden, werden daarvan thans beroofd.

Aan het huis van den generaal, in de hospitalen en elders zijn gebruikt geworden 45 hoed steenkolen.

Eene groote menigte hooi, stroo, mest enz. is ook geleverd geworden. Zelfs vraagde men eindelijk, toen de voorraad van hooi in het begin van Februarij voor het rundvee, aan de bezetting behoorende, begon te ontbreken, 25,000 pond daags. Het was onmogelijk zooveel te bezorgen; men moest dus met minder tevreden zijn.

Ziedaar eenige der menigvuldige in onze stad gedurende de belegering gedane requisitien aangehaald en tevens wat opgehelderd. Mindere ga ik stilzwijgend voorbij; want wilde ik hiervan bijzonderheden vermelden, dan zou ik gewis al zeer spoedig de meesten mijner lezers vervelen. Laat ik er nog bijvoegen, dat het bedrag der gemelde leverantien en requisitien volgens een staat, onder ons stadsbestuur berustende, opgemaakt, eene som van vele duizenden guldens belooft. Vele inwoners zijn door de menigvuldige requisitien en leverantien aanmerkelijk benadeeld. Mogten wij nog, bij al wat wij geleden hadden, ons met gegronde

*

hoop op eene spoedige betaling of vergoeding hebben kunnen verblijden!

Duister, akelig, ja verschrikkelijk, werd ons uitzicht op de toekomst, door al die requisitien, vooral voor zoo verre die in levensmiddelen bestonden. Hierdoor toch werd eene algemeene duurte alras zeer merkbaar.

Op dezen dag waren wij getuigen van een toneel, waardoor ieder gevoelig hart diep geroerd en bedroefd werd. De armen, al zijn zij arm, blijven toch altoos onze broeders en zuster. Op dit oogenblik waren zij zelfs meer: zij waren onze lot- en deelgenooten. In hunne armoede, en bij de reeds hoogestegen prijzen van eenige levensmiddelen, gevoegd bij den stilstand van bijna alle werkzaamheden, konden zij zich niet van het noodige voor eene belegering voorzien, welke misschien lang zou kunnen duren. Zij moesten dus, want de nood drong, de stad uit.

Hoezeer is de mensch aan den vaderlijken grond gehecht! Hoe gaarne lijdt hij smarten en gebrek bij zijn gezin, liever dan als balling eene onzekere en duistere toekomst te gemoet te gaan. Het lot der behoeftigen onder ons was beslist; de voorraad moest gerekt worden, en zij dus moesten de stad verlaten. De gendarmes met de politie zochten hen in hunne schuilhoeken op. Vrouwen met kinderen en zuigelingen in een schamelen toestand, werden weenende, klagende, en schreijende, met hoopen de poorten uitgedreven, en tot den laatsten voorpost der Franschen begeleid. Deze maatregel was, uit een krijgsmans oog beschouwd, niet zoo gestreng, en werd, in onzen toestand, door de omstandigheden geboden. Deze harde bejegening (hard blijft zij toch altijd voor de behoeftigen) baarde niettemin veel ongenoegen onder den minderen en zelfs hooger burgerstand. Deze jagt, zoot och mag men het wel noemen, werd vele malen, en vooral in den vroegen morgen herhaald, en dreef misschien,

op verschillende dagen meer dan 300 dier ongelukkigen buiten onze poorten. Dit wegzenden en verjagen duurde zoo lang tot dat de belegeraars ze niet meer wilden ontvangen. Velen hunner hebben zich toen tusschen de voorposten der beide partijen moeten schuil houden, waar zij soms aan het musketvuur der soldaten blootgesteld waren. De eene of andere hut of nog staande gebleven brokken van huizen dienden hun tot wijkplaats, terwijl zij van wat de krijgsman hun wilde geven, het leven moesten behouden. Eindelijk liet men weêr de stad inkomen, of liever slopen zij met de binnenkomende piketten de poorten in.

Met een hartelijk genoegen vernamen wij naderhand, dat de goedgehartige bewoners der omliggende dorpen, en zelfs die der meer afgelegen steden, velen dezer ongelukkigen opgenomen, gekleed, gespijsd en gelaafd hebben.

Daar de toebereidselen der belegeraars dagelijks ernstiger werden, en de aannadering van troepen tot de blokkade begon te vermeederen, verdubbelde ook het garnizoen zijne maatregelen. Van heden af aan moesten al de troepen des morgens om vijf ure als de diane (morgenwaak) werd geslagen, onder de wapenen en in de nabijheid der wallen en batterijen zich bevinden, waar zij tot acht ure onder het geweer moesten blijven. Deze maatregel, zoowel als de menigte piketten, die soms vijf dagen achter elkander, op de voorposten moesten doorbrengen, met de menigvuldige posten en wachten die te bezetten waren, (men wil dat des nachts tot 150 schildwachten op de wallen stonden) gaven den soldaat zoovele werkzaamheden, dat hij onder de vermoeienis bijna bezweek. Zeker is het, dat er om dezen tijd vele zieken onder hen kwamen, zoo zelfs, dat het groote hospitaal ze niet meer kon bevatten, en er een tweede in het zoogenaamde Groothuis, in de Molenstraat, werd

ingerigt. Later zijn nog twee andere huizen tot dit zelfde einde gebezigd. De drukte der geneesheeren en heelmeeesters nam buiten mate toe, daar men wel eens tusschen de 4- en 500 zieken en gekwetsten in de beide hospitalen kon tellen. Daar geene genoegzame geneesmiddelen voorhanden waren, werden dagelijks velen de slagtoffers van vermoeijenis en gebrek 6).

Vrijdag den 10. Woudrichem, tot heden toe door de geallieerden nog niet bezet, en daardoor de gemeenschap met de Maas nog open zijnde, kwamen drie schepen met rogge, haver en andere behoeften, uit 's Hertogenbosch, hier binnen. Die voorraad was aan de bevelhebbers der bezetting zeer welkom; maar vele der Brabantsche N. G. en wij met hen, werden daardoor ter nedergeslagen. Zij toch hadden zoomin als wij lust, om in eene belegerde vesting opgesloten te zijn, en in de vermeerdering van voorraad zagen wij immers de mogelijke verlenging van het beleg.

Dezen dag en nog weinige volgende dagen vertrokken van hier eenige vaartuigen naar Woudrichem en Loevestein, en anderen kwamen van daar hier aan. Ook zond men nog proviand, in schuiten door mariniers bezet, aan de zwakke bezettingen dier plaatsen. Dit geschiedde evenwel met veel moeite, doordien de Pruissische jagers, te Dalem post houdende, met klein geweer hevig op hen schoten, en deze vaartuigen, door den sterken stroom en oostenwind, dikwijls naar onze stad werden terug gedreven.

Zondag den 12 werden wij eensklaps door een 20tal kanonschoten uit 24-ponders, van de batterij op den Pelwal verontrust. Deze eerste proef uit

6) Gedurende de maanden December en Januarij zijn er in de hospitalen evenwel niet meer dan 51 overleden. In Februarij en Maart, voor zoover ik daarvan eene juiste opgave heb kunnen bekomen, nog 67. — In het geheel dus 118.

zulk grof geschut werd welligt genomen, om te onderzoeken, in hoever men de vijanden aan de overzijde der rivier kon verontrusten. Anderen zeiden, dat het was om hun het aanleggen eener batterij te beletten. Van Woudrichem of Loevestein hoorden wij ook een paar schoten, doch hierna zweeg het geschut.

Thans zagen wij door dit kanonvuur, dat aan de overzijde der rivier iets voorviel, waarvan wij geene genoegzame kennis droegen, maar waaruit wij toch veilig konden opmaken, dat de geallieerden met ernst eene belegering onzer stad, en welligt een bombardement in den zin hadden. Deze veronderstelling is naderhand, door de noodlottigste gevolgen voor ons, maar al te zeer bewaarheid geworden.

Sommige burgers, op het hooren van het kanon, door nieuwsgierigheid gedreven, hadden, vergezeld door de officieren die bij hen gehuisvest waren, zich op de wallen begeven. Eene zeer onheusche bejegening van eenige hoofdofficieren wendde hen daar. Eenige burgers werden onder militaire bewaring in de hoofdwacht gezet; doch de generaal, meer toegevend dan gemelde officieren, stelde hen, na eene ernstige vermaning, weer in vrijheid. Bij eene dagorder van den volgenden dag, werden alle officieren aangemaand, geene burgers op de wallen te begeleiden, onder bedreiging als overtreders der gegeven orders en als de spionnering bevorderd te hebben, gearresteerd te worden.

Op dezen dag kwam de post, die sedert eenige dagen niet was aangekomen, uit Brabant en van de overzijde der rivier, voor de laatste maal nog binnen. Zoo deze tijdingen voor inwoners heeft medegebragt, kwamen daarvan weinige of liever geene ter onzer ooren. Nu en dan vernamen wij, zelfs nog vele dagen later, dat sommige officieren brieven van reeds oude dagteekening ontvingen.

Misschien werd dit spel zoo lang gerekt, om het te doen voorkomen, als of de communicatie met Frankrijk nog open was.

Tegen den avond vernamen wij, dat drie kanonneerbooten van beneden opkomende, tot voor de kerk van Sleeuwijk waren genaderd. Welk eene tallooze menigte geruchten hoorden wij bij herhaling uit den mond van eenige officieren over deze en andere kannonneerbooten. Dan zouden zij van Vlissingen, dan van Antwerpen of van de Zeeuwsche stroomen aangevoerd worden, om Dordrecht van de zuidzijde, of zooals men het noemde, van achteren aan te vallen. Gorinchem zouden zij tevens ontzetten; de Waal en de Maas opvaren, om de oevers der beide rivieren van vijanden te zuiveren. Deze en zoo vele andere leugenachtige verhalen en berigten, die wij eindelijk als zoo-vele sprookjes aanzagen, werden tot ons geluk nimmer bewaarheid. Integendeel geloofden wij liever, dat het met de zaken op de Zeeuwsche stroomen en in Holland geheel anders gesteld was, en toen het daglicht onzer verlossing, op den 20 Februarij 1814, daagde, zagen wij ons in onze gissingen, hoop en verwachting niet bedrogen.

Maandag den 13 trof deze stad en den omliggende polder een treurig ongeval. Onze beide watermolens, aan de Schelluinsche kade staande, werden door een piket uit ons garnizoen in brand gestoken, en binnen weinige oogenblikken geheel door de vlammen verteerd. Niet alleen de schade aan deze molens veroorzaakt, welke men op 25- à 30,000 guldens berekent, maar de onmogelijkheid om, zoo wij door naburige molens niet geholpen werden, onze landen, die gedurende de belegering, door de opengezette sluizen, bijna geheel overstroomd waren, van het overvloedige water te ontlasten, vergrootte aanmerkelijk dit verlies. In dit razende afbranden was geen nut gelegen en geschiedde alleen, zooals men verhaalde,

om de kozakken te beletten er eenige schuilplaats in te vinden.

Terwijl gezegde molens nog brandende waren, ontstond er nabij deze een hevig gevecht met de Pruisen. Tevens hoorde men ook langen tijd het klein geweervuur, op den Schelluinschen dijk, waarheen een andere troep van hier, zich had begeven. Na den afloop voerden de onzen onderscheiden gekwetsten mede in de stad. Bij dit gevecht is een inwoner van Schelluinen, toen hij wilde ontvlugten, zoo men wil, door een Fransch officier zelf, doodgeschoten; terwijl men sommige inwoners nog van eenig vee beroofde. Zoo ondervond dit dorp nu, en reeds in vorige dagen, de woede des krijgs. Vooral heeft zijn achtenswaardige leeraar op eene verschrikkelijke wijze in de roof- en plunderzucht der krijgslieden moeten deelen.

Twee soldaten van het eerste en tweede regiment N. G. werden heden veroordeeld wegens ongehoorzaamheid aan de bevelen hunner officieren, de eene voor vijf jaren in de ijzers, en de andere tot de straf des doods. Deze vonnissen werden den troepen bij eene dagorder bekend gemaakt; doch tevens dat hunne uitvoering zoude geschorst worden, tot de bekrachtiging des keizer daartoe ontvangen was. Of die bekrachtiging ooit gekomen is, betwijfel ik.

Dingsdag den 14. Terwijl wij het schieten der voorposten gestadig en wel voornamelijk te Dalem hoorden, vanwaar men ook drie Pruissische krijgsgevangenen binnenbragt, waaronder een zwaar gekwetste, die hier in het hospitaal overleden is, moesten de schepen, in de haven liggende, aan haren mond gevoerd en zeilvaardig gemaakt worden. Met welk oogmerk dit geschiedde, wist men niet. Men giste dat het was om eene expeditie tegen de geallieerden, aan de overzijde der rivier, te ondernemen; zoo dit het doel was, is daarvan niets gekomen.

Op denzelfden dag werd door den maire den ingezetenen bijzonder gelast, van alle granen, welke zij nog in hunne magazijnen mogten hebben, aangifte ter secretarie der stad te doen, en tevens werden de verhuurders van zolders of magazijnen voor de nankoming dezès in hunne personen verantwoordelijk gesteld. Door dien gestrengen maatregel zagen wij ons van allen voorraad van koren, welke hier en daar nog gevonden werd, zoodra de bezetting die noodig hadde, beroofd. Door het in beslag nemen van dit zoo belangrijk artikel, ontwaarde men spoedig eene schaarschheid van genoegzaam brood. Dit gebrek openbaarde zich evenwel nog veel meer, gedurende het hierna te melden bombardement, toen de huizen of ovens van enkele bakkers, door het springen van bommen, onbruikbaar waren geworden. Zij, die nog een weinig koren hadden behouden en konden bakken, of door den angst niet te zeer weêrhouden werden, moesten hun brood soms twistende en bijna vechtende verkoopen, terwijl de menigte niet zelden naar eene bete snakte. Daarenboven was het brood menigmaal van eene slechte hoedanigheid, omdat de gist of dergelijke zaken, ter bereiding, volstrekt ontbraken.

Tengevolge van eene order des commandants moesten alle burgers de bevorens al of niet aangegeven wapens, kruid en lood, in het landsmagazijn brengen, met bedreiging, dat zij bij gebreke van dien, volgens de militaire wetten, zouden vervolgd worden. — Ook zag weêr eene dagorder het licht, en zoo werden zij dagelijks vermenigvuldigd, nu om de soldaten hunne weinige krijgstuclit te verwijten, of over hunne roofzucht te bestraffen, dan om hun moed, orde en dapperheid in te boezemen enz. Niet ten onpas verweet hen de generaal hunne roof- en plunderzucht. Niet zelden toch zag men de buitenpiketten binnen komen, beladen met allerlei soorten van huisraad, waarvan zij de landlieden

beroofden. Koperen ketels, potten, pannen, zelfs verscheiden dingen van weinig waarde, alles was van hunne gading.

Woensdag den 15 zagen wij, bij het aanbreken van den dageraad, bevestigd wat wij al eenige dagen vroeger verwacht hadden, namelijk: dat Woudrichem en Loevestein door de bondgenooten bezet waren. Het wapperen der Hollandsche vlag in deze sterkten kondigde ons dit nieuws aan. Sedert eenige jaren zagen de inwoners van Gorinchem, als uit hunne gevangenis, nu voor het eerst, den Hollandschen standaard weêr verrijzen. Dit aan ons bijna vreemd geworden tooneel, lokte vele nieuwsgierigen naar de bruggen en open plaatsen in de stad, vanwaar wij ze zien konden. Al ras benam men ons alweêr dit genot, door het uitzetten van schildwachten, die de menigte zoo spoedig als zij kwamen, weer verdreven. De commandant van Woudrichem, te voren vermeld, kwam intusschen met eene boot, door twee schippers vergezeld, den generaal Rampon bevestigen wat wij zagen, namelijk: dat de vijanden zijne plaats vervangen hadden.

Men vernam in de stad, dat een piket, buiten de Kanselpoort, aan de Gebroken Flesch, post hebbende, dezen nacht gedeeltelijk opgeligt of overgeloopen was; hetzelfde hoorde men van dat buiten de Arkelpoort. Hoe het zij, uit wat ons ter oore kwam, vernamen wij met genoegzame zekerheid, dat de desertie onder de troepen dagelijks toenam. Om haar te beteugelen, werd eene dagorder door den commandant bekend gemaakt, waarbij iederen schildwacht, die een deserteur doodschoot, 100 franken werden toegezegd. Eenmaal is deze premie uitgereikt, zooals men gehoord heeft. De desertie is daardoor niet belet geworden; maar nam veeleer toe, wijl de Antwerpsche N. G. meestal uit remplacanten waren zamengesteld, wier dienstdag welhaast ten einde spoedde, en die liever tot hunne

vrouwen en kinderen terugkeerden, dan ter verdediging eener Hollandsche stad lijf en leven prijs te geven. Zoodra het ijs de wateren gebaad had, ontsnapten geheele hoopen dezer dapperen, en liepen zelfs met wapenen en bagagie naar de geallieerden over. Eenige officieren, Hollanders van geboorte, ontrukten zich almede aan de gevangenschap, waarin zij zich hier bevonden, om op Neêrlands vrijen bodem eene meer zuivere lucht in te ademen.

Donderdag den 16 werd de nog hier gebleven compagnie Hollandsche N. G. van het regiment van Tessel, op bevel des generaals ontwapend en buiten dienst gesteld. Van nu af en gedurende de insluiting en belegering der vesting, werden deze militairen alleen gebruikt tot den vereischten arbeid aan verhakkingen, verschansingen, palissaderingen enz.

Eene stormpalissadering, rondom den geheele stad, aan den voet der wallen geplant, geraakte om dezen tijd grootendeels voltooid. Waar geene palissaden, zooals op enkele plaatsen, aangebragt waren, had men verhakkingen gemaakt aan de boomen die op de wallen, in de stad en buiten haar geveld waren.

Vrijdag den 17, vroeg in den namiddag, zag men op bevel van den generaal de Fransche vlag op den grooten toren onzer stad hijschen, die echter, na een half uur gewapperd te hebben, weêr gestreken werd. De ware reden hiervan bleef ons onbekend. Het gerucht verspreidde zich, dat de Fransche vlag van een toren te Dordrecht waaijende gezien was, of ten minste dat men de Hollandsche er niet meer bemerkte, waaruit men wilde besluiten, dat zij door de Franschen hernomen was. Eene menigte andere geruchten van denzelfden stempel, verspreidden zich dezer dagen binnen onze muren, zooals het hooren van zwaar geschut naar den kant van Breda; het aanrukken van Fransche troepen tot ontzet der vesting; het aankomen van

welgewapende kanonneerbooten van Antwerpen voor Dordrecht, en anderen meer. Dat dit geruchten van allen grond ontbloot waren, en zonder eenigen schijn van waarheid, was ligtelijk te begrijpen, dewijl wij volkomen ingesloten waren, en dus geene zekere berigten konden bekomen. Al spoedig leerden wij eenige officieren kennen, die genoeg schenen te vinden, om in societeiten, koffijhuizen en andere openbare plaatsen, waar zij somtijds lieden vonden, die hen wilden aanhooren, of liever die zij door hun kinderachtig gesnap lastig vielen, deze beuzelachtige verhalen uit te venten.

Drie à vier dagorders zagen heden en den volgenden dag weder het licht, waarbij den soldaten werd aangemaand, niet met de vijandelijke vedetten op de voorposten te spreken; (men zegt, dat ze wel eens zamen dronken) dat zij op het eerste schot op gezegde voorposten onder de wapenen moesten komen, en den commandant dadelijk berigt geven van den aanval; dat zij hunne wapenen in een beteren staat moesten brengen; dat de officieren meermalen de revue over de wapenen en kleeding der manschappen moesten houden; dat zij des morgens, na het slaan der diane, hunne manschappen in den wapenhandel moesten oefenen; dat de soldaten geen hout, aan de genie of artillerie behoorende, tot brandstoffen mogten gebruiken; dat de opperbevelhebbers de corpsen moesten onderzoeken, of de bewoners der huizen, waar de soldaten gehuisvest waren, genoegzamen voorraad van brand konden bezorgen, zoo niet, dat als dan corvées naar buiten zouden gezonden worden om brandhout op te halen enz. Dit laatste geschiedde ook. Bijna dagelijks zag men eene groote menigte allerlei soort van brandhout ter stad in brengen, dat men van de huizen in den omtrek, welk nog niet geheel gesloopt waren, afbrak, of wat de nog voorhanden voorraad bij de landlieden opleverde, of dat men van de boomen kapte, die aller-

wegen geveld lagen. Dit alles werd bij sommige particulieren in huis gebragt, of voor de militaire bakovens gebezigd, of wel in de schuren en huizen, welke anders ledig stonden, of door de bewoners verlaten waren, waarin nu piketten lagen, tot brandstoffen gebruikt.

Met eenige kanonschoten van de wallen, die op den Oudendijk, aan de overzijde der rivier gelegen, gelost werden, waar men menigmaal manschappen, paarden en voertuigen der geallieerden zag voorbij trekken, en welke schoten bijna dagelijks herhaald, en waardoor wij verontrust werden, eindigde deze dag.

Onze stad, nu geheel tot eigen hulpmiddelen bepaald, werd, dien ten gevolge, de reeds vroeger gegeven order van proviandering voor een geheel jaar, op *Zondag den 19*, op vier maanden verminderd. Deze order werd bij bekkenslag, langs de straten, in de navolgende bewoordingen aangekondigd:

„De maire van Gorinchem roept bij dezen alle ingezetenen de stad op, om op morgen ter gemeente-secretarie aangifte te komen doen, of zij al of niet van levensmiddelen van allerlei aard, voor ten minste vier maanden zijn voorzien. Diegenen, en welke zouden verzuimen deze aangifte te doen, zullen beschouwd worden, als van de noodigen voorraad niet voorzien te zijn.”

Minder ontmoedigend was deze aankondiging voor Gorinchem's bewoners, dan de bevorens gegeven orders, om zich voor een geheel jaar van levensonderhoud te voorzien. Aan dezen maatregel, door de omstandigheden, waarin onze stad zich bevond, eenigzins gebillijkt, voldeed men zoo goed men kon. Voor het insluiten der stad hadden velen hunne vleeschkuipen, kelders en provisiekamers, tegen den winter reeds tamelijk voorzien, en voldeden dus den volgenden dag, met genoegzaam vertrouwen op hunnen voorraad, door eene

bevestigende verklaring aan gezegde aanmaning. Anderen, in meer bekrompen omstandigheden, waardoor zij minder in de behoeften des winters hadden kunnen voorzien, bleven evenwel niet in gebreke, zich als geproviandeerd aan te geven. De hoop op eene spoedige overgave of ontruiming der stad, meende men, gaf hun daartoe vrijheid. Van deze aangifte moest de maire eene schriftelijke verklaring aan den kommandant indienen.

Op den middag van *Maandag den 20* vernamen wij, dat een Pruisisch kolonel, met een trompetter, zich als parlementair aan de Franschen voorpost buiten de Kanselpoort had vertoond, met aanvraag, om den generaal Rampon te spreken. Na gegeven bericht aan den generaal hoorde men, dat deze hem ten antwoord had gegeven, dat hij zich bij geschrifte behoorde aan te melden. Wat het oogmerk dezer zending geweest zij, is niet ter mijner kennis gekomen. Verder vernam men niets meer van deze zaak.

Nog werden op dezen dag de burgers op bevel van den generaal aangemaand, om de zieken tot het garnizoen behorende, die zich bij hen in huis mochten ophouden, alle morgens ten acht ure, schriftelijk aan het hospitaal aan te geven. Deze aanmaning kon ons niet anders dan gevallig zijn, wijl het getal der zieken dagelijks vermeerderde, en sommigen zich liever in de burgerhuizen ophielden, dan naar het hospitaal gebragt te worden.

Angstig vooruitzigt voor de lijdenden, daar het hnn niet onbekend was, dat de noodige geneesmiddelen ter hulp en herstelling niet aanwezig waren. Door gebrek aan deze, zijn velen eene prooi des doods geworden.

Dingsdag den 21, vroeg in den morgen, toen de meeste burgers nog in de armen des zoeten slaaps lagen, werden zij door een generaal-appel onzacht gewekt. Hoezeer wij anders aan het gestadig rusten vredestorend krijgsrumoer reeds gewoon waren,

was dit evenwel een vernieuwde schrik voor ons. De troepen kwamen op de been, en weinige oogenblikken na het lichten des dageraads, trokken de Dalem-poort uit: 2 kompagnien grenadiers van het 1e bataillon 2e regiment van Antwerpen, met eenige andere detachementen van hetzelfde regiment, een detachement artillerie en genie; voerende een stuk kanon en een houwitzer met zich.

Al spoedig na dezen uittogt, hoorde men een hevig musketvuur naar den kant van Dalem, terwijl het gebulder van het kanon, zelfs van de stadswallen, er zich mede onder mengde. Nadat wij dit schrikverwekkend geschut eenigen tijd gehoord, en ook een buitengewonen slag in de stad vernomen hadden, zag men, omstreeks 10 ure des voormiddags, een officier en 17 soldaten gekwetst binnen brengen, die kort daarna door een anderen gewonden officier gevolgd werden. Het musketvuur verminderde intusschen. Gemelde houwitzer werd ook binnen gevoerd en, omstreeks den middag, kwam het grootste gedeelte der expeditie weêr in de stad, wier oogmerk schijnt geweest te zijn, het muurwerk des reeds gemelden steenen korenmolens van voormeld dorp, door buskruid te laten springen. In deze onderneming zijn zij, volgens eene publiek gemaakte dagorder maar al te wel geslaagd. Hoevele manschappen, behalve de reeds gezegde gekwetsten, er bij deze expeditie het leven ingeschoten hebben, is ons onbekend gebleven; evenwel is met genoegzamen grond te vermoeden, dat er eenigen de slagtoffers van geworden zijn, daar de officieren verhaalden, dat de Pruissische jagers, op Dalem liggende, zich weêr moedig geweerd hadden. Met zulke berigten moesten wij ons tevreden stellen, dewijl wij, gedurende deze en alle andere krijgsbewegingen, in eene pijnlijke verwachting naar den uitslag van wat wij hoorden, in onze huizen moesten opgesloten blijven. Ongaarne verhaalt de soldaat, dat zijne krijgsmakkers door de

vijanden geveeld worden: wij bleven derhalve in het onzekere.

Het getal der bij Sleeuwijk liggende kanonneerbooten was heden tot zes vermeerderd. Van tijd tot tijd werden deze met eenige schoten uit 24-ponders van de wallen begroet, welke schoten hun zeker maar zelden eenige schade toebagten.

Van onze vrijheid beroofd, door inkwartiering gedrukt, terwijl onze huizen en straten nacht en dag van krijgslieden wemelden, moesten wij de toekomst wel angstig te gemoet zien.

In alle tijden vindt men baatzuchtige lieden, die zoo gaarne ten koste van anderen, en met den nood hunner medemenschen, zich trachten te verrijken, wanneer de gelegenheid zich daartoe opdoet. Hiervan zagen wij ook voorbeelden onder ons, doordien de prijs van eenige levensbehoeften aanmerkelijk begon te stijgen. Met vreugde vernam men dus het bevel, dat de boter niet hooger dan tot 8 stuivers, en het zout niet hooger dan tot 2 stuivers 12 penningen het pond, mogt verkocht worden.

Daar het garnizoen, tot dezen tijd toe, nog geene afzonderlijke bakkerij had, werd het brood voor de geheele bezetting bij de gewone bakkers in de stad gereed gemaakt. Bij eene dagorder van *Donderdag den 23* gaf de generaal zijn ongenoegen te kennen over de slechte hoedanigheid van het brood, bij enkele hunner gebakken, en waarvan tevens de gevolgen waren, dat er dienaangaande strenge maatregelen genomen zijn geworden.

Bij eene dagorder van *Vrijdag den 24* werd den officieren, die met het doen der rondes belast waren, bevolen, naauwkeurig te letten, dat alle posten zich in activiteit bevonden, vooral gedurende den nacht. Uit deze en meer andere maatregelen, welke genomen werden, zou kunnen worden opgemaakt, dat men in de stad voor overrompeling of voor een' storm van de zijde der belegeraars

beducht was. Tot zoodanigen aanval waren toch buiten de stad vele toebereidselen gemaakt. Zoodra het ijs de grachten bevroerd had, waren ten dien einde te Arkel, Spijk en op andere plaatsen, in den omtrek der vesting, ladders, balken, planken en ijssporen in gereedheid gebragt. Van deze werktuigen heeft men zich echter niet bediend; en hadden de geallieerden een' storm ondernomen, dan zou het er bloedig zijn toegegaan. De wallen waren toch overal met eene dubbele palisadering of met verhakkingen omgeven; de batterijen rijkelijk met geschut voorzien, bij welke laatste een goede voorraad van ammunitie, zooals: kogels, schroot of zoogenaamde blikken bussen enz. in gereedheid lagen. Daarenboven waren de kanonniers immer op hunne hoede, om op het eerste teeken, in gereedheid te zijn.

Op *Zaterdag den 25* deden zich, des avonds, een aantal geweer- en ook kanonschoten naar den rivierkant hooren. In de stad vermoedde men eenen aanval der belegeraars. Spoedig zweeg het geschut en alles bleef dien nacht verder rustig.

Door de diarrhee en buikloop, die zich in plaats van de gewone najaarskoortsen onder het garnizoen begonnen te openbaren, werd de toekomst nog donkerder, daar wij nu ook de vrees voor het behoud onzer gezondheid niet konden verbergen.

Zondag den 26 verscheen eene dagorder, waarbij de soldaten werden gewaarschuwd, geen gehoor te verleenen aan de verleidingen der burgers, die hen tot desertie mogten aansporen, terwijl zij tevens tot moed en volharding werden aangespoord. Tevens werden de municipale raden, door den maire, zeker op order, verzocht, om den burgers zulk gedrag als hoogstgevaarlijk voor oogen te houden. In hoeverre gezegde beschuldiging, der burgerij opgelegd, gegrond is geweest, kan noch durfik beslissen. Een ingezetene, met name Sizoo, werd, zooals men voorgaf, om deze of andere

reden op de gevangenpoort gebragt. Vele burgers, van 's mans braaf gedrag overtuigd, stelden zich voor hem in de bres; doch niettemin bleef hij tot smart en groote schade van hem en zijn talrijk huisgezin, tot op den volgenden 22 Januarij in den kerker opgesloten.

In den avond van dezen dag, hoorde men weer eenige schoten naar den kant der rivier. De bezetting meende of wendde voor, dat eene kanonneerboot of eenig ander vaartuig naderde, of ten minste de stad voorbij wilde zeilen. Naderhand heeft men vernomen, dat het een bootje is geweest, waarin zich twee jongelingen bevonden, die zich met de vlugt trachtten te redden. Een van hen, Renesse, is tot groote droefheid zijner ouders, door een musketkogel gedood geworden, terwijl de andere ontkwam.

Tot dusver waren de kanonschoten, die onze bezetting dagelijks op de transporten, welke aan de overzijde der rivier voorbij trokken, deed van den kant der belegeraars, onbeantwoord gebleven, doch op *Dingsdag den 28* werden wij eensklaps ontsteld, door het suizen van kanonkogels die over en door onze huizen vloren.

Tegen den middag, hoorde men een hevig kanonvuur van de batterij op den Pelwal. Het was gerigt tegen de kanonneerbooten, allen door Hollanders bemand, zooals wij naderhand vernamen, en die tot 14 in getal aan de Sleenwijksche zijde, even beneden de stad, post hadden gevat. Al spoedig bemerkten wij, dat zij der bezetting niets schuldig bleven; daar wij met een krakend geweld 12- en 18ponders, om en bij ons zagen nederploffen. Dit bragt veel schrik en ontsteltenis onder de inwoners en ook onder de troepen te weeg; een 20tal vielen in de stad; maar een veel grooter aantal op de wallen en batterijen. Gelukkig is er niemand door omgekomen, noch zelfs gekwetst geworden. Eenige muren en daken der huizen

*

werden op onderscheidene plaatsen doorboord en verbrijzeld, hetgeen echter slechts eene geringe schade veroorzaakte.

Terwijl angst en vrees — gevolgen van gemelde kanonnade — nog op het gelaat der verschrikte inwoners geteekend stonden, zag men op het geroepe van brand, brand! een grooten toeloop op de straten. Alles spoedde zich naar de Hoogstraat, waar men in het huis van den heer W. Kuyper eensklaps brand, in den schoorsteen veroorzaakt, ontdekt, doch even spoedig gebluscht had.

Zoodanig geval, waarin ieder als onweêrstaanbaar wordt aangedreven, om zijne en eens anders bezittingen, te helpen behouden, had ten gevolge, dat de maire, bij eene proclamatie, zijn leedwezen betuigde, dat een verbod, om geene attouementen te maken, reeds voorheen van wege den plaatselijken commandant gegeven, door de ingezetenen zoo weinig werd in acht genomen. Op nieuw werden de burgers gelast, zich in hunne woningen te houden, zelfs in geval van brand, voor zoover zij niet tot eene der brandspuiten behoorden. De complotten, zooals men die noemde zouden, indien men aan die order niet gehoorzaamde, met geweld uit een gedreven worden, en zij hiervan de gevolgen aan zich zelve te wijten hebben.

Eens door gezegde kanonneerbooten, begroet zijnde, waren wij in eene gestadige vrees, voor de hervatting van den aanval, zoodat vele inwoners, zich niet anders dan met angst en kommer ter rust durfden begeven.

De ondervinding in den laten avond van *Woensdag den 19*, bewees hoezeer onze vrees gegrond was, daar wij, gereed staande, ons ter rust te begeven door het grof geschut, dat wij van de wallen en kanonneerbooten hoorden losbarsten, op nieuw in ontsteltenis werden gebragt. Gemelde vaartuigen zonden ons weêr een 12tal kogels met

een paar granaten toe. Eene algemeene verwarring en schrik in onze woningen en op de straten waren er de gevolgen van. Omtrent een half uur voor middernacht sloeg de alarmtrom. Het garnizoen liep, voor zoover het te voorschijn kwam, te wapen, en wij, wij zaten treurig en beangst in onze woningen, afwachtede wat ons nog kon wedervaren. Ten twee ure des morgens trokken de troepen naar hunne verblijven terug en alles bleef dien nacht verder rustig. Deze rust was evenwel niet anders dan de voorbode van grootere onrust; want bijna dagelijks en ook menigen nacht, werden wij door de belegeraars verontrust.

Donderdag en Vrijdag den 30 en 31 werden bovengemelde schriktooneelen onder ons vernieuwd, doch wij konden met geene genoegzame zekerheid vernemen, wat daarvan de reden was.

De rigting der kogels, op den 31 in de stad gezonden, deed ons besluiten, dat er meerdere vuurmonden tegen ons losbraakten, dan alleen die van de kanonneerbooten. Een dezer, onder anderen, in de Dalemstraat nedergevallen, bragt ons in het vermoeden, dat men ons ook van Woudrichem, of van den tegen ons over liggenden Oudendijk, deze vernielende gasten toezond. Een zware mist was oorzaak, dat wij niet te weten kwamen van welken kant men onze stad bestookte.

Zoo waren wij dan aan het einde van het jaar genaderd, een jaar waarvan de twee laatste maanden ons zoo vele verliezen hadden doen ondervinden! Ja, met droefenis dachten wij dezen dag aan hetgene in en om onze stad gedurende de laatstverloopene maanden gebeurd was. Hoe gaarne hadden wij met onze overige landgenooten, den goeden Vader der menschen met een vrolijk hart gedankt, voor de rust en het genoegen, welke zoovele Nederlanders reeds genoten. Helaas, dit genot was ons ontzegd! Zuchtende sleten wij

langzaam, vervelende en beangstigende aren in onzen stads-kerker. Dit alles ontmoedigde ons bijna en wij traden met de bede tot den Almachtige, om eene spoedige bevrijding, het jaar 1814 in.

Vrees en bekommering hadden zich allerwege, niet alleen onder de burgers, maar ook onder de krijgslieden verspreid, en deden ons bedacht zijn, dat in den nacht van 1813 op 14, ons iets kwaads zoude wedervaren. Algemeen was men voor een aanval der belegeraars bevreesd. Onze bekommering was echter ongegrond. Er werden slechts eenige schoten (wij hielden ze voor salutschoten) van de kanonneerbooten gelost. Men bespeurde onder de geallieerden, in de nabijheid der vesting, veel vreugde. Men hoorde zelfs duidelijk hun krijgsmuziek en hunne vreugdekreten.

Zaterdag den 1 Januarij, bragten wij nog al rustig door. De inwoners mogten, meer of minder opgeruimd, eenige oogenblikken in dankzeggingen en smeekingen tot den goeden God, in hunne tempels doorbrengen. De openbare ambtenaren en de officieren van het garnizoen legden de gewone pligtplegingen, bij den generaal Rampon af.

De eerste dagen dezer maand kenmerkten zich door niets, dan dat wij dagelijks door eenige kanonschoten van de wallen en batterijen, en ook wederkeerig van de kanonneerbooten op de stad, verontrust werden.

Enige dagorders werden uitgevaardigd, waarbij den soldaten en officieren eene meerdere zindelijkheid op hunne wapenen en kleeding werd aangebevolen, als ook dat de hoofdofficiëren het toezigt moesten houden over het geregeld uitdeelen van versch vleesch en brood, het bezuinigen van brandhout, en de zorg, om geen brand te doen ontstaan enz. Andere dagorders hielden weer in, dat de officieren, voor de behoeften der hospitalen, twee dagen soldij hadden afgestaan; dat den sol-

daten, op de ~~regmatige~~ klagen der burgers, werd aanbevolen, niets van hen te eischen, dan waartoe zij gehouden waren hen te geven, dat twee debitanten in tabak, op des generaals ~~aanzoek~~ zich bezig hielden, om kunsttabak te vervaardigen enz.

Had deze nieuwe tak van industrie waartoe de toenmalige debitanten J. J. Hanssen en G. Polvliet, bij eene dagorder van den generaal, zijne goedkeuring bekwamen, wel kunnen slagen, dan zouden voorzeker de klagen der soldaten, zoo luide niet geweest zijn, toen de bevelhebber, eenige dagen later, al den tabak in het depôt der régie voorhanden, ter zijner beschikking stelde.

Van deze werd der bezetting vervolgens eene kleine hoeveelheid uitgereikt; maar zoo gering, dat velen onder hen papier, snuif en andere zaken meer, rookten, om zich, hoe het dan ook wezen mocht, het genoeg der pijp te verschaffen.

Bij verschillende publicatiën werden de ingezetenen uitgenoodigd, om aangifte te doen van de bens voor de door hen gedane leverantien tot proviandering der stad; — om de misbare kagchels op het stadhuis te bezorgen; — om de achterstalige lands- en stadslasten dadelijk te voldoen, — en eindelijk, dat zich ieder, bij het ontstaan van brand, wanneer de klok van den grooten toren zou geluid worden, naar zijn post zou begeven. Ook werd verboden zonder verlof van den commissaris van oorlog vee te slagten of te verkoopen, — of graan te laten malen, als zijnde dit voor het garnizoen gerequireerd. Nog werd later de aanmaning herhaald, om de lasten voormeld, binnen vier en twintig uren te voldoen, onder bedreiging van dwangmiddelen. Bij andere werden wij aangezocht, om den wijkmeesters, belast met het requireren van dekens, lakens en beenden voor het hospitaal, op hunne aanvragen, willig te voldoen, ten einde eene militaire executie voor te komen; als ook geene inkwartieringsbiljetten

te respecteren, dan die door den maire zelven onderteekend waren enz.

De bevelen en uitnoodigingen waren zoo talrijk, dat ons geheugen ons wel eens bedroog, om ze allen op te volgen. Wij stonden onder een militair bewind, en derhalve waren wij met de bezetting in dezen gelijk. In eene stad, in staat van beleg en belegering, zwaait de bevelvoerende generaal den scepter over burger en soldaat. Zijn wil is de wet voor allen. Wij moesten gehoorzamen.

In eene nijpende koude, zooals wij thans ondervonden, was het hard zich van eenen kagchel te ontdoen. Men had die, wel is waar, in de hospitalen zeer noodig: wij wenschten die de zieken en gekwetsten wel toe; doch de liefde begint met zich zelf het eerst: dus gaf men die, welke men missen konde, en maar enkele zijn ons ontnomen. Moeijelijk viel het leven om de lasten te betalen, en voornamelijk hen, die van een dagelijksch loon moesten bestaan. Alle handwerken en bijna alle beroepen stil staande, waren de meeste burgers ook zonder verdiensten, en derhalve zonder geld. Indien velen door anderen hunner medeburgers niet geholpen waren geworden, zouden zij buiten de mogelijkheid gebleven zijn, om te kunnen betalen, en hadden daardoor welligt de militaire dwangmiddelen moeten ondervinden.

Door geen koren te mogen malen, noch vee te slagten, werden brood en versch vleesch al spoedig zeer schaarsch, en wij raakten daardoor van deze zoo noodige behoeften verstoken. Op order van den generaal werd intusschen een vooraf bouwvallige rosmolen, op 's lands kosten, ten dienste der burgerij, hersteld. Deze was evenwel ontoereikend voor de dagelijksche vertering. Na verloop van eenige dagen kregen wij weér vrijheid, om op de gewone molens te malen, en den slaggers werd ook toegestaan, nu en dan een rund te doodden.

De maatregel omtrent de biljetten van huisvesting was zeer noodig en gepast, om de inkwartiering, door alle burgers op gelijke wijze te doen dragen, waartoe vroeger en later, de welwillendheid van den maire, en die der wijkmeesters, zeer heeft medegewerkt. Sommige soldaten werden ziek of gekwetst, vele anderen deserteerden, waardoor eene groote ongelijkheid in den last der inkwartiering werd veroorzaakt, die dus weêr op eenen evenredigen voet, moest hersteld worden.

Bovenal moest men zeer goedkeuren, de benoeming, welke de maire, in afspraak met den generaal, deed, van achttien opperbrandmeesters. Deze maatregel was zeer heilzaam, want de soldaten stookten vreeselijke vuren, zoowel in de huizen, waar zij ingelegerd waren, als in andere gebouwen, waar zij hunne nachts hielden, of met geheele compagnien des nachts bijeen waren. Niet zonder reden was men over deze onbedachtzaamheid beducht, en de ondervinding heeft ons naderhand geleerd, hoezeer onze vrees in dezen gegrond was. Gemelde opperbrandmeesters, aan wier hoofd geplaatst was, de verdienstelijke ingenieur van bruggen en wegen A. Goekoop, waren met de zorg voor eene spoedige werkzaamheid der spuiten, en de geregelde orde, als ook voor de beveiliging der bezittingen, ingeval van nood, belast. Ten dien einde werd hun bij eene circulaire, gedagteekend *den 8 Januarij*, door den maire kennis van hunne benoeming gegeven en tevens hunne posten aangewezen.

Zaterdag den 8 moesten onderscheidene inwoners, de reeds bevorens bij hen in beslag genomen wijnen en andere dranken, mitsgaders eene groote hoeveelheid takkebossen, aan het magazijn bezorgen. Wij meenden of liever hoopten deze artikelen, welke men tot nu toe ons gelaten had, nog al te zullen behouden. Nu moesten wij ze afstaan, en werden van zoodanige middelen be-

roofd, welke wij eenige weken later, toen ons lijdē al hooger steeg, zoo gaarne gewenscht hadden te bezitten. Uit dezen maatregel, hoewel anders onaangenaam, meenden wij voor ons nog al gunstige gevolgen te mogen afleiden. Wij veronderstelden, dat de voorraad de magazijnen merkbaar begon te verminderen, en wij om die reden van den onzen moesten bijdragen. De levensbehoefte eens oprakende, moest de bezetting toch aan overgave denken. Wij bedrogen ons. Wij waren slechts tot op de grootste helft van den duur onzer gevangenschap en kommer vollen toestand doorgeworsteld.

Tot ons leedwezen vernamen wij weldra, dat er nog eene goede hoeveelheid slagvee, gezouten vleesch, spek, als ook wijn, koren, rijst enz. in voorraad was. Vóór de insluiting der stad, hadden de Franschen niet minder dan 417 stuks hoornvee uit de omliggende kleine steden en dorpen stadwaarts doen komen, behalve die, welke zij na de insluiting nog hier en daar hadden weggehaald. Op heden waren er nog 165 aanwezig, en daarenboven nog omtrent 400 aan de inwoners toebehoorende, welke zoodra de bezetting ze noodig hadde gehad, zeker almede zouden zijn gerequireerd. Daar er dagelijks aan elken soldaat een half pond vleesch, en den officieren het dubbel, ieder naar zijnen rang bij opklimming, werd uitgereikt, bragt dit de consumptie der bezetting tot omtrent 3400 ponden per dag: gevolgelyk zou men met het vee der inwoners, gevoegd bij dat des garnizoens de belegering, nog wel drie maanden hebben kunnen rekken.

Hadden wij nu weinige dagen, behalve de herhaalde kanonschoten, en hier en daar in de stad nedergeplote kogels, eene meerdere stilte en rust genoten, deze rust werd in den vroegen morgen van *Zondag den 9*, door het gebulder van het kanon, gestoord. Den vorigen avond vreesden wij reeds voor eenen angstigen dag. Eenige kanon-

stakken van 12 en 18 pond werden toen uit het magazijn tot aan de poorten gevoerd, om op eene batterij geplaatst te worden, welke de genie aan den zoogenannten Krinkelwinkel, op den hoek des dijks en op den oever der rivier, tusschen de Water- en Kanselpoort, bij nacht in allen haast had opgeworpen. Deze batterij veel nader bij de kanonneerbooten liggende, dan die der wallen, zou men deze van daar eens duchtig bestoken.

In den vroegen morgen barstte het geschut van gezegde batterij, als ook van twee andere op de wallen No. 4 en 5, op de kanonneerbooten los. Deze bleven het antwoord niet schuldig. Misschien werden er, tot ruim 9 uren des morgens, toen het schieten van weêrzijden ophield, 250 à 300 schoten gelost. Eenige kogels bereikten weêr de stad, doch het grootste gedeelte viel op, voor en ook over de batterijen, waarop het vuur meestal gericht was en waardoor hoe hevig dit schieten ook ware, geen schade in de stad werd veroorzaakt; wel de batterij, en zelfs een stuk kanon, leden er van. Enkele vaartuigen zijn door de kogels der bezetting getroffen, terwijl eenige huizen op het dorp Sleeuwijk doorschoten werden, waarin ook twee menschen zijn omgekomen.

De strenge vorst, waardoor de rivier al spoedig vol drijfsijs geraakte, noodzaakte de kanonneerbooten, om reeds den volgenden dag, *Maandag den 10*, eene veilige schuilplaats, beneden Hardinxveld, in te nemen, en werden wij bevrijd, van hen die ons, sedert den 28 December 1813, toen zij het eerst op de batterijen of op de stad schoten, zoo menig angstig uur hadden aangebragt. Gaarne hadden wij door hen of op eenige andere wijze, dan door een bombardement, eene verlossing uit onzen beklemden toestand gezien. Zachte middelen waren ontoereikend, om de stad tot overgave te brengen, en derhalve moesten wij, met nog onzijdig veel krachtiger dwangmiddelen, die ons in

den uitersten nood en het grootste levensgevaar bragten, er toe gedwongen worden.

Nu echter naderde het tijdstip waarin wij ons met inspanning van allen menschelijken dwang, onder den rang der Nederlandsche steden zouden zien terug brengen. Wij moesten aan de magt der Franschen ontruikt worden. Wij zagen daartoe eene onvermijdelijke noodzakelijkheid, terwijl wij gemakkelijk konden vermoeden, dat zulks in het groote plan der bondgenooten meer en meer noodzakelijk werd. Daartoe drong ook de stand der rivieren en het belang van den Alblasserwaard, welke bij het losgaan van het ijs en het zwellen der wateren geheel overstroemd konde worden.

De bezetting was meester van de sluizen in en nabij de stad. De doorsnijdingen, reeds vroeger in de dijken gemaakt, waren in hare magt, en van de middelen om eene overstroming te bewerken kon zij naar welgevallen gebruik maken. Daarenboven was Gorinchem de sleutel, die de Franschen, zoo hunne beheersching van dit land ooit weêr gevestigd moest worden, zich moesten voorbehouden. Voor de vaart op de stroomen en den omloop van den binnenlandschen handel was zij al mede van groot belang. Als wij dit alles overwogen, dan beefden wij van schrik terug, en zeiden elkander menigmaal: „Zullen wij niet alleen ter prooi aan de woede van het oorlogszwaard overgelaten, maar ook door ijs, water en stormwinden geheel ten verderve overgegeven worden?”

Alles wat wij nog al dagelijks zagen gebeuren, voorspelde ons, dat er geene hoop op eene zachte en spoedige redding voor ons overbleef. Eene hoop echter blikte ons nog in de verte toe. Ze was deze: dat de diensttijd van een groot gedeelte en wel van bijna de helft der Brabantsche N. G. op den 1 *Februarij* ten einde liep, en zoo als wij menigmaal uit den mond der soldaten hoorden,

wilden zij de wapenen dan ter neder smijten, niet langer dienen, en in weêrwil van den generaal en de officieren, naar hunne vrouwen, kinderen en bloedverwanten terugkeeren. In de daad, men heeft reden, om te gelooven, dat, indien de geallieerden hunnen aanval tot op dien tijd, of kort daarna hadden uitgesteld, de overgave der stad, door een groot deel van het garnizoen begeerd en verhaast zou geworden zijn. Bij onderscheidene gelegenheden ontdekte men toch duidelijk, dat de generaal en de officieren de gezindheid der soldaten zeer mistrouwden.

De desertie, die van tijd tot plaats had, waaraan zelfs een paar officieren deelnamen, en welke zoodra het ijs de rivieren begaanbaar gemaakt had, nog meer toenam, — de onwil der troepen, die zij zoo dikwerf in de exercitien, of in het traag opkomen, als de alarmtrom geroerd werd, toonden, waren toch zoovele blijken hunner ongezindheid om, ingeval van nood, zich in de bres te stellen.

De generaal Rampon, tot dusverre het huis van den heer van Rijsoort, in de Arkelstraat, bewoond hebbende, betrok den 10 *Janurrij* het fraaije huis van mejufvrouw de Nötzel op de haven, hetwelk bevorens door requisitien, bij de voornaamste inwoners gedaan, van de noodige meubelen was voorzien. De stads-commandant had reeds veel vroeger het huis van den heer J. H. C. van Borcharen, in de Kelestraat, betrokken. Gemelde requisitien, bestaande in zilver en glaswerk, tafel en beddegoed, grove houtmeubelen, keukengereedschappen, en wat verder tot een deffigen inboedel behoort, zijn allen, voor zij verre zij nog aanwezig waren, den verschillenden eigenaren naderhand terug gegeven.

Onder andere requisitien, die wij bijna dagelijks elkander zagen opvolgen, werd er in dezen tijd eene gedaan, van eenen zonderlingen aard, na-

melijk: van alle, in de stad voorhanden zijnde klompen, grooter dan voor kinderen van 10 jaren. Geen leder meer te bekomen, en vele soldaten zonder genoegzaam voetschoeisel zijnde, werden zij van klompen voorzien. Men zag dus soldaten op klompen, en somtijds bijna geheele compagnien daarmede op de parade verschijnen, terwijl anderen, op deze wijze uitgedoscht, de wachten betrokken of de posten bezetten 7). De snerpemde koude, die zich deed gevoelen, gevoegd bij de sneeuw, die de straten bedekte, maakte dit houten voetschoeisel, voor den krijgsman anders zoo ongeschikt, tot eene nuttige en zelfs enontbeerlijke behoefte.

Hoewel de troepen thans niet meer des morgens ten 5 ure onder de wapenen behoeften te staan, werd hunne dienst, op eene andere wijze, weér merkelyk verzwaard. Vijfhonderd man moest zoo lang het ijs in de grachten lag, bij beurten langs de wallen, ter breedte van 16 voeten het ijs open hakken.

Reeds lang was men bezig geweest aan een werk, dat zoo het heette, tot verdediging der stad moest dienen. Het Rotterdamsche beurtschip van C. Koek, vroeger in requisitie gesteld, was namelijk tot eene kanonneerboot met 4 stukken geschut van 4 tot 6 pond ingerigt. Met veel moeite werd dit vaartuig, aan den avond van *Woensdag den 2*, dwars door den ingang der groote haven geplaatst, ten einde de rivier te kunnen bestrijken. Al spoedig deed het dienst. Tusschen het vele ijs, dat al eene aanzienlijke dikte had, en zich dan ook den volgenden dag vast zette, dreef eene aak voorbij. Men meende, dat er spionnen in waren en gaf vuur, doch toen eenige mariniers haar

7). Velen der voornaamste inwoners, aan de klompendrags anders ongewoon, moesten bij gebrek van leder en tevens ter beveiling van nat en koude, al spoedig dit voorbeeld volgen.

naar de stad sleepten, bleek het tegendeel. Walligt was zij door het ijs van hare touwen losgescheurd.

Met nog een paar schoten op deserteurs, is dit al het nut, hetwelk de gemetamorphoseerde kanonneerboot, gedurende het beleg gedaan heeft, en dat voor beurtschip geheel onbruikbaar gemaakt was.

Telkens werden er verontrustende kanonschoten uit de vesting gedaan; zelfs op *Zaterdag den 15* werden alle stukken ontbrand; men zeide, om ze te ontladen. Dikwijls hoorde men dit onaangenaam gebulder naar de zijde van Dalem, en ofschoon de geallieerden sinds lang een groot gedeelte van dit dorp bezet hadden, wist de bezetting der stad nog eene groote hoeveelheid koor en hooi van Laag-Dalem binnen te halen. Deze voorraad werd in de kleine kerk of zoogenoemde kapel geborgen, alwaar de granen vervolgens zijn gedorscht geworden.

Op *Maandag den 17* hoorde men het geschut van den Pelwal eenige malen kossen, zooals men zeide, op de arbeiders, welke voor de geallieerden batterijen aan de overzijde der rivier opwierpen. In den avond van dezen dag, wierpen de belegerden verscheidene vuurballen of vuurpijlen, op de reeds bevrozene rivier, om daardoor de werkzaamheden der belegeraars te ontdekken.

De kennismaking en het zamenspreken der wederzijdsche voorposten meer genoegzaam wordende, (wat deed de soldaat al niet, om een weinig tabak en eene kleine hartsterking van jenever in deze strenge koude te bekomen) werd den soldaten bij eene dagorder verboden, met de vijanden te spreken, geene schotschriften (*libelles*) aan te nemen, en 's vijands vedetten op 100 roeden afstands te houden, of op ieder, die nader kwam, te schieten enz. In weêrwil daarvan, hoorde men nu en dan evenwel, dat de voorposten toch gemeenschap hielden. Op deze wijze kwam ons nog wel eens iets ter ooren, hoewel altijd zeer onvolkomen.

Het gebrek aan levensvoorraad en brandstoffen, werd vooral onder de geringere klasse der inwoners, zeer merkbaar, en zoude nog schroomelijker gestegen zijn, ware het niet geweest, dat velen van de portien der soldaten, die bij hen ingelegerd waren, werden medegegedeeld. Ook verwarmden zich menigeen der inwoners bij de boomen en het houtwerk onzer huizen en koepels, die de soldaten ter stad inbragten.

Onder de behoeftigen mangelde het wel het meest aan het noodige levensonderhoud; maar ook bij de meer gegoede burgers was het schaars aan zulke artikelen, die men in onze omstandigheid, tot verfrissching en behoud der gezondheid, volstrekt benoodigd had. Naarmate de voorraad verminderde stegen de prijzen. Zoo verkocht men thans de flesch rum, als ze nog te bekomen was, voor *f* 5. —, de flesch cognac voor *f* 4. —, de flesch jenever voor *f* 2.10 8) of veel hooger, en meer andere artikelen naar evenredigheid.

Alvorens de voor onze stad zoo geduchte 22 *Januarij* aanbrak, hadden wij nog eenige oogenblikken door te worstelen, op *Woensdag den* 19.

Zoodra het grof geschut zich liet hooren, werden wij beangst, hoewel men somtijds niet genoegzaam kon onderscheiden of het op, dan wel van de stad los ging. In deze pijnigende onzekerheid bevonden wij ons ook op 19 *Januarij*, toen wij tegen den middag, het geschut eenige malen hoorden. Het was van Woudrichem op den Franschen voorpost te Dalem gerigt. Aanstonds werd dit schieten met veel hevigheid door kanonnen en houwitsers van hier beantwoord, welke het allen het op Woudrichem gemunt hadden. Terwijl wij vernamen,

8) Als eene bijzonderheid stip ik hier aan, dat ik door een aanzienlijk inwoner dezer stad, die anders in het geheel geen drinkebroër is, voor eene flesch jenever heb hooren bieden: 2 zakken aardappelen, met een goed stuk pekervleesch daarenboven. De man kon deze niet bekomen, dewijl er geen meer was.

dat op onze batterijen order was gegeven, om, indien het geschut van W. niet dadelijk zweeg, er 100 schoten met houwitzers en 24ponders op te doen, beving ons een diep medelijden met de bewoners. Wij wisten toch al bij ondervinding, welken kommer en angst dit in eene stad verspreidt. — Daarenboven bevonden zich ook eenigen van onze bloedverwanten in gezegd stadje; en wie rigt in nood de eerste gedachte niet naar de zijnen! Er werden ruim 100 schoten gewisseld: de meesten evenwel van hier. Geene andere schade werd aan onze zijde ondervonden, dan dat des namiddags 3 door het geschut van W. gekwetste soldaten werden binnen gebracht. Intusschen scheen men in laatstgenoemde plaats in grooteren nood te zijn, dan wij. Dit maakten wij op uit het strijken der vlag, die van den toren waaide, en die staande de kanonnade op eens verdween. Hierop hield men van onze stad ook dadelijk op met schieten, en daarna werd gezegde vlag weêr aanstonds opgeheschen. Een zeer geloofwaardig inwoner uit W. heeft mij het een en ander omtrent deze, zelfs vroegere en ook latere gebeurtenissen, aldaar voorgevallen medegedeeld. Ik laat er een kort uittreksel hier van volgen.

Na een bericht gegeven te hebben van den overtocht van 2,000 Russen, op den 8 December 11., over de Merwede voor Hardinxveld, en van het reeds door mij aangehaalde gevecht der Fransche mariniers met 200 kozakken, verhaalde hij dat de Franschen in Woudrichem nog gezind schenen dien post te verdedigen. Dat is evenwel, zooals men weet, niet geschied.

„Aan die zijde van den wal (te Woudrichem namelijk) welke tegen over Gorinchem ligt; werden 5 stukken geschut geplaatst, welke regtstreeks op de stad, en ook voor een gedeelte op de kerk van Dalem gericht waren. Twee houwitzers en een bomketel werden er naderhand bijgevoegd,

welke echter vervolgens weder weg genomen en naar Sleeuwijk vervoerd werden, om aldaar te gebruiken. Zoo zaten wij hier ook, even als te Gorinchem, in angst en vrees over ons lot en ons leven, — vermeerderd, toen men van onze vesting hevig op den vijand schoot, en dit van Gorinchem telkens beantwoord werd.

„Ook hier heeft men veel door dat bombardement geleden, een aantal huizen zijn zwaar beschadigd, vooral het huis van den predikant, dat naderhand zelfs geheel onbewoonbaar is geworden. Intusschen waren de meeste kogels naar de zijde van den toren gerigt, en van daar, dat ook de huizen aan die zijde der stad wel het meest geleden hebben; terwijl het voor ons een bijzonder voorregt was, dat geen der houwitzers, waar ook gevallen, ergens gesprongen is, en men geene enkele bom naar deze zijde geworpen heeft, hetzij dat men (gelijk men verhaalt) te Gorinchem van geene bommen 9) voorzien was, of wel om andere redenen.

„Bij het bombardement zelf is gelukkig niemand omgekomen, behalve dat een jongeling, Pieter Maas genaamd, door een houwitzer aan het been gekwetst, aan de gevolgen zijner wonden, na twee dagen overleden is.

„Onder dat alles was het te W. drie maanden lang met troepen opgepropt, welke, na den 15 December, telkens in getal aangroeiden, zoodat elk inwoner 16, 20, 25, ja meer soldaten op den duur in zijne woning had, waardoor alle voorraad verteerd werd, terwijl men bij volslagen gebrek aan brandstoffen, alles in de stad door

9) Dit was gedeeltelijk waar. Er waren wel eene groote menigte bommen, maar geene genoegzame bomketels in onze stad. Een transport van Antwerpen naar hier op weg zijnde, hetwelk de bezetting met verlangen te gemoet zag, is zooals men stellig verzekert, den geallieerden in handen gevallen.

de krijgslieden afbreken en verbranden zag. De schade, alleen van dit laatste artikel, beloopt eenige duizenden guldens."

Doch keeren wij tot Gorinchem terug.

Reeds negen weken hadden wij in angst, kommer en vrees doorgeworsteld, en nog bleven wij met ons toekomstig lot, even als in het begin van ons lijden, geheel onbekend. Naar mate wij in en om onze stad de toebereidselen der geallieerden zagen vermeederen, groeide ook onze vrees aan voor een ophanden zijnde bombardement. Wij wisten immers dat men aan de overzijde der rivier batterijen tegen ons opwierp. Wij konden dus verwachten, dat deze ons eens al de jammeren en al de ellende van een bombardement zouden berokkenen, hoezeer nog immer eene flauwe hoop ons bemoedigde. Waren onze wenschen vervuld geworden, ja dan hadden wij ons nog liever door uithongeren, hoe verschrikkelijk ook anders, dan door een bombardement, tot de overgave zien noodzaken. Ook voor het stormloopen, waarnaar wij weleens verlangd hebben, vreesden wij thans, hoewel op dit tijdstip, over het algemeen, nog minder, dan voor bommen, granaten en kogels; die zouden, dit begreep men maar al te wel, ons dood en verwoesting aanbrengen. Het stormloopen was ook wel niet zeer te verkiezen; maar de goede dunk, die wij, zoo het eens daartoe moest komen, van de bondgenooten hadden, en ook van onze eigene landgenooten, die mede voor de vesting stonden, meenden wij, zou de rampen, welke, in dergelijk geval, de bewoners eener belegerde en aangevalene stad bedreigen, veel verminderen. Eene grootere vrees bekroop ons voor een gedeelte van het garnizoen. Daaronder waren een aantal zoo genaamde Brabantsche remplaçanten, van wier zedelijkheid hunne officieren zelfs ons geen voordeelig denkbeeld hadden ingeboezemd. In eene

*

algemeene verwarring, die het stormloopen ten gevolge moest hebben, was het te vreezen, dat onder deze welligt sommigen zouden gevonden worden, die ons of onze bezittingen ter prooi hunner. . . . Doch ik verhaal liever niet welke nare en akelige gedachten ons dagen en nachten door, ja weken lang, pijnigden en martelden.

Zaterdag den 22, was de ongeluksdag, toen onze nood tot het uiterste klom, toen al de ijselikheden eens belegs aanvingen. Toen eerst moest de treurige ondervinding ons met nadruk leeren, wat een bombardement is.

Men begon ons van de overzijde der rivier in menigte bommen, houwitzers en kogels toe te werpen.

Zeven batterijen, van Woudrichem af gerekend, langs den Oudendijk tot beneden het Sleeuwijkacheveer, braakten, de eene na de andere, haar vuur tegen onze stad los. Angst en vernieling zagen wij op onze straten en in onze woningen zich verspreiden. En toen tegen den morgen, het zwijgen der mortieren ons hoop op eenige verademing gaf, en men sommigen der verschrikte inwoners, met de doodskleur als het ware op het gelaat, uit hunne kelders, kluisen en kazematten, zag te voorschijn komen, — toen was het een heugelijk wederzien en met hartelijkheid vroeg men toen elkander: *Zie ik u weder? Leeft die en die nog? . . .* Doch laat ik tot het gebeurde op dien noodlottigen *Zaterdag* terugkeeren.

Tusschen 10 en 11 uren des voormiddags geraakten de voorposten buiten de Dalem-, Arkel- en Kanselpoorten in gevecht. Zeker geschiedden deze aanvallen van den kant der belegeraars, om de oplettendheid der belegerden van de vesting af te trekken. Omstreeks 11 uren werd de alarmtrom gehoord, waarop het garnizoen te wapen liep, zich naar de verschillende posten begaf, en piketten uitzond. Dit verwekte, zoo wel onder den

krijgsman als onder den burger, een groote beweging; een angstig gewoel zag men alom op de straten. Ieder werd bedacht op het bergen van lijf en goederen, daar men heden iets ergers dan hetgene ons tot dusverre was overkomen, te gemoet zag, omdat het musketvuur aan alle zijden der stad gehoord werd, en men daaruit besloot, dat de geallieerden een algemeenen aanval in den zin hadden.

Al spoedig zag men 10 à 12 gekwetste soldaten, van Dalem komende, binnen brengen; benevens een kapitein, die eenige dagen daarna aan zijne wonden overleden is. Buiten de Arkelpoort werden de voorposten door de Pruisen tot onder de vesting terug gedrongen; doch onder bescherming en medewerking van het geschut der wallen, moesten de laatsten, tot op hunnen vorigen post, weder wijken. Buiten de Kanselpoort waagde men eenen uitval met een veldstukje. Deze uitval werkte weinig uit, daar men al spoedig dat piket in de stad zag terugkomen. Intusschen begon men de stad, omtrent half twaalf, van de overzijde der rivier, met grof geschut te begroeten, hetgeen van de wallen met zeer veel hevigheid werd beantwoord. Aan het suizen en de rigting der kogels waaraan wij toch gewoon waren, bemerkten wij spoedig, dat het al meer en meer ernstig begon te gaan, en dat men ons van meer dan ééne batterij beschoot. Aan houthuiters en bommen dachten wij alsnog minder. Alras evenwel zagen wij, dat er boven de stad, in de lucht, eenigen aan stukken sloegen; toen vlugten vele inwoners, vooral vrouwen en kinderen, door het zichtbaar levensgevaar dat hen dreigde voortgedreven, naar kelders en kazematten.

De vorige aangehaalde orders, dat geene burgers in geval van alarm of voorposten-gevecht op de straat mochten komen, werden nu met minder gestrengheid ten uitvoer gebracht, daar er toch

groot levensgevaar bestond, indien men in zijne huizen had moeten blijven.

De directie der brandspuiten, met hare manschappen, kwam op de been en bragt hulp toe, waar men zulks noodig achtte, want al spoedig zag men de rampzalige uitwerking der schrikwapenen. Hier zag men de daken verbrijzelen, — daar muren instorten of huizen door het springen der bommen en granaten uit elkander slaan, — ginds weder hoorde men het gejammer van verschrikte moeders met hare lievelingen op den arm, vlugtende en om bijstand smeekende, terwijl men op andere plaatsen spoedige hulp moest aanbrengeu, om het smeulende vuur te blusschen.

Tot omtrent half vijf des namiddags hield het bombardement aan, toen men van beide zijden het vuur staakte. Ruim 300 bommen, houwitzers en 24-ponds kogels, heeft men ons dien dag toegeworpen. Gelukkig is er niemand bij omgekomen, hoewel de meesten zich in de huizen bevonden, wel eens 10 à 12 bij elkander; doch onderscheidenen zijn gekwetst geworden, evenwel maar ligt.

De schrik die, zooals wij verder zullen zien, zulken invloed op vele inwoners heeft gehad, was, op dezen dag, noodlottig voor den heer H. Ravenswaaij. Deze, reeds eenigen tijd ongesteld, zou, op het zien nederslaan eens houwitsers, met behulp van zijnen jongsten zoon, zijn huis verlaten. Zijne ontsteltenis en zwakke krachten lieten hem niet toe verder te geraken dan op eenige schreden afstands van zijn huis, waar hij door eene beroerte plotseling werd overvallen, en in de sneeuw nederziggende, den adem uitblies. Welk een aandoenlijk oogenblik voor zijne kinderen!

Men rekent dat er bij dezen aanval 80 tot 90 huizen aan daken, muren, glasramen enz. zijn beschadigd, waaronder er 14 à 16, door het uitbarsten van bommen, schier geheel verbrijzeld en onbewoonbaar zijn geworden. De schade, door

dit eerste bombardement aangerigt, begrootte men reeds op 50- à 60000 guldens. En ware het hierbij gebleven; maar neen, dit was slechts eene kleine proef. De verwoestingen, welke een bombardement konde aanrigten, waren ons tot dusverre onbekend. Helaas, wij leerden ze kennen!

De hoop, dat de geallieerden onze stad en de inwoners zouden sparen, was vrijdeld. Wij wachtten dus het lot, dat ons nog beschoren was, met angst en kommer af.

Hoewel het bombardement in den nacht tusschen Zaterdag en Zondag, noch op den daarop volgende dag, hervat werd, zal men ligtelijk begrijpen, dat wij in eene gestadige onrust verkeerden, terwijl wij immer onzeker waren van de oogmerken der belegeraars.

De generaal Rampon liet op *Zondag den 23* door den ingenieur Goekoop, als met de opperdirectie der spuiten belast, aan de opperbrandmeesters, als ook aan hunne manschappen, zijne tevredenheid te kennen geven, over hun gehouden gedrag, gedurende het bombardement van den vorigen dag.

In den namiddag vertoonde zich voor de barriere buiten de Kanselpoort een parlementair, door twee officieren vergezeld, met eenen brief voor den bevelvoerenden generaal. Zoodra dat nieuws in de stad bekend was, (en dit was het spoedig) zag men vele inwoners naar de Kanselpoort snellen, en een aantal uit de bovenkamers en dakvensters, naar de plaats waar de parlementair zich bevond, vol verwachting uitzien. Elk was verheugd, want men hoopte dat het einde onzer rampen nabij was. Dan wij werden in onze wenschen te leure gesteld! Die brief bevatte de opeischung der stad, in naam van den koning van Pruissen. De generaal deed den raad van defensie bijeenkomen; doch deze, zooals men wel kon vermoeden, wees het aanzoek van de hand.

Nog een andere vijand scheen ons en omringende streken te bedreigen. Het water, dat sterk wassende was, en het ijs maakten den stand der rivieren, bij eenen ophanden zijnden dooi, zeer bedenkelijk. Hierin zocht en vond men, zooals men zich vleide, van den kant der stedelijke regering, een gepast middel, om bij den kommanderenden officier van het belegerings-corps eenige verzachting en verschooning des bombardements voor de ingezetenen, te kunnen bewerken.

Op *Maandag den 24* liet de maire, die, na het vertrek van den onderprefect, diens functien waarnam, den municipalen raad vergaderen. In deze vergadering besloot men tot het zenden van eenen brief, aan gemelden kommandant van het belegerings-corps om de stad, waarbij hem de verschrikkelijke toestand der vesting in korte trekken werd medegedeeld, en tevens gewezen op het gevaar, dat de inwoners bovendien van het water te wachten hadden. In naam der menschelijkheid werd hij daarom verzocht, de stad zooveel mogelijk te verschoonen, terwijl men hoopte, dat generaal Rampon, aan den drang van den raad toegevend, gaarne zou medewerken, om zulk eene ramp te voorkomen, als de stad dreigde, terwijl in allen gevalle de belangen der ingezetenen in de edelmoedigheid en welwillendheid van den kolonel werden aanbevolen.

De brief werd aan de goedkeuring van den generaal Rampon onderworpen en hem verzocht, om deze dadelijk naar de voorposten te doen overbrengen. De raad van defensie oordeelde, dat geene bekrachtiging of toestemming konde verleend worden, latende intusschen aan den maire en raden de vrijheid, om naar hun oordeel te handelen. Door dit zoo onbepaald antwoord werd de zaak voor ons stadsbestuur vrij moeilijk. Intusschen beproefde men om den brief naar buiten te krijgen; doch te vergeefs. Nu wer-

den al onze vooruitzichten vrijdeld, en moesten wij in denzelfden onzekeren toestand blijven verkeeren, zonder dat wij iets tot onze redding konden bijdragen. Had de brief kunnen verzonden worden, hoe vele rampen waren ons misschien bespaard geworden!

Ondertusschen bemerkte men in de stad, dat er naar de kanten van Hardinxveld en Arkel eene buitengewone beweging onder de troepen der belegeraars plaats had, als ook, dat er meer geschut werd aangevoerd. Hieruit, alsmede uit eenige andere omstandigheden, maakten wij op, dat wij in de vesting eenen rampvollen nacht te gemoet gingen. En in der daad wij bedrogen ons niet. Omstreeks 11 uren des avonds begon een geweldig bombardement van de batterijen der belegeraars. Een plotselinge schrik beving ons; ieder was bedacht, om zich in kelders en kazematten te verbergen, waarin men angstig het einde van het kanongebulder afwachtte. Eene menigte kogels, houwitzers en bommen stortten, met twee kleine tusschenpoozen, tot des anderen daags morgens 7 uren, op onze stad neder.

De generaal had de zoogenaamde Lingewacht aan de Korenbrug, met zware boomen laten bezetten, en de zolderingen met oud touw of lont laten beleggen, om zich daar in veiligheid te stellen. Onderscheidene burgers uit de mindere klasse vonden schuilplaats bij anderen. Alle bergplaatsen waren vol, en sommigen zelfs als opgepropt. Enkelen moesten hun lot in hunne woningen afwachten, terwijl dood en vernieling hen van alle kanten bedreigden. Nog anderen, zelfs dezulken, die niet bij de spuiten behoorden, (de directie en manschappen der spuiten, moesten zich op het eerste kanonschot naar de hun aangewezen plaatsen begeven) sletten kommervolle uren op de straten en opene pleinen, terwijl zij als met arendsoogen moesten rondzien, om de

vernieling der bommen of granaten, te ontvlieden.

De schade, die dezen nacht werd aangerigt, was aanmerkelijk. Eene menigte huizen werden aan slarden geslagen, anderen van hunne daken beroofd, de glasramen, vensters en deuren verbrijzeld, of muren nedergeworpen. In één woord, deze nacht was akelig, want een gestadige vuur gloed waarde rondom ons. Voegen wij bij het kanongebulder der belegeraars de schoten, die van de stad op den vijand gelost werden, dan beseffen men gemakkelijk, welk een donderend geraas ons als geheel verdoofde. Enkele burgers werden zwaarder of ligter gekwetst, doch niemand is dadelijk omgekomen. Een nootlottig ongeval bejegende den heer van der Meij. Voor zijn huis met anderen zijner bureu en vrienden staande, werd hem door eenen houwitzer, bij een der eerste schoten, het regterbeen, onder de knie afgeslagen; aan welke wond, in weêrwil van alle aangebragte hulp, hij weinige dagen daarna is overleden. J. Sizoo, van wien ik vroeger melding maakte, pas eenige uren in vrijheid, trof een verwonderlijk ongeval. Een houwitzer snorde langs zijne dij heen, sloeg eenig geld uit zijn zak in een nabij staand huis, terwijl een stukje in den deurstijl drong en een ander als met de handen werd opgerold. Zijne dij werd ernstig gekneusd.

In geen huis veilig zijnde, was de toestand van zieken en gewonden allerjammerlijkst: deze moest men in welverzekerde kelders of kluizen in veiligheid brengen, waar zij de noodige lucht en meestal de noodzakelijke verkwikkingen en geneesmiddelen ontbeerden.

Onder de menigte gebouwen, welke dezen nacht beschadigd werden, kan men voornamelijk tellen de groote kerk, het tuchthuis en het groote hospitaal. Het laatstgenoemde vooral, dat vol zieken en gekwetsten lag, werd deerlijk geteisterd. Men rekent, dat er niet minder dan 40 bommen, hou-

witzers en kogels in en om nedervielen. Schoon een der bommen, na alvorens dak, zolderingen, en muren doorboord te hebben, in eene kamer, alwaar zij sprong, 15 kribben verbrijzelde of zwaar beschadigde, werd er niemand der lijdenden gedood, noch zelfs gekwetst. In eene andere kamer, al mede vol zieken, rigtte een houwitzer dergelijk schrikbarend tooneel aan, terwijl hij de kagchel over de zoldering wierp, zoodat men met moeite het reeds ontvlammend vuur meester konde worden. Niemand werd gewond. Op eens anders legerstede viel, zonder hem te beschadigen, een 24-ponds kogel neder; terwijl men zich over meer zonderlinge gevallen van dien aard moest verwonderen. Onbegrijpelijke bewaring en verschooning, onder 3- à 400 ellendigen!

Welke rampvolle oogenblikken voor de kranken en gewonden op hunne legersteden! Ten teeken van de ellende waren op dit gebouw, alsmede op een tweede hospitaal en het burgergasthuis, zwarte vlagen geheschen. Gemelde ongevallen bragten zulk eenen schrik en angst onder de lijdenden; dat velen van hen hun verbrijzeld verblijf, als in wanhoop, al kermende en jammerende verlieten. Bijna naakt en in eenen folterenden angst, liepen zij langs de straten, om elders een veiliger schuilplaats op te zoeken. Op een oogenblik, dat het geschut van wederzijden zweeg, zag men plotseling een schrikbarend verschijnsel. Een helder licht verspreidde zich over de geheele stad, zoodat men alle voorwerpen, zelfs op eenen verren afstand, duidelijk kon onderscheiden. Wat de eigenlijke oorzaak daarvan geweest zij, is niet bekend geworden: men meent het afbranden van een bivouac, nabij de wallen staande.

Een magazijn, waarin vele levensmiddelen, aan de bezetting behorende, geborgen waren, werd ook dermate beschadigd, dat men den volgenden dag den meesten voorraad overbragt naar eenen

zoogenaamden heuten kruidkelder, welke de genie, bij wijze van eene kazemat, op den wal, tusschen de Linge- en Dalempoort, vervaardigd had.

Bij het aanbreken des dageraads, op *Dingsdag den 25*, konden velen der inwoners niet anders dan met weenende oogen de verwoestingen, door het bombardement aangerigt, beschouwen. Hoe vele anders gegoede burgers zagen nu huis en meubelen verbrijzeld, en waren daardoor in eenen behoeftigen toestand gebragt!

Ten einde de onzen zooveel mogelijk te sparen, verzochten wij voor onze vrouwen een vrijgeleide naar buiten de poort, hetgeen werd toegestaan. Des voormiddags togen velen van deze, waaronder hoogzwangere waren, anderen met hare lievelingen op den arm of aan de hand, de Arkel-poort uit. Met een hart door angst en weedom bitter gefolterd, zagen wij hen vertrekken. Weemoedig staarden wij ze na, tot voor de poort, welke met een somber gerinkink van sloten en grendels haastig werd geopend, en zich even haastig weêr achter haar toesloot. Onze wenschen vergezelden haar, doch ongeveer een uur na den uittocht zagen wij haar allen tot ons terugkeeren, dewijl zij de Pruissische voorposten niet hadden kunnen overhalen, om ze aan het verderf, dat de stad bedreigde te ontrukken. Zij moesten dadelijk terug... Met tranen in de oogen en verslagenheid op het gelaat, zagen wij haar dus tot ons weêrkomen. Welk eene teleurstelling, welke eene vermeerdering van kommer voor ons!

Als een gevolg der algemeene ontmoediging verzamelde zich op den middag, in de nabijheid van de woning des generaals, eene groote menigte inwoners, om hem hun verlangen te kennen te geven, dat hij door het aanwenden van het een of ander middel, verdere ongelukken zou trachten te voorkomen. Van overgave durfde men niet gewagen. Onderscheidene plannen en ge-

sprekken, werden onder en door de menigte in het midden gebragt; maar niets werd verder bewerktelligd. Allengskens ging men, even troosteloos als men gekomen was, weêr uit elkander.

Had het bombardement van *Maandag* op *Dingsdag* ons geleerd, dat de pogingen van den maire en de municipale raden, om met de belegeraars onderhandelingen te beginnen, niet geslaagd waren, op *Woensdag den 26*, werd van wege den maire eene nieuwe proef gewaagd, door den generaal de onheilen, waarmede het wassend water ons bedreigde, af te malen, en om hem zoo mogelijk van eene langere verdediging der stad te doen afzien. In een' brief werd met gloeiende kleuren de kommervolle toestand geschetst, die de bevolking der stad niet alleen, maar van het geheele arrondissement wachtte, wanneer de stad, ingesloten door de belegeraars bleef en dus aan de kistingen en sluizen niets kon worden besteed. Tevens werd den generaal den wensch uitgedrukt, - dat hij maatregelen zou beramen, om eene overstroming te verhoeden. Op dezen brief ontving de maire geen ander antwoord dan dat hij ontvangen was.

Eene dergelijke poging werd door den ingenieur Goekoop gedaan. Hoewel men daarvan geene zichtbare gevolgen gezien heeft, mag men nogtans gelooven, dat deze en andere loffelijke pogingen, waarbij men Rampon de gevaren des waters voor onze stad en den Alblasserwaard schetste, medegewerkt hebben, om hem tot de overgave der vesting te bewegen.

Op dezen dag bemerkte men in de stad, dat de geallieerden te Slesuwijk ijverig bezig waren, aan hunne batterijen, als ook, dat er van den kant van Hardinxveld, vele troepen op nieuw de vesting naderden. Het garnizoen, even als de burgers, maakten al meer en meer aanstalten, om zich in veiligheid te stellen; wordende door het

eerstgenoemde, het steenen gewelf er vleeschhal dik met mest belegd, waaronder het wachtdoende piket des nachts eene schuilplaats nam. Dit deed ons zien, dat men nog verre af was, om van de zijde der bezetting tot overgave gezind te zijn.

Hoewel het op den dag nog al tamelijk rustig binnen onze muren was, gingen wij toch met angst en beving den nacht te gemoet.

Ten 11 uren des avonds ving het schrikbarend bombardement weêr aan. Met mindere hevigheid en meerdere tusschenpoozing dan het vorige, duurde het tot omtrent 4 uren des morgens voort. Dezen nacht wierp men ons vreesselijk zware bommen toe, die weêr een groot aantal huizen zeer beschadigden, waaronder een twintigtal van binnen als vernield, en de helft daarvan onbewoonbaar gemaakt werden.

De groote toren werd twee malen zoodanig getroffen, dat deze sterk gebouwde steenklomp zich zeer merkbaar bewoog. Hetzelfde heeft men een andermaal aan den stadhuistoren duidelijk waargenomen.

Tot onze vreugde werd niemand der burgers dezen nacht gedood of zwaar gekwetst. Ieder had zich ook verstoken. Alleen een sergeant-majoor, in het huis van den heer W. Mekern voor een glasraam staande, werd door eenen kogel of door een stuk eener bom, bijna middendoor geslagen. Anderen zijner wapenbroeders, met hem in hetzelfde vertrek zijnde, kregen geen letsel.

Terwijl wij de rampen aanschouwden, die het bombardement van den vorigen nacht had veroorzaakt, joeg ons eene plotselinge kanonnade van den Pelwal, op *Donderdag den 27*, nieuwe angsten in het hart. Men beefde zoodra men een schot hoorde. Het was dag: maar wij moesten naar den nacht vlieden, dat is: naar kelders of kazematten. Geen vervrolijkende lichtstraal durfde men daarin toelaten, want hoe gering de opening ware, men

stopte of liever men werkte die met alle kracht toe. Eene bom of kogel, of een stuk dezer zoo schrikkelijke wapenen der verdelging, konde er in doordringen; zoo dacht men ten minste. Schrik had ons dan weêr bevangen. In één oogenblik wemelde de straten van naar hunne schuilplaatsen vlugtenden, om daar in meerdere zekerheid hun lot of dat hunner bezittingen, te verbeiden. Na eenige schoten hield gezegde kanonnade op, welke door de belegerden gerigt was op de batterijen der belegeraars, waaraan men werkzaam scheen te zijn. De laatsten lieten dit schieten onbeantwoord; niettemin zaten wij vol angst. Velen durfden niet voor den volgenden dag uit hunne sombere verblijven te voorschijn komen: liever toch bragt men er eenen nacht of nachten in door, dan op de straten of in zijne woning, ieder oogenblik, verder of dood te vreezen te hebben.

In den laten avond van dezen dag, omstreeks 11 uren, (onze gewone ongeluisklok) vielen de belegeraars op nieuw de stad aan. Deze aanval, minder hevig en van korteren duur dan de vorigen, veroorzaakte niettemin veel schade aan onderscheidene gebouwen, daar de meeste bommen, en andere vernielende werktuigen, ditmaal vooral de huizen troffen. Bijna alle inwoners hadden zich bij tijds verstoken, zoodat er niemand bij omgekomen of kwetst is geworden.

Nieuwe rampen en verwoesting, welke zich bij het naderend daglicht aan ons vertoonden, ontmoedigden al meer en meer.

Ingevolge der op dezen dag gegevene orders, moesten alle militairen, telkens bij den aanvang des bombardements, zich buiten de huizen en op de hun aangewezene plaatsen begeven, — eene voorzorg, waardoor zij, dewijl de meesten zich nabij en achter de wallen begaven, gewis in grootere zekerheid, dan in de huizen, waren.

Vrijdag den 28 werd de stad niet beschoten. Eene

straal van hoop lichtte ons toe, toen wij des morgens onzen maire, den heer Rauws, met den kolonel de Caters en een aide-de-camp des generaals, de stad zagen uitrijden, om zich naar de voorposten der belegeraars te begeven, ten einde met hen over den staat der rivieren en dijken te handelen. De toestand des waters maakte deze prijselijke voorzorg zeer noodzakelijk, daar de rivieren, dan eens met felle vorst, dan eens door plotseling invallenden dooi, meer en meer wassende waren. Eene ruggespraak tusschen de beide partijen was voor ons eene wenschelijke zaak. Wij hoopten dus, dat door deze onderhandeling eene toenadering tusschen de belegeraars en de belegerden, en ten gevolge daarvan eene verbetering in onzen zoo rampzaligen toestand, zoude kunnen te weeg gebragt worden. Terwijl deze commissie naar buiten was, bleef men in de stad tusschen hoop en vrees geslingerd, en heerschte eene doodsche stilte op de straten. Met ongeduld wachtte men den uitslag dier zending af.

Kort nadat gezegde heeren de stad verlaten hadden, kwam een officier uit het belegerings-corps, als parlementair voor de Kanselpoort, met eenen brief voor den generaal. De inhoud daarvan hield ook schikkingen en voorstellen in, het water, de dijken en den stand der rivieren betreffende. Na eene kleine wijl wachters vertrok gezegde officier met het antwoord des generaals. De komst van dezen parlementair en de maatregelen, die men gelijktijdig van wederzijde scheen te nemen, gaven ons meer gegronde hoop; men zag met een kloppend hart, nieuwsgierig en bekommerd tevens, het terugkeeren van gemelde commissie, te gemoet. Eerst ten 4 ure des namiddags kwam zij binnen. Dit lang verwijl had onze hoop aangemoedigd. Wij vernamen dat zij eene zamenkomst met Pruissische officieren te Schelluinen had gehad; dat de maire, den

rampvollen toestand der burgerij had voorgedragen; dat de brief, op den 24 dezer door den municipalen raad opgesteld, door zijne tusschenkomst eerst nu ter kennis was gekomen van den generaal Zielinsky, welke de belegering commandeerde, en zijn hoofdkwartier te Werkendam had; zelfs dat de maire nog meer nog meer had gedaan, namelijk: dat hij tevens, buiten weten van de aanwezig zijnde officieren der bezetting, aan gemelden generaal een afzonderlijk geschrift had doen toekomen, waarin de belangen en wenschen der inwoners van de zoo zeer benaauwde vesting waren voorgedragen, enz.

Na lang gehoopt en gevreesd te hebben, moesten wij eindelijk tot onze diepe smart en geheele ontmoediging vernemen, dat men niets wezenlijks tot verschooning der stad had kunnen uitwerken. In weêrwil der vriendschappelijke zamenkomst, hadden de belegeraars geenszins willen toestemmen, om de stad en de burgerij van een bombardement te verschoonen. Onze opgevatte hoop was dus geheel verijdeld. Hoe veel goeds wij ons ook uit deze zamenkomst beloofd hadden, werd er niets van verwezenlijkt.

Zaterdag, den 29, werd der burgerij van wege den maire verboden, om de mest, welke nog dagelijks tot het versterken der kelders en kazematten gebezigd werd, zonder verlof te vervoeren of te gebruiken, wijl deze, ingeval van wassend water, gebezigd moest worden, om de kistingen op den Langen- en Kortendijk te vervaardigen. Deze aankondiging vermeerderde den angst, waardoor onze harten al zoo zeer geprangd waren. Vooreerst benam ons dit verbod de gelegenheid, dat velen, wier voorzorgen ontoereikend geacht werden, zich door middel van mest, in meerdere veiligheid konden stellen. Ten anderen be kroop ons eene niet mindere vrees voor een gevaar, tot afwending waarvan de mest ook moest

gebezigt worden. Mocht het gebeuren, dat de rivier, op dezen stond, zoo verre buiten hare oevers trad, dat wij het geweld der wateren door kistingen moesten te keer gaan, dan konden wij mogelijk eene geheele verwoesting onzer stad verwachten. Eene batterij der belegeraars door Hollanders bezet, welke den inwendigen en plaatselijken toestand der vesting ook wel kenden, lag juist op den ingang der groote Haven gerigt. Hoe gemakkelijk had een enkele bom of eene houwitser de kisting kunnen treffen en haar omver slaan. Wie zou op zulk een oogenblik, dat het water reeds naar de beneden-stad stroomde, zich hebben durven wagen, om de opening te stoppen. Al had men moed en de daartoe benoodigde zaken genoeg gehad, zou men hebben kunnen slagen, om water en kanonvuur tevens het hoofd te bieden?

Met deze gedachten en in dezen toestand naderden wij den nacht, een' nacht, zeker den verschrikkelijksten, die Gorinchem ooit gehad heeft. Hoewel de nacht van *Maandag den 24*, toen onze stad door eenige batterijen beschoten werd, zoowel als de voorgaande *Zaterdag*, vreeselijk voor ons was, overtroffen de ijselijkheden van den nacht tusschen *Zaterdag* en *Zondag den 29 en 30*, nog al de overigen, wijl een hevigen storm, van jagsneeuw, hagel en regen vergezeld, en het aanhoudend nederploffen der moordtuigen, ons niets anders dan eene volkomene vernieling scheen te voorspellen.

Ten half een ure in dien nacht donderde het geschut zoo geweldig, dat onze legersteden daverden, en onze huizen door de bommen, als geheel verlicht werden. Den moedigsten ontzong hier de moed! De schrik was zoo plotseling, de ontsteltenis zoo algemeen, het gekraak der verbrijzelde huizen zoo geweldig, het nedervallen van daken en muren zoo verschrikkelijk, en het gerinkink der barstende glasruiten zoo schrikbarend, dat men niet wist wat

men deed, noch hoe men zich met eene spoedige vlugt zoude redden.

Half gekleed, sommigen bijna naakt, met kinderen of ouden beladen, snelden naar hunne schuilplaatsen heen, welke menigeen, door de gestadig nederslaande en springende bommen en granaten, niet eens kon bereiken. Men verstak zich in schuren, onder gewelven of bruggen, zelfs in stallen onder het vee, overal, waar men meende, dat men eenige meerdere veiligheid, dan in de huizen en op de straten, zoude vinden. Alles, alles wat wij reeds verduurd hadden, haalde niets bij dezen onvergetelijken nacht.

Het kanonvuur der belegeraars was verschrikkelijk, daar er somtijds wel 10 à 12 bommen binnen 5 minuten sloegen, zonder degenen, die door het een of ander toeval smeedden, en dus niet uitbarsteden, noch de kogels er bij te rekenen, die in zoo groote menigte door de straten en allewegen heensnorden. Somtijds zag men 4 à 5 vuurgedrochten te gelijk, als uit de wolken nederstorten. Dit donderend geraas, waaronder men nu en dan eenige schoten van de wallen waarnam, — dit alles vernielend bombarderen, duurde tot nabij den aanlichtenden morgen voort. Men kan veilig gelooven, dat men ons dezen nacht 500 bommen, houwitzers en kogels heeft toegeworpen, die dan even zoo dikwijls onze levens, onze bezittingen en huizen met dood en vernieling bedreigden.

Al spoedig na het begin van den aanval, ontdekte men brand, eerst in het logement den Doelen, welke evenwel gelukkig gebluscht werd; later in een huis in de Molenstraat, bewoond wordende door mevrouw de weduwe de Reus. Eene daar uitbarstende bom veroorzaakte dit ongeval; een ongeval, des te grooter, omdat de vlam en dufzende vuurvonken, door den toen loeienden stormwind, met eene onweêrstaانبare kracht, over een groot gedeelte der stad, werden heengevoerd.

*

Akelige en nooit te vergeten aanblik!

Op blusschen durfde men niet hopen. Wie zou zich wagen, om op het nare en akelige geluid der brandklok ter hulpe toe te snellen. Het barre weder, de nedervallende sneeuwvlokken, de scherpe hagelsteen, die handen en aangezicht als open reten, de woedende storm, welke den genen, die het nog durfde ondernemen, om op de straten te komen, hier of daar nederwierp, het vermeerderend schieten der belegeraars, vooral op de plaats, van waar de vlammen luchtwaarts stegen, wie zou, onder al deze schriktooneelen, zich ter redding vertoonen!

Meer dan gewonen moed en onverschrokkenheid waren er noodig, om eenen stap tot blusschen van den brand te wagen. Eenige moedige burgers, aan wier hoofd zich bevonden, de heeren A. Goekoop en M. van der Koog, snelden het eerst met de spuit B naar de plaats des gevaars. Met groote moeite bragten gezegde heeren deze spuit aan den gang, door de weinige aanwezige manschappen. De andere spuiten zijn vervolgens aangevoerd, en hebben ijverig bijgedragen, om den brand verder te vermeesteren 10).

Dezen en eenige soldaten, waaronder voornamelijk verscheidene mariniers, werden, onder de duizende gevaren, die zij moesten trotseren, de vlammen meester. Zonder hen en de menigte nedervallende natte sneeuwvlokken, die de zich overal verspreidende vonken verdoofden, ware welligt het grootste gedeelte der stad eene prooi der vernielende vlammen geworden.

Het hierboven gezegde huis, is geheel uitgebrand. De twee belendende huizen zijn almede zwaar beschadigd, en hierbij bleef het, hoewel op verschillende plaatsen het smeulend vuur telkens dreigde te ontvlammen; doch spoedig is gedoofd geworden.

Dank zij der goede Voorzienigheid, dat de

10) Zie het titelvignet.

altos voortdurende stormwind, welke de vlammen reeds tegen en over zoo vele huizen heen dreef, geene grootere rampen heeft aangebragt. Toen de vlam op het hevigste woedde, verspreidde zich eensklaps het gerucht, dat er verscheidene gebouwen, waaronder ook het weeshuis, in brand stonden. Deze mare drong ook door tot in den kelder van den heer H. van Aken, grenzende achter aan gezegd weeshuis, waarin die man met zijn gezin en wel 70 menschen, zich bevonden. Deze verlieten, dewijl de takkebossen, ter beschutting voor hunnen kelder geplaatst, door de zich verspreidende vuurvonken reeds ontvlamd waren, onder de ijselijkste jammerkreten hunne schuilplaats en dwaalden over de straten, onder eenen hagel van kogels, houwitzers en bommen rond, om elders hun leven te redden. Denken wij eens in welk eenen akeligen toestand deze ongelukkigen, zoowel als vele anderen op andere plaatsen, zich bevonden. Hier toch stortte een gebouw in, dáár weêr viel een stuk dak neder, ginder hoorde men de glazen verbrijzelen, verder klonken de jammerkreten der hulpbehoevenden, terwijl eene menigte kogels van alle zijden de lucht kliefden, en bommen boven en om ons in stukken sloegen. Voegt men hierbij eene zoo sterke jagsneeuw door den verschrikkelijksten stormwind voortgedreven, dat men naauwelijks, met inspanning van alle krachten, voorwaarts kon geraken, en men zal eenigermate den rampzaligen toestand beseffen kunnen, waarin wij ons bevonden.

Onder de talloze gevaren, welke ons dezen nacht bedreigden en omringden, verdient het navolgende, mijns bedunkens, de eerste plaats.

Eene bom, in het tuighuis vallende, drong door tot op eene zoldering, waar zich eene groote hoeveelheid brandstoffen te zamen bevond; hier barstte zij, en stak, door het verspreidend vuur, een gedeelte lont in brand, in welks nabijheid, zelfs slechts op

een paar schreden afstands, eene menigte pektuortsen lagen. Eenige werkgasten, die in gezegd tuighuis, zoo lang de stad gebombardeerd werd, bij beurten de wacht hielden, terwijl de gendarmes in de straten rond reden, schoten haastig toe, en hebben den reeds smulenden brand, die al aanstonds in lichtelooijze vlam zich had kunnen verheffen, met veel moeite, doch volkomen gebluscht. Ware de vlam doorgebroken, en had die de overhand bekomen in een gebouw, zooals dit, dan was gewis onze stad onherstelbaar verloren geweest, en geheel aan de woede der vlammen overgegeven geworden.

In eene loods, aan den voet van den wal staande, bevonden zich 8. à 4000 ponden buskruid: op weinige schreden afstands was eene stevige kazemat gebouwd, die dezen nacht door wel 50 menschen bezet was. Aan de tegenoverzijde dezer kazemat, een weinig verder verwijderd dan gezegde loods, waren drie kruidwagens, met kardoezen beladen, geplaatst; zoodat dit aanzienlijk aantal inwoners, als door het vernielend oorlogstuig omringd was. Genoemde loods en een der kruidwagens zijn door kogels doorboord geworden, terwijl verscheidene bommen in de nabijheid nederaleegen. Indien eene der laatste getroffen had, wat ware er van zoo vele menschen geworden, welke geloofden in volle zekerheid te zijn, en die door éénen slag den dood hadden kunnen vinden. Gelukkig, zij wisten het niet, of dachten niet aan zoo groot gevaar.

Andere burgers zijn van zoo nabij door stukken van bommen of howitzers getroffen geworden, dat hun de klederen van het ligchaam scheurden, of dat hun de voorwerpen, die zij in de hand hielden, ontruikt werden, zonder dat zij nogtans merklijk gekwetst zijn geworden.

De lijdenden in het grootste hospitaal waren dezen nacht weder in den hoogsten nood. Vele

bommen, houwitzers en kogels drongen in dit gebouw, even als bij vorige aanvallen door. Hier werden de legersteden der zieken omgeworpen; daar sloegen stukken van muren, dak of glasrampen op hen neder; één zag een 34ponds-kogel, nadat deze drie muren doorboord had, op zijn bed aan zijne zijde nederploffen, zonder nogtans gekwetst te worden, terwijl zij van de weinige geneesmiddelen, die er nog waren in eens beroofd werden, doordat een houwitzer den apotheek verbrijzelde. De zwarte vlag, die het verblijf dezer ellendigen aan moest toonen, bragt dus geene vrijwaring voor hen aan. Deze vrijwaring kon men ook niet wel verwachten, doordien eene batterij op den wal achter het hospitaal, en de juist daar tegenover liggende van de belegeraars, menigmaal over en weer vuur op elkander gaven, waardoor dit gebouw aan de noodlottige uitwerkselen was blootgesteld. Daar het reeds vooraf deerlijk geteisterd was, werd het nu geheel onbruikbaar, om den zieken en gekwetsten langer tot verblijf te verstrekken. Zij werden naar het tuighuis overgebracht: daar lagen zij, dewijl dit gebouw minder getroffen werd, wel in eenige meerdere veiligheid, maar tevens van koude verkleumd neder. Weinige dagen daarna, toen hun vorig verblijf wat gedigt en toegeplankt was, zijn zij waar derwaarts vervoerd.

Het moge ongeloofelijk schijnen, maar het is echter waar: er kwam dezen nacht niemand der inwoners dadelijk om het leven, hoewel er eenige gewond zijn geworden.

Eene dienstmaagd van mevr. de wed. van Duveroy, in de Arkelstraat staande, werd een voet door een stuk van eene bom afgeslagen: ware haar spoedig hulp toegediend, dan zou zij waarschijnlijk in het leven behouden zijn, doch zij bezweek, onder eene bijkomende ziekte eenigen tijd na dit smartelijk ongeval.

Het aanbreeken des dageraads, op Zondag den 30,

gaf wel eenige verademing, doordien het vuur van weërszijden voor enkele uren gestaakt werd; doch naauwelijks hadden wij eenige verwarming en verkwikking, voor zoo verre daar lust en gelegenheid toe was, in onze zoo deerlijk gehavende huizen genoten; — naauwelijks hadden wij de op nieuw aangerigte verwoesting, met weedom in het hart, aanschouwd, zonder genoegzaam te kunnen weten, wat er van onze bloedverwanten, vrienden en bekenden, in een ander gedeelte der stad geworden was, of wij moesten weêr naar onze onderaardsche verblijven terugkeeren, terwijl een hevige storm bleef voortwoeden.

Ruim 9 uren des morgens begonnen de batterijen aan de overzijde haar vuur op nieuw op ons los te braken, en werden door het kanongeschut van den Pelwal hevig beantwoord. Tot overmaat van ramp en ongeluk, bij de vele rampen en ongelukken, die weêr allerwegen aangerigt werden, sprongen omstreeks half elf des voormiddags, gedurende het ijselijkste bombarderen, in éénen slag 3 kruidkisten, met omtrent 24- à 2500 ponden buskruid en geladen houwitzers gevuld, op den Pelwal staande, in de lucht. Deze uitbarsting was zoo geweldig, dat de geheele stad schudde. Zelfs heeft men tot op vele uren afstands van de vesting den schok gevoeld en den slag duidelijk gehoord.

Verscheidene kanonniers werden zwaar gewond, anderen geheel in stukken geslagen, wier verbrijzelde ledematen allerwegen op de straten en op de daken der huizen, tot zelfs vele dagen na deze gebeurtenis, werden opgezameld, om ze te begraven.

Welk een verschrikkelijk gezigt, de stukken en brokken van menschen, met eene draagbaar, langs de straten, te zien opzoeken! Zoo vond men op den Appeldijk, voor het huis van den oud-burgemeester Snoeck, verre van de plaats des ongevals, een gedeelte van een ligchaam; in den tuin van

den heer Scharp den geheelen rug van een soldaat; in eene schuur in de Molenstraat sloeg een doode neder, terwijl vele stukken tot halverwege de rivier op het ijs waren geslagen. Aan het magazijn, meer in de nabijheid, was het aangezigt eens mans tegen den muur als aangeplakt. Welk een treurige aanblik! Honden zag men met voeten of andere menschelijke deelen, over de straten rondloopen!

Het is mij niet duidelijk gebleken, hoe vele menschen bij dit zoo noodlottig en verwoestend ongeval, zijn omgekomen; zeker niet minder dan 6 tot 8. Sommigen stellen het getal veel hooger. Ook is de oorzaak er van niet genoegzaam bekend: enkelen willen, dat de belegeraars eene bom in de kruidkisten zouden geworpen hebben; — anderen denken liever, dat hun eigen vuur, van het geschut terug geslagen is. Ik voor mij geloof het laatste, dewijl de rigting van den wind daartoe veel aanleiding gaf.

De schade, door dit ongelukkig toeval aan de stad veroorzaakt, was verbazend groot. Bovenal was de Pelmolen, behoorende aan de heeren Broeksmit en van der Koog, in wiens nabijheid gezegd kruid zich bevond, deerlijk gehavend. De schade werd op niet minder dan 18000 gulden begroot. Een 24-ponder werd van zijne affuit geslagen, terwijl den vorigen nacht een ander stuk door eenen vijandelijken kogel onbruikbaar geschoten zijnde, nu zeer geteisterd en geheel tot zwijgen gebragt werd.

Ofschoon het grootste gedeelte der stad door deze geweldige uitbarsting leed, werd evenwel de meeste schade aan de naastbijgelegene wijk C aangebragt. Eensklaps werden hier bijkans al de dakpannen van de huizen geworpen, de muren scheurden, vele deuren sprongen van hare sloten en grendels los, en de glasramen werden, in één oogenblik, meest allen verbrijzeld. Om

slechts één staaltje van dezen vernielenden slag aan te halen, behoef ik slechts te vermelden, dat er in het huis door mij bewoond, alleen 1895 glasruiten, met al het houtwerk, aan stukken geslagen werden, terwijl er andere huizen zijn, waarin het getal misschien nog grooter is.

De schade aan deze laatste alleen, over de geheele stad, mede door het bombardement, doch grootendeels door dezen onspoed veroorzaakt, werd door deskundigen op niet minder dan 100000 gulden geschat.

Wij ondervonden dan ook een allertreurigst lot; en zagen, wat ons nog kon wedervaren, zoo het bombardement langer voortduurde. Eene of meerdere der bergplaatsen van duizenden bij duizenden ponden buskruid, die zich overal langs de wallen en in de vesting bevonden, hadden door eene bom kunnen getroffen worden. Menige batterij was toch aan hetzelfde gevaar blootgesteld: door eene enkele vuurvonk derhalve hadden onze rampen onoverkomelijk kunnen worden. Zonderling en op eene, voor ons kortzigtige menschen, onbegrijpelijke wijze, zijn wij, voor meerdere gevallen, als op den Pelwal plaats heeft gehad, bewaard gebleven.

Enkele kelders zijn, staande het bombardement, getroffen worden, en zij weerstonden den schok; waardoor de bewoners, hoewel van zoo nabij met den dood bedreigd, hun leven behouden hebben. Hiervan strekke ten voorbeeld de heer Begheijn, wiens kort te voren bijna geheel vernieuwd woonhuis, nabij de Markt staande, door niet minder dan 12 à 14 bommen, heuwiters en kogels, als verbrijzeld is. Deze man bevond zich met zijn gezin in een klein keldertje, en terwijl hij de stukken en brokken van zijn huis rondom zich hoorde nederploffen, werd ook zijne schuilplaats door bovengezegde schrikverwekkende wapenen bereikt. De muren van zijn bekrompen verblijf

werden plotseling opgereten, en had een enkel stuk, uit voorzorg onder het middelpunt des gewalts geplaatst, de kracht der bommen niet weerstaan, dan had hij welligt den dood kunnen vinden op eene plaats, waar hij dien ontvlood. Door dood en vernieling omgeven, verliet hij met de zijnen, zijn nu verbrijzeld verblijf, en redde zich in eene andere schuilplaats.

Dergelijk geval had plaats bij den heer C. van Nispen, nabij de Waterpoort, op de Haven wonende. Eene aanmerkelijk zware bom valt op den geheel ongedekten kelder, juist boven de plaats waar hij met zijne huisgenooten nederzat. Een oogenblik stilte. Zij wachtten de uitbarsting in eenen pijnigenden angst af. De bom slaat; doet eene zijmuur des kelders scheuren; het voorste deel des huis stort al krakende en barstende boven hen neder, terwijl eenige oogenblikken daarna een ander gedeelte van het gebouw, door eenen houtwitzer verbrijzeld werd. Zij bleven onbeschadigd. Welk eene schrikbarende gewaarwording voor die menschen!

Doch laat ik mijn verhaal vervolgen.

Men schoot dezen *Zondag* en den vorigen nacht meer dan ooit met kogels, en daar men deze niet kon zien, was het verblijven op de straat, zooals toch altoos eenige weinige burgers uit pligt of verkiezing deden, hoogst gevaarlijk. En toch, slechts enkele soldaten sneuvelden; een van deze werd in de Molenstraat, zoodanig door eenen kogel getroffen, dat de ingewanden zich over de straat verspreidden; eenige anderen werden gewond; doch geen burger verloor het leven. Velen bevonden zich evenwel in het grootste gevaar. Zie hier er een staalte van.

In den stal, tevens pakhuis, van A. Spruyt, wiens woonhuis in dezen aanval door verscheidene bommen, ook deerlijk geteisterd was geworden, hadden zich een 60tal menschen, onder

beschutting van hout, hooi, mest enz. in veiligheid, zooals zij meenden, geborgen. In eenen kelder gelijkvloers, bevond zich de eigenaar met de zijnen en anderen zijner bekenden, te zamen 50 à 60 uitmakende. Eene bom slaat door het dak en de zoldering, waarop 5 voeten dik hooi lag, onder de eerstgenoemde menigte neder, en barst niet uit, voor dat de meesten door een smallen gang, onder het uitboezemen van luide jammerkreten, zich naar buiten hadden begeven, terwijl men, gedurende deze schrikverwekkende beweging, in genoemden kelder, onder doodsangsten, den slag afwacht. Na enkele oogenblikken stilte woedt het monster, en kwetst eenen man aan de dij en eene vrouw aan den arm. Behalve de verwoestingen aan het gebouw, werd bovendien den zoon van een militair een arm afgeslagen, terwijl maar eene koe in dezen stal, zwaar gewond werd, en aan het overige rundvee, benevens de vier paarden, die mede aldaar aanwezig waren geen letsel geschiedde. De man en de vrouw zijn, na het verduren van vele smarten hersteld; de jongen is, kort na het bekomen der wond, overleden. — In voormelden kelder, welke slechts door eene deur van de plaats, waar de bom aan stukken sloeg, afgescheiden was, leed men geen ander letsel, dan dat de lichten, bij het openen der deur, uitgebluscht werden, en eene bedwelmende lucht naar binnen drong. Van ruim een 100tal menschen, hier, aan het grootste gevaar, ja, aan den dood zelfs blootgesteld, werd er maar één het slagtoffer.

Welk een wonderdadig behoud voor zoo velen!

Vele andere schuilplaatsen, waaronder er waren, die tot 3- à 400 menschen en meer bevatten en aan dezelfde gevaren bloot stonden, zijn even zonderling bewaard gebleven, daar men opgemerkt heeft, dat er bommen 12, 14 à 16 voeten diep in de mest, welke sommige kazemat-

ten bedekten, zijn doorgedrongen, zonder verdere schade aan te brengen. Het is bijkans niet te gelooven of te begripen, dat zoo weinige inwoners zijn gedood of gewond geworden, en dat er zoo velen aan de duizende gevaren zijn ontkomen, welke ons van alle zijden omrigden. Hier waakte een alvermogend God, een liefderijk Wezen, dat ons beschermde. O, dit is zoo duidelijk op te merken.

Heb ik reeds vermeld, hoe er menigeen in zijnen kelder of in zijne kazemat, voor de grootste gevaren zonderling is beveiligd gebleven, nog enkele gevallen van denzelfden aard, wil ik mijnen lezers mededeelen, om te doen zien, hoe anderen, onder de goddelijke bescherming, in hunne huizen of op hunne legersteden, den dreigenden dood zijn ontkomen. Ik heb ze opgezameld, zal ze eerst naar waarheid aanstippen en vervolgens het gebeurde verder verhalen.

In het huis van den voormaligen plaatsmajoor L. van 't Sant, in de Arkelstraat, slaat eene bom door, (de bommen bragten toch de meeste rampen aan) op een oogenblik, dat men nog zoo veel ergs niet vermoedde. In een vertrek zat zijne huisvrouw met zes hunner jongste kinderen en de dienstmaagd. De bom werpt bij hare uitbarsting eenen muur om, welke grootendeels in gezegd vertrek, en op de moeder met hare lievelingen nederstortte; de daar staande tafel, aan welke zij met hare kinderen zat, werd zoo wel als andere meubelen verbrijzeld. En hoe wonderlijk, de vrouw ontkomt met hare kinderen, waarvan er één slechts een weinig geschramd werd. Wellicht de gevolgen van den schrik, hebben deze zoo zorgende en achtenswaardige moeder, weinige weken na dit treffend geval, tot groote smart voor haren echtgenoot en negen kinderen, ten grave doen dalen.

Anderen werden op hunne legersteden met den

dood bedreigd; maar zijn echter de gevaren ontkomen. Zoo sloeg een stuk van een houwitter in eene achterkamer van het huis van mej. de weduwe Mandt, waar hare zuster mej. Manger te bed lag; eene gordijnroede werd van haar ledikant weg gerukt, terwijl de gordijnen openscheurden. Met bedaardheid trad deze vrouw van hare legerstede en bleef bewaard. Zonderlinge redding zoowel voor de eene als de andere, terwijl zij beiden in het vertrouwen op de goddelijke bescherming, hare woning, zelfs gedurende het ijselijkste bombarderen, niet verlaten hebben.

De heer Klerk, chirurgijn-majoor, zich in het huis van den heer J. C. van Meerten, op een oogenblik dat het geschut zweeg, te rust begeeven hebbende, ziet eene bom in het midden zijner kamer ter neder slaan. Er was geen tijd om zich lang te bedenken; hij springt van zijne rustplaats, en had, voor dat gezegde bom sprong, nog even den tijd, om zich buiten de kamer in den gang te plaatsen. Het vernielend metaal slaat in stukken, en verbrijzelt meubelen, kamer en andere deelen van het huis, dewijl de man ongekwetst blijft. Het horologie van den heer Klerk, voor zijn ledikant liggende, werd naar buiten geslagen, en des anderen daags op de straat in de sneeuw, geheel onbeschadigd, weêrgevonden. De schok en de schrik, moet ik gelooven, bragten 's mans zinnen, voor eenige uren, in eene soort van verbystering; meer leed heeft hij er niet van ondervonden.

Eene bom dringt door een paar muren in het huisja van P. den Dekker, in de Krabsteeg, — stort in een vertrekje neder, waar de man, met zijne vrouw en een soldaat bij het vuur zaten, werpt den aschpot op en om hen ter aarde, en hoe gelukkig, barst niet uit. Door eenen doodelijken schrik bevangen, ontvlugten deze menschen zulk eenen geduchten gast, en blijven behouden.

Het woonhuis en de stallen van H. de Leeuw,

aan de Kanaelpoort, zijn door niet minder dan 13 vier-en-twintigponds kogels doorboord. In deze tegen elkander staande gebouwen waren eene menigte rundvee en paarden, en uit gehechtheid en zorg voor deze dieren bleven de bewoners meestal om en bij hen. Terwijl dakpannen en stukken van planken langs hen heensnorden, de brokken van muren hen dreigden te verpletteren, ja zelfs al hunne legersteden door kogels getroffen werden, zijn de menschen, tot ieders verwondering, onbeschadigd gebleven. Slechts één paard is gedood en één ander gekwest geworden. Door een luid geloei en een akelig rumoer gaven deze dieren te kennen, hoezeer zij in den angst deelden, welke het verschrikkelijk bombardement alles, wat binnen de vesting ademde, aanjoeg.

Genoeg voorbeelden, om aan te toonen, hoezeer de bewarende hand Gods voor ons zorgde.

Laat ik na dezen langen uitstap, tot mijn verhaal terug keeren, om aan te stippen, wat wij op den voor ons noodlottigen 30 Januarij verder ondervonden.

O, welk een schrikbarend tooneel leverde ons de namiddag van dezen dag op! Welke verwootingen aanschouwden wij allerwegen, toen omstreeks drie uren het donderend gekraak der kanonnen ophield en wij onze schuilplaatsen konden verlaten. Nu ontdekten wij al de rampen, die ons op nieuw, den laatst verloopen nacht en dag, zoo hard getroffen hadden.

Vele onzer huizen zonder daken en glasramen en met opene deuren, door sneeuw en regen, welke de voortdurende storm naar binnen joeg, als geheel door water overstroomd, stonden ten believe van ieder, die onze bezittingen met gretige oogen aanzag, en ons daarvan wilde berooven. Er was werkelijk in onderscheidene huizen roof gepleegd. Men wist niet door wie; maar zeker door onmenschen, niet tevreden, reeds bergen van onheilen,

over de ongelukkige inwoners, als opgestapeld te zien. — Eene dagorder van den generaal Rampon, op heden uitgegeven, bevatte luide klagten hierover, als ook over de weinige activiteit, die de soldaten bij het roeren der alarmtrom getoond hadden, om zich naar hunne posten te begeven, terwijl hij tevens beloofde, om in onderhandeling te treden.

Alle rampen schenen zich als het ware op dezen bangen dag en in den verloopden rampspoedigen nacht tegen ons te vereenigen. Het was *Zondag*, en uit onze onderaardsche verblijven ging menige zucht hemelwaarts; maar aan algemeene godsdienstplegtigheden was niet te denken. Zelfs bleef den leeraren naauwelijks de gepaste gelegenheid over, om onder al het rumoer en de bewegingen des oorlogs, gedurende de belegering, hunne gemeenten in de bedehuizen te stichten. Al sedert weken werd slechts eens des Zondags, ingevolge besluit van den kerkeraad in de groote kerk der hervormden gepredikt. Op dezen rampvollen dag in het geheel niet, en nog langen tijd na het beleg was het moeilijk, om bij ongunstig weder, in de kerk de godsdienst te verrigten, dewijl bijna al de glasramen er in verbrijzeld zijnde, een lang verblijf en in onaangenaam was.

De kerk der R. C. gemeente is de algemeene ramp gunstig ontkomen; doch één hunner priesters is, kort na het bombardement, tengevolge van den doorgestanen schrik en angst bezweken.

De Waalsche gemeente, wier kerk tot een magazijn werd gebezigd, was tot nu toe onder vriendelijke toelating in het kerkgebouw der Lutherschen bijeengekomen.

Met smart zag men dit gebouw ook heden, door eene bom geheel onbruikbaar gemaakt. De beide gemeenten, de Waalsche en Luthersche, zijn daardoor nog lang van de openbare godsvereering beroofd geweest.

De verslagenheid op dezen dag was zoo groot, alle harten waren zoo beangstigd, en onze rampen zoo schrikbarend vermeerderd, dat men, zelfs toen het suizen der noodwapenen niet meer gehoord werd, uit zijne onderaardsche schuilplaatsen bijna niet durfde te voorschijn komen. De geheele bevolking was in den jongstverloopen nacht en op dezen rampvollen dag, als verdwenen. Elkeen had zich verstoken en als onder de aarde verborgen. Men durfde naauwelijks meer op redding en uitkomst hopen. Zonder moed, geheel afgemat, zat men in zijne kluizen en kazematten neder, afwachtede, welke onheilen ons de naderende nacht zoude berokkenen.

Men dacht niet anders dan dat de belegeraars hun verdelgend vuur weêr zouden hervatten. Het was evenwel de laatste maal, dat wij beschoten werden. Onze verlossing daagde; doch wij waren er onbewust van. Hoezeer hadden wij ons verblijd, maar welligt ook bedroefd, als wij eens door den sluier, die de toekomst voor ons bedekte, hadden kunnen doordringen. Verblijd, ja, opgetogen van vreugde zouden wij geweest zijn, als wij hadden geweten, dat onze bevrijding, onze verlossing naderde. Maar hoe bekommerd zouden wij geweest zijn, indien wij geweten hadden, dat men reeds aan de manschappen op de batterijen der geallieerden order gegeven had om, indien geene toenadering van Rampon was gekomen, de stad met alle kracht 48 uren, zonder ophouden, te bombarderen.

Goede hemel, wat ware er dan van ons geworden!

~~~~~
Naauwelijks had het somber gewaad des nachts ons omgeven, of het geluid eener trompet kondigde aan, dat een parlementair der belegeraars de vesting naderde. Menhoopte, men vreesde. Intusschen waren de inwoners op middelen en op medewerking ter bereiking van zijn doel bedacht. Wij twijfelden toch niet, of hij kwam nogmaals de stad opeischen.

Haastig derhalve liepen eenige der voornaamste burgers te zamen, en even haastig besloot men den generaal te gaan spreken. Zeven van hen, door de wenschen van vrouwen, kinderen en grijsaards aangespoord en vergezeld, gingen naar den maire hunne begeerte te kennen, dat hij door zijnen invloed hun gehoor bij den generaal zoude bezorgen, waarin de maire bewilligde.

Deze commissie bestaande uit de heeren: G. W. Boot, W. van Breda, A. J. Haefkens, C. van Maarsen, C. Sebel, C. Weijers, benevens den schrijver dezes, was in weinige oogenblikken bij den bevelhebber. Hij beschikte toch over ons, over onze bezittingen, onze levens, en in deze betrekking sprak men hem aan, terwijl hij door al de officieren van zijnen staf omringd was. Van overgave konden, noch durfden wij gewagen.

Wij spraken hem van onzen nood; — van den angst onzer vrouwen en kinderen; — van den ellendigen staat onzer zoo deerlijk geteisterde woningen, waarin wij zelfs zijne soldaten niet meer konden huisvesten; — van zijne voor een groot deel verbrijzelde hospitalen; — van zijne zieken en gekwetsten, zonder geneesmiddelen, aan al de rampen des oorlogs overgegeven; — van den kommersiervollen toestand der rivieren; — van de gevaren waarin onze stad, reeds aan de woede eens bombardements blootgesteld, ook welhaast aan de vernieling der watervloeden kon overgegeven worden enz. Het antwoord des generaals was niet zeer geruststellende. Hem was toch de verdediging der vesting toevertrouwd; hij moest aan zijnen eed getrouw zijn en zich eens kunnen verantwoorden; hij kon niet overgeven; er bestond nog geen gebrek; men had nog voorraad en soldaten en zoo meer; doch hij zou ten gevalle der burgerij doen wat eer en plicht hem toelieten. Zoo was omtrent het antwoord, waarmede wij mogten terugkeeren.

Een ieder bleef intusschen in zijne schuilhoeken,

suchtende onder den last en kommer, die ons werkelijk drukten of nog meer konden drukken. De aanvraag van gezegden parlementair kwam bij den afloop van ons aanzoek binnen. Dadelijk werd de raad van defensie belegd en, o vreugde, na den afloop werd ons door den stads-commandant de blijde mededeeling medegedeeld, dat wij dien nacht ons gerust te bed konden begeven. Deze blijde boodschap werd in een oogenblik van mond tot mond, van huis tot huis, van kazemat tot kazemat, ja, door de geheele stad, verbreid. Een ieder nam haar met het hoogste gevoel van vreugde aan. Tranen en omhelzingen waren elkanders antwoorden!

De rust, door het bovengemeld anders zoo beemoedigend bericht aangebragt, was evenwel onvolkomen en van korten duur, dewijl men al spoedig vernam, dat de generaal, commandant en andere officieren, omstreeks 11 ure des avonds, zich naar hunne kazemat begaven. Dit bragt onze opgevatte meening, dat er een wapenstilstand was gesloten ten eenenmale aan het wankelen.

Sommige ingezetenen verlieten nogtans hunne schuilplaatsen, en begaven zich te bed, voor zoo verre hunne woningen niet verbrijzeld waren, of dat men eene drooge plaats in de zoozeer geteisterde huizen kon vinden, om zijne vermoeide en afgematte leden neder te vlijen. Doch de schrik van het bombardement en van de kogels, waarden ons onophoudelijk en zoo levendig voor den geest, dat men naanwelijks de oogen durfde sluiten of zich ter neder leggen. Niet zonder angst bragten wij dezen en nog eenige volgende nachten door, meestal slapeloos; doch rustiger dan vorige.

Alles bleef intusschen voor ons verborgen. Men zag wel dat er onderhandelingen plaats hadden; maar men hoorde niets stelligs. Iederen dag, bij het naderen van den avond, beving ons eene

*

heimelijke vrees voor hetgeen ons kon of mog wedervaren.

Wel is waar, trachtte de generaal of commandant elken avond ons op onze aanvraag gerust te stellen. De dag bedroefde ons, als wij eenen blik op onze zoo deerlijk gehavende woningen wierpen; maar de avond beangstigde ons nog meer. Geen slag van deur of venster, — het nederstorten van half verbrijzelde dakpannen op onze zolderingen, of andere plotselinge schokken, hoorden de zwaksten onder ons, of men schrikte, en meende dat een kanonschot losbarstte.

De lichamen en het zenuwgestel van velen onzer waren, door de schrikken en angsten, die wij gedurende de belegering hebben uitgestaan, zoowel als door den kommer en het gebrek van anderen, zoo gevoelig getroffen, dat dezer dagen en verscheidene volgende, ja, weken zelfs, onze gezondheid daardoor merkelyk heeft geleden. Kort voor, doch vooral na het bombardement, openbaarde zich vele ziekten, waaronder een aantal inwoners van allerlei jaren en kunne, zijn bezweken. Hiervan getuigen de doodenlijsten, waarop men soms in eene week, in plaats van 3, 4 of 5, zooals gewoonlijk, wel eens 20 tot 25 overledenen telde. 11)

11) Gedurende de maanden Januarij, Februarij en Maart was de sterfte het aanmerkelykst.

In Januarij overleden	46 inwoners.
In Februarij „	52 „
In Maart „	70 „

Te zamen . . . . . 168 „

Een veel grooter getal dan het garnizoen, met de bevolking vrij gelijk staande, in den tijd van drie maanden, aan zieken of gekwetsten verloren heeft.

Zoo wij slechts weinige burgers, die bij het bombardement zijn omgekomen, hebben te betreuren, hebben de gevolgen daarvan niettemin ons vele tranen doen storten.

Treurig, geheel treurig was het aanzien der stad op den morgen van *Maandag den 31*. De onrust van den vorigen dag, en den daarop zoo spoedig invallenden nacht, hadden ons niet toegelaten, om al de vernieling, die nu weêr allereigen was aangerigt, genoegzaam gade te slaan. Verwoesting, dubbele verwoesting was nu overal, waar men de oogen wendde, op eene verschrikkelijke wijze, aan onze woningen en huisraad, met grove trekken, geteekend. Een groot aantal huizen waren zonder daken, en de meeste glasramen verbrijzeld. Bij de gure snerpende koude, van regen en sterken wind vergezeld, was het verblijf in onze woningen allernaangenaamst, ja, bijna onmogelijk. Kelders en kluisen waren de schuilplaatsen, waarin men, gedurende het bombardement, zijn leven moest beveiligen; nu werden deze akelige plaatsen, de woonsteden, waarin sommigen zich moesten ophouden. Betere hadden velen toch niet!

Hoewel naauwelijks moed en kracht genoeg over gehouden hebbende, hielden zich toch eenigen bezig, met het herstellen van daken, het van onder het puin opzoeken van meubelen, en het opruimen van glas, verbrijzelde planken, deuren, balken, enz. De noodige bouwstoffen, tot zelfs maar een weinig herstel, ontbraken ons meestal. Spoedig zag men de straten als geheel opgehoopt, vol vuilnis, puin en mest; daarbij de in zoo groote menigte gevallen sneeuw, waardoor veroorzaakt werd, dat men over de ophooping in vele straten, met inspanning van alle krachten, ter naauwer nood kon voortkomen.

Iets, waarover wij ons menigmaal verwonderd hebben, en dat ik hier wil aanstippen, is: dat de steenen der straten niet opgenomen zijn geworden. Om welke reden men dit nagelaten heeft, weet ik niet. Zou het misschien

zijn, omdat de generaal meer aan eene plotselinge overrompeling dan aan een bombardement gedacht heeft? Ware het gebeurd, dan zoude gewis menig wapen der verschrikking, hetwelk somtijds over de straten voortrolde en rondtuimelde vóór dat het uitharatte, in het zand of de mest gesmoord zijn en aldus veel minder schade veroorzaakt hebben. Immers op verschillende plaatsen in tuintjes of open aarden pleinen zijn de bommen in den hard bevrozen grond, tot eenige voeten diep, in haren val doorgedrongen. Dan toch ware de verwoesting, die zij aanrigtten, minder aanmerkelijk.

De vrees die bij ieder nog groot was, rees des voormiddags eensklaps ten top, toen het gerucht liep, dat de onderhandelingen afgebroken waren en de vijandelikheden binnen weinige uren zouden hervat worden. Met angst en kommer op het gelaat, zag men in één oogenblik de straten vol menschen. Men school alom te zamen. Militairen, burgers, vrouwen, allee liep door elkander. Schrik en ontsteltenis verspreidden zich allerwegen. In één woord, de geheele bevolking scheen op de been te zijn. In den angst, welke bijna tot wanhoop overging, sprak men onderling van middelen ter afwending van het vermeend gevaar, van uitkomst, ja van overgave. Velen trachtten wel de menigte gerust te stellen, doch te vergeefs. Zachte middelen waren ontoereikend om het opkomend onweder tot bedaren te brengen. De rede was verbijssterd. Vrouwen werden door vrouwen uit hare woningen gehaald, sommige mannen medegesleept, en zoo sloeg men morrende en mompelende van de overgave der stad, den weg in naar de woning des generaals. Eenige vrouwen begaven zich tot hem, zeker met den wensch in het hart en de woorden op de lippen, om redding en afwending van het gevaar en van de rampen, die ons van alle zijden omgaven. Deze werden met meer beachting aangehoord dan vier burgers, die

vervolgens bij den generaal indrongen; maar door hem met den uitgetogen degen werden afge-
wezen. De maire en de plaatselijke commandant
werden intusschen op de nadrukkelijkste wijze op
de straat aangesproken en welligt onheusch bejegend.
Op eens hoorde men de alarmtrom. De soldaten
liepen te wapen. De gensdarmes zaten op. Men
voerde twee stukken geschut, met schroot geladen,
op de Markt voor de hoofdwacht. Spoedig hoorde
men het gewoel der krijgslieden en zag men pa-
trouilles de straten doorkruissen. Gelukkig kwam
het zonder verdere dadelijkheden tot bedaren en
begaf zich een ieder willig of onwillig naar huis.
Wij hadden alle redenen ons te verblijden, dat
deze onrust zoo spoedig tot rust kwam: immers
had men opgemerkt, dat een groot deel van het
garnizoen de burgers tot oproer had opgehitst,
zeker met oogmerk om, onder begunstiging eener
algemeene verwarring, aan zijne zucht tot plundering
bot te vieren. Het waren toch die zelfde knapen,
welke men op het roeren der alarmtrom de wa-
penen tegen de burgers zag opvatten, die zij
eenige oogenblikken te voren beloofd hadden
behulpzaam te zijn.

Hoe noodlottig had deze dag voor onze stad,
voor de geheele burgerij kunnen zijn! Wanorde
is immers menigmaal de dekmantel, waarvan men
zich bedient om aan roof en plundering den rui-
gen teugel te vieren.

Zeer kort na deze onrustige bewegingen verscheen
eene publicatie van den maire, waarbij de burgers
werden aangemaand zich rustig in hunne
huizen te houden. Aan deze aanmaning is ook
volkomen voldaan, daar de menigte, geloof ik,
inzag, dat wij, zooals de zaken stonden, door onrust
onze rampen zouden vermeerderd hebben. Hoe
gaarne wij aan den nood eener belegering en
aan het militaire gezag ons zouden ontruikt hebben,
konden wij immers bijna niets ter redding en be-

vrijding aanwenden. Wat zou er van ons geworden zijn, indien wij eens door geweld — wapenen hadden wij niet — ons aan het Fransche bewind hadden willen onttrekken? Konden wij met eene bevolking van naauwelijks 5000 zielen, grijsaards, vrouwen en kinderen mede gerekend, ons tegen evenveel gewapende krijgslieden verzetten? Hadden wij eene poging durven wagen, dan waren wij bijna zeker aan roof, moord en dood ten prijs geweest.

De avond van dezen dag voorspelde ons eene blijdere toekomst, dewijl wij hoorden, dat een aide-camp van den generaal Rampon, als parlementair uit het hoofdkwartier der geallieerden was terug gekomen, waaruit wij nu stellig durfden besluiten, dat er onderhandelingen waren aangevangen. In deze gewenschte meening werden wij des te meer bevestigd, toen wij onzen maire, als ook den stads-commandant alom en aan alle inwoners hoorden mededeelen, wat wij zoo hartelijk wenschten, namelijk: dat men in onderhandeling was, en dat ieder zich dezen nacht tot rust kon schikken. Verheugd en bekommerd tevens genoten sommigen de rustige verkwikking, welke zij zoo zeer behoefden; anderen, door den angst, die zij verduurd hadden, en nog door vrees benaauwd, durfden zich niet op hunne legersteden nederleggen, en bleven dus, even als den vorigen avond, of wakende of in hunne kamematten en kelders.

Ten gevolge van bovengemelde onrustige bewegingen, werden tegen den avond vijf burgers uit hunne huizen gehaald, en op order des generaals naar de stadsgevangenis gebragt, waaruit zij na eenige dagen weêr zijn ontslagen.

De morgen van *Dingsdag den 1 Februarij* bragt ons nieuwe hoop aan, dat het zoo gevreesde bombardement niet zou hervat worden. Ten gevolge van een op *Zondag*, door den generaal gegeven antwoord,

was tusschen de belegeraars en de belegerden bepaald, dat men tot op *Woensdag* de vijandelijkheden zoude staken, en dat men *Dingsdag* (dezen dag) door middel van wederzijdsche commissarissen, nader in onderhandeling zoude komen. Dit vernamen wij naderhand. Ingevolge bovengemelde afspraak vertrokken de kolonel de Caters, commanderende het 2e reg. N. G. van Antwerpen, Destour, kapt.-comm. van de genie en Bouchard kapt.-comm. van de artillerie, naar de voorposten der belegeraars te Schelluinen. Deze zagen wij met eene hartelijke blijdschap vertrekken, en hunne terugkomst met een brandend verlangen te gemoet. Bij hunne intrede in de stad, omtrent 2 ure na den middag, liep men nieuwsgierig en verlangend toe, om als het ware, op het gelaat dier officieren te lezen, welke de uitslag hunner onderhandelingen ware. Men vernam, dat zij ten huize van den predikant Hillebrands, te Schelluinen, een lang gesprek gehouden hadden met den graaf Klinkhofstreen, den graaf Finkenstein en den kapitein Fischer van wege den commanderenden generaal der belegering von Zielinsky, die te Werkendam zijn hoofdkwartier hield, ten dien einde afgevaardigd.

In den namiddag van dezen dag werd eene dagorder aan de troepen uitgevaardigd, waarin de generaal hun aankondigde, dat de vijandelijkheden sedert twes dagen gestaakt, en zij in onderhandeling waren. De inhoud dezer dagorder is eerst later ter kennis van de burgerij gekomen. Wij bleven dus in eene onaangename onzekerheid, — eene onzekerheid, die vele inwoners des avonds weêr naar hunne kazematten dreef. Het bleef niettemin rustig in de vesting.

Onder twee á drie aankondigingen van wege den maire, op heden gedaan, noodigde er eene alle burgers uit, om van de gevallen en niet gesprongen bommen en houwitzers (zoodanige waren er) aangifte te doen, ten einde de noodige

voorzorg te nemen, om ongelukken voor te komen. Ingevolge deze uitnoodiging zijn er ook enkele dezer werktuigen, ter beschikking van den generaal gesteld.

Zoo lichtte dan de morgen aan van *Woensdag den 2*, die dag, op welke onze harten weêr met bange vrees werden bevangen. Was het waar, zooals het gerucht verhaalde, dat er eene wapenschorsing van drie dagen tusschen de beide partijen was bepaald, dan liep deze op heden ten einde. De zoete hoop, welke ons naauwelijks eenige verademing had aangebragt, week bijna geheel, toen wij ontwaar werden, dat de genie op nieuw aan de zoogenaamde blindages en kazematten liet arbeiden. De stads-poorten zelfs, welke tot dus verre niet verzekerd waren, werden met zware balken en boomen bezet. Deze maatregelen, waarvan wij de oorzaak aan eenen te verwachten aanval toeschreven, gaven aanleiding tot nieuwen angst en kommer.

Van den anderen kant, daar het gevreesde bombardement intusschen niet hervat werd, begon onze moed te herleven, en onze hoop op eene naderende overgave vermoerde, naar gelang wij eenige bewegingen zagen, zooals: het aankomen en vertrekken van parlementairen, op *Donderdag den 3*, — het weêr naar buiten gaan van bovengemelde commissie op *Vrijdag den 4*, — het vervoeren der goederen en gelden uit de kazemat van den generaal en meer anderen.

Niet weinig werd onze, telkens door allerhande geruchten, geslingerde hoop bemoedigd, door de lange zamenkomst van genoemde wederzijdsche commissien op *Vrijdag* voormeld. Evenwel vernamen wij nog niets stelligs omtrent den afloop harer onderhandelingen, dan dat het schromelijk bombardement niet weêr hernieuwd zou worden. Dit gaf ons wel moed, maar dachten wij daarentegen aan de hulpmiddelen, welke de generaal nog

bij de hand had om de stad te houden, dan beving ons eene kille huivering.

Toch heeft generaal Rampon tot ons geluk de vesting overgegeven, en ik beslis niet wat hem tot de overgave heeft doen besluiten. Misschien is hij er toe gedrongen, door dat hem uit eigen ondervinding en een gedaan onderzoek, alsmede uit den mond zijner officieren gebleken was, dat het grootste gedeelte zijner manschappen, onwillig was, om de verdediging voort te zetten. Welligt heeft er ook toe bijgedragen, den slechten staat, waarin het voorname hospitaal door het bombardement gebragt was, waar de zieken aan de koude blootgesteld, zonder de noodige geneesmiddelen, den dood moesten inwachten. Ook is het mogelijk, dat hij er toe overging, omdat de burgers, de soldaten in hunne reeds verbrijzelde huizen, niet meer konden bergen, en het beschadigen van een der magazijnen, waarin meel en andere voorraad, door het gruis van de doorschoten muren en glazen, onbruikbaar waren geworden. Eindelijk kan hij het gedaan hebben ter oorzake van den hagcheliijken toestand der rivieren en het dreigende water. Het gevaar dezer lasten was hem door onzen maire, den meergemelden heer Rauws, zoowel als door den hier residerenden ingenieur Goekoop, met veel aandrang, en bij herhaling als zeer gevaarlijk, ja ook door de reeds genoemde commissie uit de burgerij, als zeer dreigend en alles vernielend, met kracht van reden, voorgesteld. Hij kapitulcerde en wij werden daardoor uit den bangen nood gered.

Wat zou, indien de generaal halstarrig had vol gehouden, zijn lot en dat van het garnizoen geworden zijn? Eindelijk had het zich toch op genade of ongenade moeten overgeven. Zou den het lot dergenen, die aan het vuur en

staal ontkomen waren, niet allerrampzaligst geweest zijn!

Zaterdag den 5 en Zondag den 6 werden wij nog niet van de onzekerheid omtrent de onderhandelingen bevrijd, doch de houding en het gelaat van sommige officieren en soldaten, zelfs hunne gesprekken, deden ons vermoeden, dat het einde van hun verblijf binnen onze muren naderde. Zij begonnen openlijk te zeggen, dat de kapitulatie tot stand was gekomen, — dat zij krijgsgevangen waren, — dat zij naar Pruisen moesten, — dat de vijanden (onze verlossers) de vesting zouden bezetten, en dat zij den overwinnaars alles in handen moesten laten enz.

Eindelijk op *Maandag den 7*, werd ons de blinddoek afgeligt. Vijf Pruissische officieren kwamen binnen, en begaven zich dadelijk naar de woning van den generaal. Nu verkeerde alle twijfel in zekerheid, terwijl onze harten, met het uitzigt op eene spoedige verlossing, vertroost werden. Haastig liep men te zamen, om elkander de blijde mare onzer bevrijding aan te kondigen.

O, welk eene vreugde straalde uit ieders oogen, en lachte op ieders gelaat. Honderd gelukwenschen werden geuit en nogmaals herhaald. Nu toch was het zeker, dat de kapitulatie volkomen gesloten was, daar gemelde officieren van het belegerings-korps binnen kwamen, om, zooals wij vernamen, den staat der magazijnen op te maken, en deze te verzegelen, met uitzondering van den nog benoodigden voorraad voor de bezetting.

Eene commissie uit den waterstaat, met den inspecteur-generaal Blanken aan het hoofd, van den kant der belegeraars gezonden, volgde al spoedig die der Pruisen. Volgens het tweede artikel der kapitulatie werd dadelijk van wege de belegerden eene dergelijke commissie benoemd, en daartoe gekozen, uit het heemraadschap van

het Land van Arkel, de heeren W. Mekern, dijkgraaf, en J. van der Cruissen van Hoeij, heemraad, met toevoeging van den meer genoemden ingenieur van bruggen en wegen, A. Goekoop. Deze beide commissiën beraamden te zamen de noodige schikkingen, om ter voorkoming van verdere overstroming, alle bevorens gemaakte doorsnijdingen in de dijken te stoppen; als ook om de Dalemsche verlaatsluis te digten, welk belangrijk werk, met zooveel voortvarenheid, door den heer Goekoop is verrigt, dat na verloop van 2 à 3 dagen geen water meer uit de rivier den beneden-Tielerwaard instroomde.

Na weinige uren oponthoud zag men beide genoemde commissiën weêr vertrekken, zoowel die der militairen als die van den waterstaat.

Hoe kort hun verblijf binnen de stad ook geweest is, hadden wij reeds veel van hen gehoord. Hunne komst was indredaad eene regt blijde boodschap voor ons. Geheel onbewust van hetgeen sedert vele weken buiten de vesting was voorgevallen, vernamen wij door hen met eene ware, ja met eene blijde opgetogenheid, dat Holland's onafhankelijkheid aanvankelijk bestond. Voor het eerst hoorden wij uit hunnen mond al verder, wat er sedert onze insluiting in het herboren vaderland gebeurd was. Genoegzame tijd ontbrak om te vragen en te antwoorden. Genoeg, van toen aan wisten wij, dat wij onze vrienden en bekenden welhaast zouden wederzien, die vrienden en bekenden van welke wij zoo lang waren afgescheiden geweest. Wij zouden weldra van hen vernemen en zij van ons. O, hoe verheugden wij ons reeds met dat blijde vooruitzicht, met dat blijde wederzien! Hoeveel genot beloofden wij ons! De voorsmaak dezer genieting vervulde onze harten met aandoeningen, die beter te ondervinden dan te beschrijven zijn.

Wij mochten nu met grond en onze heep is vervuld. Alleen was het vernemen, dat het garnizoen nog tot den twintigsten de stad zoude bezet houden, eene groote teleurstelling voor ons. Wij moesten geduld hebben, en ook onze vrienden moesten het. Onze bange nood zoude nu welhaast doorgeworsteeld zijn. — Met duizende aandoeningen in het hart zagen zij, toen het oogenblik daar was dat zij de stad mogten naderen, haar weder. Buiten alles verbrand, nedergehouden, verwoest; binnen verarming en ellende! Waar zij met ons het oog wendden, overal de verwoestende hand des krijgs.

Bij eene dagorder van heden *Maandag* werd de bezetting aangekondigd, dat er eene kapitulatie getroffen was. Het hooge woord moest er uit: zij waren krijgsgevangen. Zorgvuldig werden de artikelen der kapitulatie voor ons geheim gehouden. Na den aftogt der Franschen zijn zij meer algemeen bekend geworden; ik deel ze den lezer mede in eene vrije, doch getrouwe vertaling. (Zie bijlage B.)

Vele soldaten en wel bepaaldelijk die van de beide regimenten N. G. van Antwerpen, werden zeer onrustig, zelfs oproerig, zoodra de voornamen inhoud hun bekend was. Dit baarde ons geene geringe vrees daar wij zagen, dat de soldaten hunnen officieren in het geheel niet of met weersin wilden gehoorzamen. In één woord: de orde en de krijgstucht raakten geheel verbroken. En wat ons het meest bekommerde was, dat men onophoudelijk, zoowel bij nacht als bij dag, in de straten met klein geweer hoorde schieten. Menigmaal smorden de kogels ons voorbij of zag men ze onze ramen, deuren of daken doorboren. Het is ten hoogste te verwonderen, dat door deze ongeoorloofde en verregaande baldadigheid niet eenigen het leven verloren hebben. Dieren zijn er de slagtoffers van geworden, zooals onder anderen een paard van den heer C. van Borcharen, dat op

de Markt, bij het voortrekken mijner vrucht, werd doorschoten.

Gedurende deze wanordelijkheden had eene buitengewone desertie plaats. Geheele kompagnien verlieten hare vanen; ja op *Dingsdag den 8* ging bijna een geheel bataillon over het ijs, met hunne ransels op den rug, ter stad uit, met oogmerk, zooals zij zeiden, om zich naar huis te begeven.

Eene dagorder (zie bijlage C) op heden *den 8* uitgegeven, waarbij deze ongeregeldeheden ernstig bestraft werden, doet zien dat Rampon zelf den moedwil dezer knapen heeft ondervonden. De desertie hield evenwel aan en werd misschien oogluikend toegelaten, tot zoo lang de Pruisische voorposten een aantal dezer wegloupers weer stads-waarts bragten. Zoo werden op *Vrijdag den 11* ruim 200 binnangeleid en in de Vleeschhal opgesloten, waar zij tot op den 16 daaraanvolgende zich met water en brood hebben moeten vergenoegen. Eene wacht der mariniers bewaakte hen, terwijl de post aan de woning van den generaal mede door deze waargenomen werd, zeker uit mistrouwen omtrent de N. G., aan wie zij vroeger was opgedragen.

Geruchten van het openbreken van een der kruidmagazijnen, maakten ons beangst, en deden ons met verlangen naar het tijdstip uitzien, dat de bezetting de stad zoude verlaten.

Een geval dat ons zeer bekommerde was, dat wij in den vroegen morgen van *Donderdag den 10* door de brandklok plotseling uit den slaap werden gewekt en dat ons al aanstonds het denkbeeld van nieuwe verwoesting voor den geest bragt.

Een huis, staande aan de Arkelpoort, en toebehoorende aan Dingena van Arkel, waarin eene wacht gehuisvest was, stond, eer het door één' ingezeten gemerkt was, in lichtelaaije vlam. Aanstonds waren de brandspuiten op de been en bragten dadelijk hulp aan. Niet dan met veel

moeite werden de naast-aanstaande huizen en schuren, met hooi en andere brandbare stoffen opgevuld, behouden, terwijl dit huis geheel uitbrandde. Onderscheidene goederen, door de eigenares op eene bovenverdieping geborgen, zijn door de vlammen verteerd geworden.

Veel kruid, in de nabijheid geborgen en waarover reeds duizende vuurvonken zich verspreidden, bleef gelukkig bewaard. Indien dit kruid ware ontvlamd, dan was gewis de ramp van den 30 Januarij schrikbarend voor onze stad hernieuwd, en mogelijk nog verre overtroffen geworden. Het gevaar, waaraan wij daardoor waren blootgesteld, noopten ons tot maatregelen van bevrijding. De opperbrandmeesters besloten, onder goedkeuring en medewerking van den maire, als ook van den generaal, om des nachts eene brandwacht op de been te houden, ten einde steeds bij de hand te zijn.

Van heden af aan betrok, ingevolge gemelde overeenkomst, elken nacht een derde deel der manschappen van eene spuit, onder geleide van eenen opperbrandmeester, de gezegde wacht, welke in de zoogenaamde oude hoofdwacht haren intrek nam. Onderscheidene patrouilles dezer burgers doorkruisten des nachts de straten, en hadden, op order van den generaal, overal, zelfs in alle wachthuizen der soldaten, vrijen toegang, terwijl zij, waar men een te groot vuur of te veel licht ontdekte, bevel tot vermindering of geheel uitblusschen konden geven. De wacht bleef bij afwisseling der manschappen tot den 20 *Februarij*, de dag der overgave, in stand. Menig ongeval heeft zij misschien verhoed.

God lof, wij bleven van vernieuwde ramp, bij onze reeds zoo menigvuldige rampen, bevrijd.

In den voormiddag van dezen dag kwam wêér eene commissie van 3 officieren, uit het belegeringskamp in de stad. Men hoorde, dat zij

naar de oorzaak van gemelden brand onderzoek kwam doen.

Dezer dagen zag men nu en dan, tot onze groote vreugde, enkele der inwoners, welke vooraf de stad verlaten hadden, weêr binnen onze muren komen: dit binnenkomen was evenwel van vele moeite vergezeld, naardien de onderscheidene posten, zoowel die der belegeraars als der belegerden, de menigte verhakkingen, barrières, enz. welke men door moest, nog al wat ophielden. Ook eenige bewoners van onzen omtrek waagden het, om ons te komen verblijden, welke evenwel niet anders dan na veel oponthoud, meestal over het ijs, de stad in- en uitkwamen. Door hen konden wij de groote gebeurtenissen, welke ons vaderland en Europa ondergaan hadden, geregeld vernemen.

Hoe klopten onze harten van blijdschap bij ieder verhaal, bij iedere gebeurtenis, die wij uit hunnen mond vernamen. Wij hadden weêr een vaderland!

Sommige burgers begaven zich ook in stilte buiten de stad; dit evenwel ging met gevaar des levens vergezeld. Ik zelf heb dit ondervonden, want de soldaten op de wallen schoten op hen, die het durfden wagen, de banden te verbreken, waarin zij zoo lang gezocht hadden. Wat doet men al niet, om zijne betrekkingen, waaraan men door de banden der teederste vriendschap gehecht is, na zulk een lang en bang afzijn, te mogen onarmen! Passen kon men zeer weinig of in het geheel niet bekomen, en waartoe zouden die ook dienen? De voorposten der belegeraars lieten niets door; maar hielden alles tot den 20 Febr. in de vesting opgesloten.

Verzekerd dat na zooveel geleden rampen, de morgen eener verkwikkende rust aan de kimmen begon te dagen, ging men met meerder vertrouwen en vasteren moed aan het werk, om straten en huizen op te ruimen, en zooveel mogelijk te herstellen. — Herttellen konden wij evenwel weinig, daar de voornaamste bouwstoffen, zooals dakpannen en glas, ons

ontbraken. Wij deden echter wat wij konden, om ons in onze woningen voor het nat en de koude te beveiligen. Sommige deelen onzer huizen, als het minst noodig, werden van hun dak beroofd, om een ander meer noodzakelijk deel tegen wind en weder te beschutten. Planken namen de plaats onzer glasramen in, en ten gevolge daarvan verving eenig kunstlicht het licht van den dag.

Hoe somber onze woningen hierdoor werden, waren zij ons echter veel bevalliger, veel rustiger, dan de treurige plaatsen, waarin wij onszoo vele onrustige en angstige uren, ja dagen en nachten lang, onder het kanongebulder, hadden moeten opsluiten.

Onze woningen, kelders, kluizen en kazematten, werden dan allengskens van de menigte materialen ontdaan, welke voornamelijk, gedurende het bombardement, er op en om en nevens opgehoopt waren geworden. Genoegzame handen schienen te ontbreken, om deze talrijke hoeveelheden, gevolgd bij die, welke sedert vele weken op de straten verzameld lagen, met den vereischten spoed naar de daartoe bestemde plaatsen te vervoeren: men ging derhalve zeer langzaam met dit werk voort. Maar al te zeer ontwaarden wij nogtans de dringende noodzakelijkheid, om onze woningen en straten te reinigen. Dit toch was inderdaad onvermijdelijk, ter bewaring onzer gezondheid, die, door de schokken, welke wij verduurd hadden, zoo veel geleden had. Er verliepen evenwel nog vele weken, want ieder vond zooveel op te ruimen, alvorens de menigte vuilnis kon vervoerd worden.

Een aantal werklieden, die de zoo gepast voor ons zorgende regering van Dordrecht ons na de ontsluiting der stad ten haren koste heeft toegesonden, heeft ons de geheele ontruiming gemakkelijk gemaakt.

Nu naderde al vast de dag onzer aanstaande

lotsverwisseling, en was onze blijdschap daarover groot, — zij werd echter, men moet het zeggen, niet weinig gematigd, doordat rampendienons getroffen hadden, en welke wij nu (12 Februarij) en volgende dagen eerst met meerdere bedaardheid konden beschouwen. Allerwege was het verwoesting. Alles riep ons luide toe, om hulp, om herstel. Trad men zijne woning of die eens vriends binnen, dan beefde men angstig terug, op het zien van zooveel vernieling, als het bombardement had te weeg gebracht.

Hoe gaarne wilde ik mijne lezers in een aantal onzer woningen, zelfs in onze bedehuizen leiden, om hen in den geest de rampen, die onze stad zoo zeer getroffen, zoo diep vernederd hebben, te laten aanschouwen. Hoe gaarne wilde ik met hen den weleer zoo vrolijken, zoo bevalligen omtrek doorwandelen, dan kon, ja dan moest ik hen zeggen: dáár tierden onze lommerrijke lanen, — dáár bloeiden onze rijke boomgaarden, — dáár prijkten onze lustige tuinen, — dáár stonden onze bevallige tuinhuizen en koepels, — dáár verhieven zich des landmans hechte gebouwen, waarin hij den overvloedigen voorraad zijner vette beemden en vruchtbare akkers verzamelde, — dáár . . . doch genoeg! Ik zou hen op eene onbevallige vlakte, op treurige steenhoopen, op jammerlijke overblijfsels van verwoesting moeten wijzen!

Ik kan de ramp, die ons omgeeft, niet genoegzaam beschrijven; doch ik wil iets doen: ik geloof verplicht te zijn, onze geledene schade meer zichtbaar te vertoonen. Ik zal eene opgave mededeelen van de schade, welke wij voornamelijk door het bombardement, maar ook door de belegering tevens hebben geleden. Gaarne had ik al de huizen en gebouwen aangestipt; dit werk was evenwel te omslagtig: ik heb er dus van moeten afzien. Bijna alle huizen en alle ingezetenen had ik in dat geval

*

moeten optellen, dewijl er slechts een zeer gering getal woonhuizen onbeschadigd zijn gebleven, en welligt geen één burger, die niet, hetzij dan meer, hetzij dan minder verlies ondergaan heeft.

Ik laat hier eene opgave volgen van die inwoners, welke het meeste geleden hebben. Ik heb deze opgave getrokken uit de lijst, welke door de regering is opgemaakt, volgens eene den burgers op den eed gevraagde begrooting van schade. Deze schade vooral, voor zooveel die door het bombardement is veroorzaakt, door de wijkmeesters en werkbazen reeds opgenomen zijnde, was dus voor het grootste gedeelte bij de regering bekend.

Mogt ik hier of daar mistasten, dan is dit geheel buiten mijne schuld, daar ik gezegde lijst getrouw geraadpleegd heb. Sommige inwoners hunne schade niet opgegeven hebbende en gevolgelyk niet op gezegde lijst gebragt, heb ik ook niet kunnen vermelden. — Eerst zal ik aanstippen de namen dier eigenaars van gebouwen, huizen en andere eigendommen, welke van 22000 tot 1000, en dan die, welke van 1000 tot 400 gulden schade bekomen hebben. Daaronder is echter niet begrepen die, welke aan meubelen, winkelgoederen, kleederen, zelfs door de lange inkwartiering, veroorzaakt is. Deze te zamen genomen, zou nog eene aanmerkelijke som belooopen.

Degenen die schade hebben van 22000 tot 1000 gulden zijn :

G. Aben, B. Advocaat, H. van Aken, de erven G. van Appeltere, S. C. van Appeltere, T. van Arkel, J. G. Begheijn, N. W. Blom, R. Blom, H. N. Boellaard 12), C. van Borcharen 13), G.

---

12) Diens papiermolen, buiten de stad staande, is door het garnizoen gedurende de belegering afgebroken en meestal op de bivouacs verbrand.

13) Hieronder is ook de azijnmakarij gerekend, welke aanmerkelijke schade geleden heeft. 300 tonnen azijn gingen alleen verloren, doordien eene bom in eene volle kuip sloeg.

Bouwman, D. Boxman, Boxman en Spijken, J. Boxman, Broeksmit en van der Koog 14) C. Bruynis, B. Bruystens, wed. A. Bijl, T. den Dekker, De St. Joris Doelen, J. C. van Gennep, K. van de Giessen, wed. A. Goetsee, D. de Graaff, J. C. Broeders ten Hagen, C. van den Handel, J. van Hees, L. van Hengstum, J. Heykoop, G. H. van Hoey, de Groote of St. Jans Kerk, G. de Koning, W. Kraayveld, G. Kuyl, W. Kuyper, M. Kusters, W. Lankhaar, S. J. van Leeuwen, C. de Leur, F. Linstee, de Erven G. van Lom, 15) J. E. van Loon, H. van Maaren, J. van Maaren, F. van Maaswaal, J. C. van Meerten, de Erven M. C. Meuleman, 16) J. van Meulen, T. P. Mesenig, J. Milot, R. Monshouwer, B. Muylwijk, C. van Nispen, W. van Oosterwijk, A. Pelkington, de Erven T. Pelt, de Erven H. Ravenswaay, R. Rom Jz., J. Romijn, J. M. J. de Rouville, J. F. van Rijsoort, P. van 't Sant, A. Speelman, 17) T. Stam, M. van der Steen, A. Spruyt, J. Stip, J. van Tiel, J. van Tilborgh, W. Valke, het Burger Weeshuis, M. en A. de Widt.

---

14) De pelmolen waarvan op blz. 89 gesproken is.

15) Hierbij behoort het groote hospitaal, welk fraai gebouw, zooals reeds gezegd is, vreesselijk geteisterd is geworden.

16) Het huis van wijlen den heer M., gedurende het bombardement door G. Huyzenbeek bewoond, werd door eene bom getroffen, op welk schrikkelijk oogenblik zijne vrouw, door doodsangst gedreven, met hare vijf nog zeer jonge kinderen, het dadelijk uitbarstende monster ontvlood, om in een ander huis eene veiliger schuilplaats, zooals zij meende, te vinden. Ook dáár naauwelijks binnen gekomen, slaan de stukken en flarden om haar en hare kindertjes ter neder. Gelukkig ontkwamen zij zonder gekwetst te worden.

Weer een staaltje van zonderlinge bewaring, waarvan men er zoo velen opgemerkt heeft.

17) Men wil dat diens woonhuis, door de laatste bom, welke de belegeraars in de stad hebben geworpen, is verbrij-

Wel is waar, dat maar één enkel nummer onder dezen op 22,000 gulden schade is geschat, (de andere toch zijn van 2 en meer nummers) niettemin zijn er toch nog verscheidene inwoners onder dit getal die van 17 tot 10, 8, 7, 6, 5 en 4000 gulden verlies ondergaan hebben.

Die, welke van 1000 tot 400 guldens schade hebben, zijn:

A. W. van Amerongen, Wed. J. van Appeltère, D. van Arkel, F. van Asch, A. van Balen, Jan van der Beek, Joris van der Beek, L. de Beer, J. D. Beman, J. Bollee, Wed. Boom, P. de Boom, Wed. F. de Blij, F. Bronkhorst, J. de Bruyn, J. Buller, W. B. Cappelhoff, C. Ceelen, J. den Dekker, J. Drijver, Wed. Duyser, A. van Erp, J. E. H. Faul, G. en H. Galenkamp, A. van de Giessen, Goudoever en Comp., H. J. van Goudoever, A. Goudriaan Kz., S. Groenhouwer, H. de Groot, W. Hanssen, H. Helloo, W. Herlaer, P. J. Hoeben, Wed. J. J. van Hoey, A. Horneer, T. Horneer, L. de Jong, de Luthersche kerk, D. de Keyzer, D. van Krieken, K. Kuyt, H. de Leeuw, C. Loeve, van Maaren en Rom, P. Meerhout, W. Mekern, A. Metman, P. van Meurs, J. van Muylwijk, A. Naaldenberg, A. van Oosterwijk, J. Ouwens, J. Pas, de Erven M. Pelt, L. van der Pol, W. Pol, J. Pompe, J. van Renesse, Mevrouw Rom, W. Roosendaal, G. de Rooy, L. van 'tSant, G. Sebel, Wed. Sizoo, C. Smits, M. Snoeck Hz., L. Stellenboom, C. Stufkens, Wed. J. C. van Teylingen, N. J. Verhoeff, J. van der Wal, Wed. van der Wiel, G. de Zeeuw Jz.

Uit deze lijst blijkt, dat er 74 inwoners zijn, die ieder aan een of meerdere panden, aan ver-

---

zeld geworden. Wel is waar, eene kleine bijzonderheid; maar deze laatste trof dan toch gewis!

schade van gebouwen of eigendommen, meer dan 400 gulden schade hebben, terwijl een groot gedeelte daarvan zelfs op 9 à 800 en anderen elk op 7, 6 à 500 gl. berekend is geworden. Daarenboven zou ik nog 253 burgers kunnen noemen, die ieder beneden de 400, dat is, van 3, 2, 100 gl. enz. verlies geleden hebben. Om de langwijligheid te vermijden, moet ik deze evenwel onvermeld laten.

Hoezeer deze beide bovenstaande lijsten doen zien, dat de bewoners onzer stad veel, zeer veel geleden hebben, is de opgave niet voldoende om het geheel der schade te kunnen berekenen: laat ik er dus, tot beteren verstande, nog eenige algemeene ophelderende aanmerkingen bijvoegen.

De eerste is, dat van al de gebouwen of nummers der geheele stad, ten getale van 1382, er slechts ongeveer 300 onbeschadigd zijn gebleven. Hieronder zijn evenwel zeer weinige woonhuizen van aanbelang, daar deze nummers, voor het grootste deel, niet anders zijn dan kleine huisjes in stegen, of op afgelegene plaatsen, schuren, stallen of sommige tuinen met huane tuinhuisjes, binnen den omstreik der wallen gelegen. In wijk C, onder anderen, bevattende 336 gebouwen, waaronder vrij aanzienlijke zijn, is er niet één buiten schade gebleven. De ramp deze wijk alléén overkomen, wordt geschat op ruim 106000 gulden.

Ten tweede: de eigendommen aan de stad behorende, zooals het stadhuis, de groote toren, de Latijnsche en Fransche schoolgebouwen, de waag, het gevangenhuis, de bruggen en heulen, zoo in als buiten de stad, al haar omgehouden plantsoen 18)

18) Niet minder dan 4500 boomen van verschillende soorten, alleen aan de stad toebehoorende, zijn gedurende de belegering gekapt geworden. Kon men nog die berekenen, welke het Land van Arkel, en vele particulieren verloren hebben, dan zou dit getal welligt verdubbeld behooften te worden.

enz. worden op een verlies van 18- à 20000 gulden geschat. Denken wij hierbij nog aan de schade der afgebrande Gorinchemsche watermolens!

Ten derde, kan ik de schade aan de landsgebouwen, zooals aan magazijnen, walmuren, bruggen enz. waarbij men nog kan tellen de menigte boomen, die op de wallen geveld zijn, en waarvan geene begrooting gemaakt of mij bekend is, niet opgeven.

Genoeg: de reeds volgens gemeldelijsten bekende verliezen kunnen op bijna 300000 gl. worden geschat, en deze wel voornamelijk binnen de stad. Voegen wij hierbij wat de oorlogswoede nog buiten hare muren, dat is, op haar grondgebied of in hare banne heeft verwoest, dan kan men veilig stellen, dat onze schade meer dan 400000 belooft.

Ziedaar, lezer! op welken prijs de gebeurtenissen van den winter van 1813 op 1814 ons zijn te staan gekomen. Gewis een prijs, groot genoeg, om ons regtmatig te bedroeven. En geen wonder, daar bij dit verlies nog vele rampen, zoowel vóór als onder de belegering, ons hebben getroffen. Moest ik er de geschiedenis van ophalen en vermelden, dan zou ik moeten wijzen op het nadeel dat onze stad voorzeker anders eene der welvarendste Hollandsche landsteden, geleden heeft van het tijdstip af aan, dat het toenmaals alles overweldigende Fransche rijk, het tegen ons overliggende Land van Altena enz. aan Holland heeft ontruikt 18).

Was de ligging onzer stad, aan de zamenvloeiing van drie rivieren, zooals: de Linge, de Waal en de Maas, weleer eene rijke bron voor onzen handel, — de winstgevende scheepvaart op de laatstgenoemde rivier, was van toen af, voor ons verloren. Nog meer is onze welvaart gefnuikt geworden, zoodra Hollands bestaan

18) Ik bedoel den bekenden afstand door den gewezen koning Lodewijk, in het jaar 1810.

geheel werd vernietigd, en onze handel en nijverheid door de Argusoogen der douanen, werden begluurd. Deze onspoed ging de belegering vooraf. Nog doodelijker slag werd ons toegebracht, zoodra de Fransche legerbenden zich binnen onze muren opsloten. Geen handel, geen winst meer. Iedere dag bragt verlies, bragt schade aan! Denken wij daarenboven aan den volslagen stilstand van iedere winstgevende bezigheid, — aan de drukkende in-kwartiering, — aan de veelvuldige requisitien, — aan het schaarsche levensonderhoud, waaraan het, vooral in de laatste helft der belegering, velen mangelde, — aan de menigte sterfgevallen, gevolgen der schrikken en angsten, welke het verwoestend krijgsgeweld ons hebben aangebragt. En wanneer wij eenen blik op de verwoesting buiten onze stad wierpen ach! het tooneel dat zich daar vertoonde, dreef ons, zoo menigmaal als wij het aanschouwden, met droefheid vervuld, naar onze woningen terug. Gerust mogen wij de schade, die Gorinchem door het beleg geleden heeft, op vijf ton gouds schatten.

Hoe hevig de belegering en het bombardement was kan nog uit het volgende blijken. In zes onderscheine aanvallen zagen wij ons door eene menigte werktuigen van verschrikking, aan dood en vernieling blootgesteld. Hierbij tel ik nog niet eens de veelvuldige aanvallen der kanonneerbooten, wier kogels ook een aanzienlijk aantal zouden uitmaken. Alleen in den nacht en dag van den 30 Januarij schoot men volgens eene naauwkeurige opgave niet minder dan 832 kogels, meest allen van 24 pond en nabij de 400 bommen en granaten op ons af.

Vrijdag den 18 kwamen weêr Pruisische commissarissen in de vesting, om de magazijnen over te nemen.

Wij hielden ons intusschen onledig met de voorbereidselen tot den ontvangst der geallieerden.

Zoo werden *Zaterdag den 19* en den volgende nacht, door velen gebezigd, tot het vervaardigen van groen en andere sieraden, waardoor wij onze vreugde, op onzen verlossingsdag, zouden aankondigen. Alle maatregelen, zoo wel van den kant der regering als van dien der burgerij, werden genomen, om dien lang gewenschten dag, vrede-lievend en eensgezind, met eene algemeene blijdschap te vieren.

Om zooveel mogelijk alle wanorde, die plaats zou kunnen hebben, voor te komen, ontvingen twaalf inwoners van wege den maire eene uitnoodiging om zich naar het stadhuis te begeven. Zij werden verzocht, om een gedeelte der burgerij op te roepen, ten einde twee kompagnien gewapende manschappen te formeren, welke den volgende dag, ter handhaving van orde en rust, werkzaam zouden zijn. — Was men gedurende de belegering vrienden en altoos bereidvaardig om elkander ten dienst te staan, waren wij als eene familie vereenigd om elkander te helpen, ook nu was ieder gereed, om dienst aan allen bewijzen. Officieren en schutters vonden zich allen vereerd, om aan de zoo gepaste uitnoodiging van het hoofd van ons stadsbestuur, te beantwoorden. De eersten werden bij acte van den maire in de volgende rangorde in hunne posten aangesteld, terwijl ZEd. zich met het opperbevel belastte.

Eerste compagnie de heeren: J. C. Scharp, 1e kapitein; J. C. Meuleman, 2e kapt.; J. Spijker, 1e luitenant; D. de Graaff, 1e luit.; F. de Veer, 2e. luit.; J. Kraayveld, 2e luit. Tweede compagnie. J. F. van Rijsoort, 1e kapt.; R. Rom Jz., 2e kapt.; G. H. van Hoey, 1e luit.; B. van Eten, 1e luit.; C. van Maaren, 2e luit.; J. C. Boonzajer, 2e luit.

De morgenstond van den 20 *Februarij* 1814 waarop Gorinchem aan het herboren vaderland moest teruggegeven worden, brak vrolijk en liefelijk aan.

Het was Zondag. Bij het aanbreken van den dageraad wapperden reeds eenige Hollandsche vlaggen van molens en schepen; weldra zag men ze van de torens waaijen, en op dit voorbeeld werden er ook velen uit de huizen en andere gebouwen gestoken. Het aloud Oranjeteeken, die leus van vereeniging der Nederlanders, blonk in een oogenblik allerwege, terwijl de huizen met groen, bogen, kransen en verscheiden sieraden prijkten. Burgers en militairen wemelden door elkander en vervulden de straten. De eersten wachtten, opgetogen van vreugde op het ontsluiten hunner driemaandsche stadsgevangenis, terwijl de anderen zich, op het roeren der trom, gewapend en met hunne ransels beladen, naar de Markt en nabij gelegen straten en pleinen begaven. Hier schaarden zich diegenen, welke hunne vanen nog niet verlaten hadden, bij bataillons en kompagnien om hunnen nu ras naderenden uittogt te beginnen.

De voorgemelde burgerkompagnien kwamen ter zelfder tijd onder de wapens, welke hun uit 's lands tuighuis waren uitgereikt, en namee post voor het stadhuis. Al spoedig rukte een detachement Pruissische ruitery door de Arkelpoort binnen, terwijl de wachten door voetvolk van dezelfde krijgslieden bezet werden.

Honderden, ja duizenden onzer landgenooten, van alle kanten, zoo te voet, met rijtuigen, als op schaatsen toegesneld, stroomden intusschen ter stad in, om dezen blijden dag met Gorinchem's bewoners te vieren. Anderen verzamelden zich nabij de wallen en aan de Arkelpoort, om het uittrekken der krijgsgevangenen te zien.

Het zoude mij moeilijk zijn om de veelvuldige aandoeningen en gewaarwordingen te beschrijven, welke, bij het eerste ontmoeten van zoo vele bloedverwanten, vrienden en bekenden, onze ziel beurtelings overstroonden. Na eene lange en bange scheiding zagen wij elkander nu weêr.

Tijd ontbrak deze, om onze zoo geteisterde woningen te zien, en om te vernemen, hoedanig ons lot en onze behandeling geweest waren, — gene om te vragen, te vernemen en te hooren, naar alles wat er in het herboren vaderland, sedert onze insluiting, gebeurd was.

Bij het naderen der stad, en op het zien van de vele verwoesting, welke alom zoo luid sprak, konden onze vrienden, bekenden, ja zelfs vreemden, niet anders, dat met weemoed en eene warme deelneming in ons lot, haar binnen treden. Deelneming en eene welgeplaatste nieuwsgierigheid voerden hen naar ons toe, en hoe gaarne, hoe vriendschappelijk ontvingen wij hen, en hoe zeer verheugden ons hunne tegenwoordigheid. Aangename en overgetelijke oogenblikken.

Alles tot den afmarsch in gereedheid zijnde, begon het garnizoen, omtrent nog 3000 man sterk, des voormiddags ten ruim 10 ure zijnen uittocht door de Arkelpoort. De generaal Rampon met zijnen staf en de beide commissarissen van oorlog reden met drie rijtuigen vooruit. Buiten de poort gekomen, hielden zij een kort gesprek met den Pruissischen bevelhebber, en vertrokken vervolgens onder geleide van eenige officieren en huzaren der Pruisen naar Utrecht.

De volgende orde werd bij den uitmarsch der troepen in acht genomen: 1° De kanonniërs openden den optocht; 2° de mariniers volgden; 3° de ontwapende Friesche N. G. en verdere Hollanders; 4° de beide regimenten Brabantsche benevens de Fransche N. G.; 5° de gendarmes met de bagage.

Allen waren zij, luidens de kapitulatie, van geweer en wapenen voorzien, met de officieren der verschillende corpsen aan het hoofd. Naar gelang zij buiten gezegde poort kwamen, trokken zij voorbij de aldaar geschaard staande Pruissische en Hollandsche troepen en begaven zich in onderscheidene afdeelingen op een ter zijde van den weg

gelegen weiland. Naarmate zij opmarcheerden, werden zij in quarrees door de Pruisen ingesloten en legden aldus voor hen de wapenen neder, welke daarna op wagens stadwaarts werden gevoerd.

Gedurende hunne ontwapening deed zich een algemeen vreugdegejuich onder de omstanders hooren; doch uitbundig waren de vreugdetoonen toen de gendarmes van hunne paarden stapten om ze voor altijd te verlaten, en ontwapend werden. Alom hoorde men toen, als de zegepraal der overwinning: Leve Oranje, Oranje boven! uitgalmen.

Dit voor ons zoo zonderling en inderdaad grootsch schouwspel geëindigd zijnde, vertrokken zij bij troepen, onder een genoegzaam Pruissisch geleide, naar de plaats hunner bestemming.

Eenige officieren der belegerden en nu krijgsgevangenen, welke in Brabant en voormalig Oostenrijksch Vlaanderen te huis behoorden, kregen op hun verzoek verlof om naar de vesting terug te keeren. Deze, zoowel als de tijdens het beleg ontwapende Hollanders, zetten het Oranjeteeken op en gingen weder stadwaarts, van waar zij na verloop van weinige dagen met vreugde naar hunne haardsteden zijn teruggekeerd. Ook genoot de geheele kompagnie artillerie-veteranen, hoewel Franschen zijnde, dit geluk, en werd zij van hier naar Woudrichem verlegd, van waar zij naderhand naar Delft en vervolgens naar Frankrijk is vertrokken. — De zieken en gekwetsten bleven tot aan hunne herstelling in de stad.

Bij den aanvang dezer plegtigheid hadden zich ook naar buiten begeven de even te voren aangekomen commissaris-generaal, de heer Donker Curtius, vergezeld van den maire en eenige regeeringsleden, om hunne opwachting bij den Pruissischen bevelhebber te maken. Niet weinig werd het plegtige van dit oogenhlik door zulk een aanzienlijk gezelschap verhoogd en opgeluisterd.

De ontwapening van het garnizoen afgeloopen

en de krijgsgevangenen afgemarcheerd zijnde, trokken de Pruisische en Hollandsche troepen, ten getale van 3- à 4000 man, met eene afdeeling ruitery in de voor- en achterhoede geschaard, statig naar de stad op. Aan de barrières genaderd zijnde, werden door den maire de sleutels der vesting, op een wit satijnen kussen gelegen, met eene toepasselijke aanspraak, den commandant der zegevierende troepen aangeboden, en door deze aangenomen. Dadelijk vertoonde de bevelhebber de zoolang betwiste sleutels aan de overwinnaars, welke daarop eenen luiden vreugdekreet, door de omstanders menigmaal herhaald, aanhieven.

Terwijl dit tooneel aan de poort vertoond werd, gingen er patrouilles van bovengemelde compagnien gewapende burgers door al de wijken en straten der stad rond. Alles was in de beste eensgezindheid; vreugde en genoegens heerschte alom. Men bleef evenwel waakzaam tot tegen den avond, toen alle militaire posten bezet zijnde, de officieren met hunne manschappen van wege het stadsbestuur, voor hunne bewezene diensten bedankt werden, en vervolgens afmarcheerden.

Onze verlossers trokken binnen, onder een fraai muziek der burger-muzikanten, welke, om dezen blijden dag nog meer luister bij te zetten, zich daartoe vrijwillig en *corps* vereenigd hadden. Het duizendmaal herhaald vreugdegejuich van: *Leve Oranje, Oranje boven!* vergezelde hen, door alle straten, tot op de Markt, waar de troepen andermaal door gezegde muzikanten ontvangen werden. Het aloud en geliefd *Wilhelmus van Nassauwen*, werd met algemeene blijdschap gehoord, en door de menigte met luide vreugdekreten beantwoord. De noodige schikkingen, ter bezetting der verschillende posten en wachten gemaakt zijnde, trokken de nieuw

aangekomen troepen af en werden bij de burgers ingekwartierd.

Met een hartelijk genoeg onderscheidden wij onder deze lieden een corps onzer landgenooten, dat, in Duitschland de Fransche vanen verlaten hebbende, zich met geestdrift onder die van Oranje en het vaderland geschaard had. Daar dit mede eenigen tijd het belegeringscorps, dat voor onze stad stond, uitgemaakt had, deelde het ook nu in de eer, om haar met de bondgenooten, de Pruisen, in te nemen. Met welgevallen ontvingen wij deze dapperen, waaronder wij eenige van onze stadgenooten telden, als overwinnaars binnen onze muren. Des anderen daags togen zij naar elders de overwinning te gemoet. Ware hunne bestemming niet anders geweest, dan hadden wij ze gaarne onder ons gehouden.

Deelde ieder in onze vreugde, trachtte ieder als om strijd dezen dag te vervrolijken, ook deden dat eenige dappere Hollandsche zeelieden. Het waren diezelfde, welke ons eenige weken vroeger met hunne kanonneerbooten menigmaal beangstigd hadden en daarmede de dienst op de batterijen tegen ons hadden verrigt. Nu kwamen zij in den namiddag van dezen dag, om door hunne vrolijkheid de blijdschap en de algemeene levendigheid, welke zich overal in de stad vertoonde, te vermeerderen. Zoo mengden zich militairen van alle rangen, en burgers van alle standen, onder elkander, om zich te zamen over onze lotsverwisseling te verheugen.

Het was des namiddags ten ruim twee ure, toen wij ons geheel aan Frankrijks overheersching ontruikt zagen. Nu de stadspoorten open en geheel onbelemmerd waren, togen allen, zoo inwoners als van elders gekomen vreemdelingen, het bevrijde, het verlost Gorrinchem binnen. Allen gaven zich aan de vreugde over, waarvan iedereen zijn boezem als overstroomd gevoelde.

Deze vreugde werd nog aanmerkelijk verhoogd, ja geheel ten top gevoerd, toen men vernam dat de reeds gemelde commissaris-generaal, met den districts-commissaris, al de regerings-collegien onzer stad op het raadhuis had te zamen geroepen, en aldaar deze met eene plegtige en treffende aanspraak van den eed, weleer aan den Franschen keizer gedaan, had ontslagen en op nieuw, in naam van Neêrland's vorst, in hunne respectieve betrekkingen had aangesteld.

Vervolgens werd Willem de Eerste tot souverainen vorst uitgeroepen, en van de puije van het raadhuis de proclamatie van Z. K. H., inhoudende de aanvaarding der souvereiniteit, afgekondigd. Daarna werd onze heugelijke verlossing en de terugkeering onder het bestuur van Neêrland's geliefden vorst, in eene proclamatie den volke medegedeeld. (Men vindt dit stuk in bijlage E.)

Hoewel van dadelijk levensgevaar en de rampen des oorlogs bevrijd, verkeerden wij nogtans om verschillende redenen in een bekrompen toestand, en tevens in eene merkbare behoefte van levensvoorraad. Eene groote hoeveelheid vleesch, brood, gepelde gerst, azijn, zout, olie, jenever, boter, kaas, stokvisch, tabak, benevens gemaakte mans- en vrouwenkleederen, werden daarom op 26 wagens aangevoerd, terwijl nog daarenboven 6 schoone ossen ter stad ingedreven werden. Deze aangebragte voorraad werd onder de ingezetenen, als uit de vaderlijke hand des vorsten, door den braven H. J. van Goudoever aan de meestbehoevenden uitgereikt. Voorts hebben de heeren H. J. van Eeten, J. van Maaren en C. Weijers zich wel willen belasten met de gepaste uitgifte dezer zoo noodige verkwikkingen.

Onder al de vreugde van dien dag gevoelde men inzonderheid de verpligting om den God der Heerscharen voor onze verlossing en bevrijding plegtstatig te danken. De uitdrukkelijke begeerte van

den vorst en tevens die van onzen commissaris-generaal noodigden ons zoo gepast als pligtmaticg daartoe uit. Ten dien einde begaven zich des namiddags om vier uren voornoemde commissaris van ons departement, benevens die van het district, vergezeld van al de aanwezige zijnde leden der onderscheidene regerings-collegien, naar de Grootte Kerk. De oudste onzer Nederduitsche Hervormde leeraren, de weleerw. heer Thoof, hield daar naar aanleiding van Joh. V vers 14, eene toepasselijke rede en besloot deze korte doch plegtige zamenkomst, met hartelijke dankzegging aan den algoeden Vader der stervelingen voor onze bewaring en eindelijke verlossing uit den bangen nood, waarin wij zoolang gezucht hadden.

Deze in de geschiedenis der Arkelstad immer zoo gedenkwaardige dag, werd met eenen vriendschappelijken maaltijd in den Doelen besloten, waarbij de commissarissen voormeld, verscheidene leden der regering, zoowel van de regterlijke als burgerlijke, en vele Pruisische hoofdofficiëren tegenwoordig waren.

Vriendschappelijke en broederlijke vreugde met dankbare blijdschap over onze redding, verhoogden den luister van dit gul en plegtig zamenzijn.

Hier reken ik mijne taak voor afgedaan. Ik heb getracht alles, wat met betrekking tot de belegering van Gorinchem merkwaardig was, te schetsen.

Indien elke kleinigheid, hoe gering zij ook schijnen moge, merkwaardig wordt, wanneer zij met den grooten loop der zaken in verband staat; dan is ook die belegering belangrijk genoeg, om aan de vergetelheid ontrukkt te worden. De belegering onzer stad stond toch in verband met de krijgsbedrijven der groote geallieerde mogendheden. Om hun verheven doel te bereiken, — om de rust aan Europa weder te geven, moest ook Gorinchems veste voor hunne zegevierende wapenen bukken.

Veer ik eindig, wil ik nog eene proeve vermelden van de vaderlijke zorg, die Neerlands geliefde souvereine vorst, de latere koning Willem I voor de geteisterde bewoners van Gorinchem aan den dag legde.

Al dadelijk toch bij de aanvaarding van zijn bestuur, ontwaarden wij zoo vele blijken zijner zorgende goedheid jegens ons. Naauwelijks waren wij tot de groote Hollandsche familie teruggekeerd en tot kinderen van een en hetzelfde huisgezin aangemonen, of wij ondervonden de weldadige uitwerkselen van zijn zacht en liefdeademend bewind. Toen wij behoefte hadden, ontvingen wij de vervulling daarvan als uit zijne hand. De armen werden gekleed, de hongerigen gespijsd.

N A S C H R I F T

VOOR DEZE NIEUWE UITGAVE.

Vijftig jaren zijn vervlogen sinds de gebeurtenissen plaats grepen, die in dit boekje vermeld staan. Nederland heeft het gouden feest zijner herboren vrijheid gevierd en ziet met dankbaarheid terug op de halve eeuw, die laatstelijk is voorbijgegaan. Zegen, bloei en welvaart is ons volk in ruime mate ten deele gevallen, en ook Gorinchem mag roemen, dat het daarvan niet verstoken was. Drie vorsten uit het huis van Oranje hebben de teugels van het bestuur in handen gehad en onder hunne regering heeft Nederland langzamerhand de smarten vergeten, die het onder de vreemde overheersching verduren moest.....

Vergeeten?..... neen, zoolang het Nederlands gevoel in de borst van elken Nederlander niet is verdoofd, zullen de jaren 1810—1813 een

smartelijken indruk maken. Zoo lang het „Nederlands bloed door onze aderen zal vloeijen,” zullen wij met weemoed de rampen bepeinzen, die ons lieve vaderland toen troffen. De tijd heeft veel verzacht van het harde oordeel, dat bij of kort na de omwenteling over Napoleon en zijne satelieten geveld is geworden. Men begint zelfs Frankrijks eersten keizer een groot man, een knap wetgever, een kundig krijsoverste te noemen. Men geeft hem den eertitel, als zou hij de staatsorkanen van Europa in het laatst der vorige, en het begin dezer eeuw bezworen, en daardoor de rust aan ons werelddeel hergeven hebben. Maar ook zelfs dan, als wij niets aan zijnen lof in dat opzigt willen tekort doen, — moet ons hart hem verfoeijen. Wij zijn Nederlanders; — en wat waren wij onder zijn bestuur? Wij hadden eene eigene geschiedenis, en wat was zij onder het Fransche bewind? Wij moegen trotsch zijn op onze nationaliteit, en wat was zij geworden, onder de overheersching van den dwingeland? Met één pennestreek waren wij van de lijst der volkeren gewischt; met een tweede, was een groot gedeelte der natie aan den bedelstaf gebragt; — nog een, en wij hadden geene taal meer, — geene zonen, geene dochters..... Wij willen niet voortgaan.

Ja toch, nog eene zaak, omdat zij zoo eigenaardig en teregt, de grootste misdaad van Napoleon genoemd is. Hij heeft vrije en onafhankelijke mannen leeren *liegen*. Het verzoek der Hollanders om zijnen broeder tot koning over ons land te maken, — de deputatie, die den keizer kwam dankzeggen voor de inlijving van Holland bij het keizerrijk, — de hulde en betuiging van gehechtheid aan de keizerin-regentes uit naam van verschillende Hollandsche steden gebragt, — het was één groote leugen, door Napoleon gewild, door Napoleon bevolen.

*

En herdenken wij nu de laatste vijftig jaren. Wat is Nederland geworden? Wat waren zijne vorsten.

Willem I kwam, op de eerste roepstem zijns volks, tot ons over, en op de grondwet bezwoor hij, zijn volk gelukkig te willen maken. En hoe hij woord heeft gehouden, bewijst de eer-naam, dien de natie hem heeft gegeven, dien van: VADER DES VADERLANDS.

Willem II, ofschoon minder staats- dan krijgsman, wist echter ons land te bewaren voor broederkrijg of opstand. Vroeger had hij zijn bloed veil gehad voor Nederland, en toen hij als koning op den troon gezeten was, wist hij, door eene nieuwe constitutie de storm van oproer te bezweren. Het volk roemt hem dan ook als zijn RIDDERLIJKE KONING.

En Willem III? De muze der geschiedenis heeft hem reeds in hare rolle geboekstaafd als WILLEM DE GOEDE. Met opoffering van eigen staatkundige overtuiging, weet hij met den tijd mede te gaan en toont hij de kunst van regeren, onder de bescherming der grondwet te verstaan. En als nood of gevaar dreigt, snelt hij, onverschillig waar en hoe die nood of dat gevaar zich openbaart, naar de plaats des onheils en brengt troost in smarten, leniging bij rampen aan. Al had de vorst het op den 17 November 1863 niet gezegd, de geschiedenis had het reeds bewezen wat hij toen als de leiddraad zijner handelingen uitsprak: „dat de vorsten van Oranje nooit, ja nooit genoeg voor het Nederlandsche volk kunnen doen!”

Onder de regering van zulke vorsten moet het Neêrland wel gaan. Daarvan plukt iedere gemeente in het bijzonder, en alle gemeenten te zamen de vruchten.

Dat ook Gorinchem moge voorwaarts gaan op de bane van ontwikkeling en welvaart, en de grijze Arkelveste in bloei moge toenemen, is

✱

gewis de wensch van ieder inwoner onzer goede oude stad. En dat de herinnering aan hetgeen onze vaders in 1813 en 1814 te verduren hadden, een spoorslag moge zijn voor de kinderen, om de gedachtenis dier vaders in eere te houden en te toonen dat zij echte nakomelingen zijn dier helden, die toen zooveel verduurd hebben voor het erlangen der vrijheid, die wij nu genieten, is de wensch van den bewerker dezer nieuwe uitgave van

**GORINCHEM'S BELEG, BOMBARDEMENT EN OVERGAVE
IN DEN WINTER VAN 1813 OP 1814.**

B I J L A G E N.

A.

D A G O R D E R.

Soldaten!

Het valt mij smartelijk het laffe en eerlooze gedrag der verdedigers van Woudrichem en Loevestein ter uwer kennis te moeten brengen. Zij hebben den post van eer, welke hun aanbetrouwd was, zonder vijand te zien, en zonder één schot te doen, verlaten. Wie van hen zal ooit, zonder te blozen, durven zeggen, dat hij op een dezer posten is geplaatst geweest? Welke eene vernedering voor hem die eens door zijne medeburgers moge herkend worden, dat hij tot de bezetting behoord hebbe, aan welke de verdediging dezer forten is toevertrouwd geweest. Welke knaging moet reeds in zijnen boezem ontstaan, na aldus aan zijne pligten ontrouw geweest te zijn, en wat meer is, welk eene schande voor hem en voor al zijne betrekkingen!

Ik zal den naam dier lafaards, welke zich onteerd hebben, aan het gouvernement bekend maken, en zal tevens hunnen commandant, die getoond heeft even zoo doof voor de stem der eer te zijn, als zij, voor eene militaire commissie te regt doen stellen.

Soldaten van het garnizoen van Gorinchem! ik herhaal het u, gij zijt dapper, en ik maak staat op u. Gij zult dagelijks kwaadwilligen aantreffen, die trachten zullen u naar hunne trouwlooze inblazingen te doen hooren; maar gij zult, wensch ik, naar hunne taal niet luisteren. Alleen aan de stem onzes verheven keizers moet gij gehoor geven, toen hij zich tot u wendde in zijn decreet van 24 December 1811, alwaar hij zich in art. 117, en volgende aldus uitdrukt:

„Ieder commandant, chef van een corps, en de militairen, die eene vesting zullen verdedigd hebben, zooals mannen van eer, als goede Franschen en getrouwe onderdanen betaamt, zullen door den minister van oorlog, bij gelegenheid eener groote parade, aan ons voorgesteld worden, terwijl wij ons voorbehouden, om hun in tegenwoor-

digheid der troepen, een openlijk getuigenis en de bewijzen onzer voldoening te geven. Daarenboven behouden wij nog aan ons, de nagelatene weduwen der militairen, welke ter verdediging eener plaats gesneuveld, of aan de gevolgen hunner wonden mogten overleden zijn, een pensioen toe te leggen, en hunne kinderen in openbare gestichten te plaatsen."

Soldaten! gij bevindt u op den post van eer. Denkt dat Frankrijk, op dit oogenblik, de oogen op u gevestigd heeft.

Een geducht leger, dat te Antwerpen geformeerd wordt, zal welhaast, hoop ik, ons den lof komen toezwaaijen, welke onze volharding en standvastigheid zullen verdiend hebben.

(Geteekend) Rampon.

B.

Voor zeoveel ik hiervan de opgave heb kunnen bekomen, van de mairien van:

Ameide	10	stuks.
Asperen	10	"
Beest	14	"
Culenburg	14	"
Dalem	5	"
Everdingen enz.	84	"
Giessendam	15	"
Goudriaan	10	"
Heukelom	8	"
Kedichem	17	"
Leerdam	8	"
Leksmund	20	"
Meerkerk	11	"
Molenaarsgraaf	18	"
Nieuwpoort	5	"
Noordeloos	10	"
Schoonrewoerd	6	"
Sliedrecht	40	"
Vianen	8	"
Nog van verschillende plaatsen, wier namen mij onbekend zijn gebleven	77	"

Transp. 835 "

Transp. 385 stuks.

Omtrent half December 1813 zijn door
de Franschen, van de omliggende dor-
pen 19) ter stad in gebragt, zoo groot
als klein rundvee

82 „

Makende te zamen

417 stuks.

C.

KAPITULATIE.

De divisie-generaal Zielinsky, van het derde legercorps, commanderende de belegeringstroepen voor Gorinchem, ridder van de orde der verdienste en van St. Wladimir enz. enz. van wege Z. M. den koning van Pruissen.

En de generaal-senator, rijksgraaf Rampon, titularis der sénatorie van Rouaan, groot-officier van het legioen van eer, bevelhebber van de koninklijke orde der ijzeren kroon, commandant en chef te Gorinchem, van wege Z. M. den keizer en koning Napoleon enz. enz.

Den geheelen ondergang der stad Gorinchem en harer omstreken, die door overstromingen bedreigd worden, welke bij eenen op handen zijnden dooi, zoo uit hoofde der doorsnijdingen in de dijken gemaakt, als door den spoedigen en buitengewonen aanwas der rivieren te wachten zijn, willende voorkomen, doordien eene gestadige gemeenschap, welke bij het losgaan van het ijs moet plaats hebben, zoowel als de verzorging van hetgene noodig is, ter instandhouding der dijken, eene schorsing der vijandelijkheden vorderen, hebben tot het opstellen der artikelen eener overeenkomst benoemd, te weten:

De divisie-generaal Zielinsky: — den graaf Klinckhofstreen, brigadier der infanterie, den graaf Finck von Finckenstein, bataillons-overste enz. en den heer de Fischer, kapitein van den staf; — en de generaal senateur graaf Rampon: de heeren de Caters, kolonel van het 2e regiment

19) Bij deze of dergelijke strooperijen, zijn alléén den heer van der Poel te Arkel 12 ruuderbeesten en 5 paarden ontnomen. Meer andere inwoners ten platten lande, hebben dergelijke afpersingen ondergaan; doch daar deze niet stellig genoeg ter mijner kennis gekomen zijn, kan ik er ook geen gewag van maken.

van Antwerpen, ridder van het legioen van eer, — Destour, eerste kapitein en commandant der genie, en Bouchard, kapitein-commandant der artillerie;

Welke commissarissen, na de uitwisseling hunner volmagt, heden den 4 Februarij 1814, de volgende artikelen, behoudens de bekrachtiging hunner generaals, vastgesteld hebben.

Artikel 1. Er zal eene schorsing van vijandelijkheden gedurende de onderhandelingen plaats hebben. De vijandelijkheden zullen niet weër kunnen aanvangen, dan twaalf uren nadat de wederzijdsche partijen elkander van het afbreken der onderhandelingen kennis zullen gegeven hebben.

Art. 2. Men zal van wederzijden dadelijk personen benoemen, welke dagelijks, of wanneer het noodig zal zijn, over den toestand der wateren van de Merwede en de Lek zullen handelen, zoowel als over de middelen, om de overstroming voor te komen.

Art. 3. De gemaakte doorsnijdingen in de dijken zullen dadelijk gestopt worden.

Art. 4. De belegeraars beloven de noodige takkebossen en het vereischt wordend rijshout te verzorgen, welke men ter beschikking der belegerden, op verschillende plaatsen, buiten de limiten der vesting, in gereedheid zal houden, en waarvan de laatstgenoemden geen gebruik mogen maken, dan in tegenwoordigheid der personen (*individus*) van de wederzijdsche partijen in art. 2 vermeld.

Art. 5. Daar de voormelde voorwaarden ten voordeele der belegerden zijn, en ter hunner beveiliging verstrekken, zoo verbindt zich de generaal senateur graaf Rampon, de stad Gorinchem op den 1sten Maart aanstaande over te geven, indien zij in dezen tusschentijd, niet door eenig legercorps, ter zijner hulpe komende, mogte ontzet worden.

Afgelagen ten aanzien der tijdsbepaling.

De stad zal den 20 Februarij, om tien uren des morgens, aan de troepen van Z. M. den koning van Pruisen overgegeven worden, met al het geschut, krijgsvoorraad, kaarten, plans, geschriften der genie en der artillerie, handvesten, en andere papieren van het gouvernement, al de kassen, publieke eigendommen, onder welke benaming ook bekend, en in welken toestand zij zich bevinden, zonder terughouding, zoome de de schuiten en andere vaartuigen aan het gouvernement behoorende. Al de overblijvende levensmiddelen zullen mede overgegeven worden.

Art. 6. Het garnizoen zal met alle krijgseer, wapenen en

bagagie aftrekken, en zal zich langs den kortsten weg naar Frankrijk begeven.

Afgeslagen.

Het garnizoen zal met alle krijgsgereedschap uittrekken, de kavalerie te paard, en zal de wapenen buiten de Arkelpoort nederleggen. De officieren zullen hunne degens behouden; de soldaten en onder-officieren met het teeken van het legioen van eer voorzien, zullen hunne sabels behouden. Het garnizoen zal krijgsgevangenen naar de staten van Z. M. den koning van Pruisen, aan deze zijde van den Rijn gevoerd worden. De soldaten en officieren zullen hunne bagagie, eigendommen en paarden behouden.

(De officieren alleen zullen hunne paarden behouden.)

Art. 7. Het garnizoen zal van levensmiddelen, huisvesting, fouragie en het benoodigde tot het transport, te weten: twee wagens per bataillon en éenen voor den staf, of twee, zulks noodig zijnde, verzorgd worden.

De officieren, welke regt hebben, om van paarden gebruik te maken, zullen daarvan worden voorzien door de onderscheidene staten, waardoor de troepen zullen trekken.

De troepen zullen op denzelfden voet als de Pruisische gevoed en betaald worden.

De officieren zullen soldij ontrangen even als de Pruisische officieren, die niet in werkelijke dienst zijn.

Art. 8. De zieken, die te Gorinchem blijven, zullen met alle zorg, die hun toestand vereischt, behandeld worden; ten dien einde zullen de noodige officieren van gezondheid bij hen gelaten worden, om voor hunne herstelling te zorgen: zij zullen in hetzelfde lot van het garnizoen deelen, met uitzondering van de gekwetsten, aan welke het voorregt wordt toegestaan, om, na hunne genezing, naar Frankrijk terug te keeren. Men zal bovengemelden van de noodige transportmiddelen enz. voorzien. Er zal door eenen commissaris van oorlog van wege de Franschen en door eenen van de zijde der Pruisen, eene naamlijst van al de zieken geformeerd worden.

Art. 9. De voorposten der beide partijen zullen tot aan de ontruiming der stad, dezelfde positiën behouden, welke zij tot hiertoe gehad hebben.

Art. 10. Het getal der troepen, thans het beleg en de blokkade van Gorinchem uitmakende, zal voor de overgave der stad niet mogen verminderd worden.

Art. 11. Onmiddellijk na de bekrachtiging, zal door den generaal senator graaf Rampon een Fransch officier

afgezonden worden, om het gouvernement van de tegenwoordige overeenkomst kennis te geven.

Afgeslagen.

Art. 12. In aanmerking nemende, dat het garnizoen van Gorinchem slechts uit nationale garden en veteranen, en gevolglijk uit vaders van huisgezinnen bestaat, zal de uitwisseling er van, zoodra de omstandigheden zulks toelaten, plaats hebben.

Art. 13. De officieren van gezondheid, de geëmployeerden bij de administratie, de secretarissen en bedienden, zullen met hunne paarden en eigendommen naar Frankrijk terug keeren.

Art. 14. De gevangenen der geallieerde troepen, die zich in de stad mogten bevinden, zullen na de bekrachtiging in vrijheid gesteld worden.

Art. 15. Er zullen door den generaal-senator graaf Rampon bons in gereedheid gebragt worden van al de requisieten, welke hij in de stad of omstreken mogt gedaan hebben.

Art. 16. Er zullen van weërszijden commissarissen benoemd worden, om een inventaris op te maken van alle voorwerpen, welke aan de onderscheidene administratie van publieke goederen, magazijnen enz. toebehooren. Deze commissarissen zullen, nadat de ratificatie zal geteekend zijn, den inventaris van al de benoemde goederen opmaken, welke hun twee dagen voor de overgave der stad, zullen ter hand gesteld worden.

Art. 17. De bekrachtiging der tegenwoordige overeenkomst zal binnen driemaal vierentwintig uren moeten geschieden.

Art. 18. Indien er in den zin van bovengemelde artikelen zich eenige twijfelsachtigheid mogt opdoen, zal zij ten voordeele der belegerden uitgelegd worden.

Aldus gedaan te Schelluinen, den 4 Febr.
ten 6 uren des namiddags 1814.

(Geteekend) De graaf Klinkhofstreen, Finckensteyn,
de Fischer. —

De Caters, Destour, Aug. Bouchard.

Goedgekeurd en bekrachtigd.

Voor copie conform.

(Geteekend) Zielinsky.

(Geteekend) De generaal-senator graaf Rampon.

D.

Soldaten !

Uwe weêrspannigheid is ten top gerezen. Geheele kompagnien hebben gisteren hunne posten en hunne officieren en onderofficieren verlaten. Alom hoort men geweerschoten, terwijl sommigen van u zich de beleedigendste gesprekken veroorlooven. Men heeft de onbeschoftheid gehad, mij in mijne woning te komen beleedigen; ik heb mij evenwel niets te verwijten. Mijn leven op te offeren, zou mij weinig kosten.

Soldaten! gaat voort uwe dienst te verrigten; want zoo er voor den 20 dezer eene Fransche legermagt tot ons ontzet opdaagde, kunnen wij de geslotene overeenkomst met de vijanden verbreken.

Nog eens, soldaten! men wil u verleiden. Uwe krijgsgevangenschap, ik geloof zulks, zal van geen en langen duur zijn. De vrede zal u binnen kort in het midden uwer huisgenooten terugvoeren. Ik heb het reeds gezegd, en ik herhaal het u nogmaals: ik zal in alle gevallen uw lot met u deelen. Ik geef u daarop mijn woord van eer: ik zal krijgsgevangen zijn, juist zoo als gij. Morgen zal ik al de artikelen der kapitulatie ter uwer kennis brengen. Stelt u gerust over het lot uwer vrouwen en kinderen. De verbindtenissen, die gij aangegaan hebt, zijn geheiligd: zij kunnen door geene omstandigheid verbroken worden, en niets kan u, even zoo min als uwe familien, van den prijs uwer aangegane verbindtenissen berooven. Uwe geslotene overeenkomst loopt den 1 Februarij te niet, zoo min als op eenig ander tijdstip, ten einde, omdat degenen, wier remplaçanten gij zijt, verplicht zouden geweest zijn, langer in dienst te blijven.

Ik gebied u dus, tot uwen pligt terug te keeren, en tevens de naauwkeurigste krijgstuicht in acht te nemen. Weest verzekerd, dat ik, volgens al de gestrengheid der militaire wetten, degenen zal doen straffen, die, of door daden of door oproerige gesprekken, de openbare orde zouden willen storen.

De tegenwoordige dagorder moet dadelijk aan de heeren commandanten der corpsen en detachementen ter hand gesteld worden, om, nog heden, in de verschillende talen, aan al de kompagnien en detachementen, zoowel als aan de dienstdoende kompagnien, voorgelezen te worden.

(Geteeekend) Rampon.

E.

De commissaris-generaal van het departement der Monden van de Maas, aan de ingezetenen der stad Gorinchem.

Het oogenblik, waarop eene vreemde magt uwen grond verlaat, is dat, op hetwelk ik ulieden, in den naam van Willem den eerste, *souverein vorst van Nederland*, als Hollanders begroete, en nationaal bestaan, vrijheid en onafhankelijkheid aankondige!

Ja, bewonen van Gorinchem! terwijl het eedgespan der Fransche grooten lafhartig hunne zetels verliet, en zich in uwe stad vestigde; terwijl het van daar eerst eene overheersching poogde te bestendigen, welke voor den Nederlander te lang ondragelijk was geworden, om zonder geweld te kunnen voortduren; en daarna hunne vlugt uit uwe vesting en het naauw insluiten en belegeren van deze door de troepen van den staat en zijne bondgenooten, ulieden tusschen angst en hoop deden dobberen, was Nederlands redding aangebroken! was het voor Frankrijk verloren, hervattede het volk zijn oude veerkracht, en, ondersteund door zijne aanzienlijken, ja, hetgene meer zegt, zichtbaar en wonderdadig door de Goddelijke Almagt geschraagd, plantte het de banier der vrijheid overal op de puinhoopen van het Fransch geweld, en, moede van al de schokken der vroegere omwentelingen, door de ondervinding wijs geworden, door rampen vereenigd, schaarde het zich onder de banieren van Oranje, en droeg met hart en hand, aan den waardigen telg van den eersten Willem, eene souvereine magt op, welke zoowel de bron als den waarborg van ons nationaal geluk moet daarstellen.

Dit alles klinkt nieuw in uwe ooren; alle deze gebeurtenissen waren voor ulieden zorgvuldig verborgen gebleven; en, veldheeren, die zich tot drogredenaren in ulieder midden hadden opgeworpen, predikten op uwe markten, de grootheid en magt van Frankrijk, de verguizing en ellende van Nederland, op het oogenblik zelf, dat de vinger der Godheid, aan de muren der Tuillerien, de vernedering van den dwingeland der wereld teekende, in geheel Europa de zaak der regtvaardigheid handhaafde, en het Nederlandsche hart weder voor een' eigen vorst en een eigen vaderland deed kloppen.

Ook gijlieden, ingezetenen van Gorinchem, zijt thans vrije Nederlanders, van het Fransche juk ontslagen, aan

uwe eigene regering terug gegeven, en onder het vaderlijk bestuur van eenen vorst wedergebragt, wiens geboorte en opvoeding in ons midden, wiens taal en zeden, wiens stambuis en godsdienst, ja, wat nog meer zegt, wiens doel en inborst ons aller rust, vrijheid, geluk en voorspoed verzekeren! De tolk van dezen vorst van Nederland bij ulieden te zijn; uit hoogstdeezelfs naam ulieden zijne deelneming in uwe rampen, zijne belangstelling in uwe herstelling, en zijne gunstige bezorgdheid voor uwe teederste belangen te mogen toezeggen, is, mij van eenen pligt te kwijten, welke met de gevoelens van mijn hart evenzeer instemt, als het in die van onzen vorst ulieden het onderpand heeft, voor het welzijn uwer huisgezinnen en het geluk uwer kinderen!

Waant niet, brave bewoners van Gorinchem! dat gij, bij vorst of vaderland vergeten waart, toen uwe benaauwingen ten top klommen, en verwoesting van buiten, hongersnood en ellende van binnen, angst en wanhoop verspreidden; waant niet dat, naar het voorbeeld van den voormaligen overheerscher van Nederland, bloed en tranen, eigendommen en bezittingen, aan willekeur, uitbreiding van gezag, of noodeloos geweld wierden opgeofferd; neen, de belangen der wereld, de stand en voortgang der bondgenooten, uwe ligging, de belemmering der stroomen, het gevaar van verwoesting door het water, de vernieling van belangrijke streken, zoowel door de vijanden als door het noodzakelijk verblijf der belegeraren; de hoop der Franschen, om, door het bezit van den sleutel van Holland, eenmaal weder onze vrije halzen onder het juk te brengen, ulieder eigene ellende, welke bij langere voortdurende overzienbaar was, waren meer dan genoegzame drangredenen, om ulieden, door een kortstondig lijden, deelgenooten te maken van het volksgeluk, hetwelk uwe mede-Nederlanders, door den Goddelijken zegen, was te beurt gevallen; neen, de vorst van Nederland kent uwe tranen; deelt in uwen druk met al de deelneming van eenen landgenoot, en Hij heeft mij den last aanbetroefd om op het oogenblik, waarop Hij zijn bestuur ook over ulieden aanvaardt, de blijken zijner vaderlijke bezorgdheid te doen ondervinden; en aan u allen, die het behoeven of verlangen, die verkwikkingen, die levensbehoefte en dien onderstand aan te brengen, welke in eenen ruimen voorraad voor uwe oogen staan en zoo aanstonds door de tusschenkomst van uwe bestuurders, aan ulieden zullen worden uitgereikt.

Brave ingezetenen van Gorinchem! verheugt u met al uwe

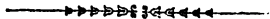
landgenooten over het geluk, dat ook ulieden te beurt valt; de jaren van treuren en de uren van kommer staan door jaren van welvaart en blijdschap te worden afgewisseld.

Dankt nog heden in uwe tempels den Almagtige voor zijne redding en bewaring; laat uwe vreugde die der Nederlanders zijn, dat is: met nationale zeden stemmen; vereenigt u allen met ons voor Vaderland en Oranje, en laat het dankbaar geroep: „*Leve Willem de Eerste, soeverein vorst van Nederland.*” aan al uwe landgenooten doen kennen, dat gijlieden met hen en even als zij, met terzijdestelling van alle vroegere partijschappen, plegtig zweert het vaderland aan uwe nakomelingen onafhankelijk over te brengen.

Aldus gedaan te Gorinchem, den 20 Februarij 1814.

De commissaris-generaal van de
Monden van de Maas,

(Geteekend) van Tets van Goudriaan.

E R R A T A.

Op blz. 110 staat: bijlage B lees bijl. C.

Op blz. 111 staat: bijlage C lees bijl. D.

